

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman Hazırlayan
Doç. Dr. Recep ÖZMAN Gül Zeynep MUSLU

Malatya 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Gül Zeynep MUSLU

Danışman
Doç. Dr. Recep ÖZMAN

Malatya 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AHAMENİŞ DÖNEMİ YAZITLARI VE PERSLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Recep ÖZMAN

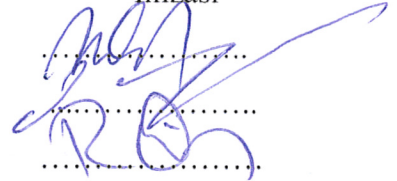
HAZIRLAYAN
Gül Zeynep MUSLU

Jürimiz tarafından 22 Temmuz 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
2. Prof. Dr. Orhan YAZICI
3. Doç. Dr. Recep ÖZMAN (Danışman)

İmzası

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof .Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ahameniş Dönemi Yazıtları ve Persler” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Gül Zeynep MUSLU

ÖNSÖZ

Bu çalışmada “Ahameniş Yazıtları ve Persler” hakkında araştırma yaparak Pers yazıtlarının tarih yazımına etkisi üzerinde durulmuştur. Kütüphane ve internet üzerinde ulaştığımız belgelerden faydalanarak akademik araştırma yöntemleri kullanılmış ve konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Beni bu çalışmayı yapmaya yönlendiren ve çalışma sırasında gerek kaynak temini gerekse her türlü fikir ve yol gösterme noktasında yardımlarını eksik etmeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Recep Özman hocama teşekkürlerimi sunarım.

Gül Zeynep ÜNVEREN

ÖZET

Persler hakkında bilinen ilk kayıtlara Asurlulara ait M.Ö. 844 tarihli kitabelerde rastlanılmaktadır. Bu belgelerde kendilerinden ‘Parsu’ olarak bahsedilen Perslerin Urmiye Gölü etrafında Medler ile birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır. Persler, liderleri Ahameniş’in, Ahameniş Hanedanlığını kuruncaya kadar bir süre Med hâkimiyetinde yaşamışlardır. Med kralı Astyages’in kızı ile I.Cambyses’in evliliğinden olan ve daha sonraları ‘büyük’ ünvanını alacak olan II. Cyrus, Ahameniş’i İmparatorluğa dönüştüren ve M.Ö. 558’de dağılma emareleri gösteren hanedanlığı toplayan isim olmuştur.

Cyrus, Mısır hariç bütün Yakındoğu’yu fethederek gücünü Orta Asya’ya kadar yaymıştır. Mısır da, Cyrus’un oğlu Kambises tarafından imparatorluk topraklarına katılmıştır. Onun halefi olan I.Darius’un iç isyanları bastırıp Pers egemenliğini daha da büyüttüğü ve hanedanın M.Ö. 331’de Büyük İskender tarafından yıkılana kadar hüküm sürmesini sağlayan yapıyı kurduğu bilinmektedir.

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş kralları, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurdurmuşlardır. Bunu yaparken dinlerinde tapınak olmadığı için bütün çabalarını saray ve mezarlara harcamışlardır. Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kalınmış 19. Yüzyılda yapılan çalışmalarla kalıntıların ortaya çıkarılması sonucunda aydınlatılmıştır.

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre incelenmiştir. Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve anlaşılması için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yazıtlar, dönemin imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içermekte ve dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Ahameniş, Yazıt, Pers

ABSTRACT

Inscriptions of The Achaemenid Period and Persians

The first known records about the Persians BC Assyrians. 844 dated inscriptions. In these documents it was understood that the Persians, who were referred to as 'Parsu ad, lived together with the Medes around Lake Urmiye. The Persians lived under the rule of the Med for a while until their leaders established the Achaemenid dynasty of the Achaemenid. The daughter of the king of Med Astyages and the marriage of Cambyses I. and later "II" will take the title. Cyrus, the Achaemenid into the Empire and BC. In 558, it was the name that gathered the dynasty showing signs of dispersion.

Cyrus conquered the entire Near East except Egypt, extending his power to Central Asia. Egypt was joined to the empire by Cyrus' son, Kambises. His successor, Darius I, suppressed the internal rebellions and increased Persian sovereignty. It is known that he founded the structure which enabled him to reign until Alexander the Great collapsed in 331.

The Achaemenid kings, which had a vast empire, built large monuments that matched their power and size. In doing so, they have spent all their efforts in palaces and graves since there is no temple in their religions. Today, these monuments have left the palace ruins, tombs, reliefs and inscriptions seen in the capitals. For many years these monuments and inscriptions were left uninformed as a result of the excavations in the 19th century were uncovered as a result.

The dates of the monuments from the Achaemenid period could not be determined with certainty, so they were examined according to the time of the rulers. The writings used by the Persians were resolved as a result of long efforts and many studies were made to understand them. The inscriptions contain a useful list of satraps on the imperial borders of the period and provide important information about the Persian language as well as about the period.

Keywords: Iran, Achaemenid, Inscription, Persia

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	ii
ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞUNA GENEL BAKIŞ

1.1. Perslerin Ortaya Çıkışı.....	5
1.2. Perslerin Yükseliş Dönemi	6
1.2.1. Cyrus Dönemi.....	6
1.2.2. Cambyses Dönemi.....	7
1.2.3. I. Darius Dönemi	9
1.3. Pers Devletinin Gerileme Dönemi	11
1.3.1. Xerxes Dönemi	11
1.3.2. I. Artaxerxes ve II. Darius Dönemi	13
1.3.3. II. Artaxerxes'den III.Darius'a kadar ki dönem	14
1.4. Perslerin Çöküş Dönemi.....	16
1.4.1. III. Darius Dönemi ve Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

PERS YAZITLARI

2.1. Ariaramnes'nin Yazıtı.....	18
2.2. Arsames'in Yazıtı.....	18
2.3. Cyrus'un Yazıtları	19
2.4. Darius'un Yazıtları.....	21
2.5. Xerxes'in Yazıtları.....	51

2.6. I. Artaxerxes'in Yazıtları	60
2.7. II Darius'un Yazıtları	62
2.8. II. Artaxerxes Yazıtları	64
2.9. III. Artaxerxes Yazıtları	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Ahamenişler Devrinde Dil	69
3.2. Ahameniş Yazıtları	72
3.3. Pers çivi yazısının okunması	75
3.4. Pasargad Yazıtları	77
3.5. Taht-Cemşid Yazıtları	79
3.6. Naqş-ı Rüstem Yazıtları	80
3.7. Sus Yazıtları	81
3.8. Behistan Yazıtı	83
SONUÇ	87
BİBLİYOGRAFYA	90
EKLER	92

KISALTMALAR

Çev.	: Çeviren
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: sayfa
vd.	: ve devamı
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Tarih, insanlık sürecinin başlangıcından itibaren insanlığın attığı her adımdaki sırrı araştırmak, onu bulmak ve en önemlisi onu anlamaya çalışmakla ilgilenmiştir. Bu anlamda “Ahemeniş Yazıtları ve Persler” adlı bu çalışmada Persler ile ilgili bilgi ve belgelere ulaşılıp, bunları inceleyip değerlendirerek bu konu ile ilgili genel esaslar ve önemli hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Erken Pers tarihini anlamada kaynakların azlığı büyük bir sorun olmuştur. Genel olarak döneme ait kaynaklar, Eski Farsça yazıtlar ve sözlü anlatımlar; Persepolis, Mezopotamya ve Mısır’da bulunup Eski Farsça olmayan, o döneme ait kayıtlar; Yunan ve Roma tarihçilerine ait klasik kayıtlar ve arkeolojik bulgular olmak üzere 4 ana başlık altında karşımıza çıkmaktadır.¹ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren eski dönemlerden geriye kalan abideler üzerindeki yazıtların çözülmesi ve arkeolojik çalışmalarla harabelerin ortaya çıkarılması sayesinde Eski İran tarihini aydınlatma konusunda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu yönde İran ve Pers tarihi üzerine çalışmalar Flandin ve Goste’nin 1840-1841 yıllarında Persepolis harabelerindeki eserleri incelemeleri ile başlamıştır.²

Pers tarihine bakıldığında elde bulunan bilgilerin birçoğunun kesin olmadığı, henüz yeterli miktarda çalışmanın yapılmamış olduğu ve konu ile ilgili arkeolojik verilerin sınırlı olması dönemin aydınlatılmasında problem teşkil etmektedir. Bu alanda yazılmış olan kaynakların birçoğunun yabancı ve Türkçe’ye çevrilmemiş olması ile birlikte yapılan kazı çalışmaları ve incelemelerin de yabancılar tarafından yürütülmesi ve elde edilen verilerin yabancı dilde olması alan ile ilgili çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Sınırlı sayıda kaynağın çevirisinin bulunması dönemi açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışma kaleme alınırken yazılı kaynaklara ve bu alanda çalışma yapmış araştırmacıların eserlerine ve incelemelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda alan ile ilgili mevcut yerli ve yabancı makale ve kitap taraması yapılmış, konu ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri mümkün olduğu ölçüde gözden geçirilmiştir. Yapılan

¹ Gartwhaite, Gene, R., **İran Tarihi (Pers İmparatorluğu’ndan Günümüze)**, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.23

² Günaltay, Şemseddin, **İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender’in Asya Seferine Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s.17.

çalışmalar sonucunda Pers tarihi ile ilgili birçok konunun ele alındığı ancak literatüre bakıldığında tez konusuyla ilgili başlıca bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu durum yazıtları inceleme ihtiyacını doğurmuş ve dönemi aydınlatma hususunda faydalı olunabileceği düşünülerek yazıtları incelemek önem arz etmiştir.

“Ahameniş yazıtları ve Persler” adlı bu çalışmanın amacı, Pers tarihi ile ilgili hali hazırda mevcut bilgilerin ne kadarının yazıtlardan elde edildiğini öğrenmeye çalışmak olmuştur. “Pers tarihi yazımında yazıtların katkısı ne olmuş?” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu soruya cevap verebilmek için ulaşılabilen tüm yazıtlara ulaşılmaya çalışılmış ve yazıtların farklı dillerdeki yazılı metinleri bulunup, dilimize çevrilerek incelenmiş ve temel problemimize ne kadar katkı sağladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ahameniş yazıtlarına bakarak Persler ile ilgili ne gibi bilgiler bulunmakta ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Medeniyetlerin üzerinde kurulmuş oldukları coğrafyanın tabii ve beşeri şartları, insan topluluklarının siyasal, ekonomik, dini ve de kültürel hayatlarını değişik şekillerde etkilediği, tarihin gelişimine yön verdiği şüphe duyulamaz bir gerçektir.³Bu nedenle konumuza girmeden önce Perslerin kurulduğu coğrafyadan, İran coğrafyasından bahsetmenin daha doğru olacaktır.

Coğrafi olarak Dicle ırmağının doğusundan Afganistan’a kadar uzayan, kuzeyde Hazar denizi, Harezm bölgesi, güneyde Umman denizi, güneybatıda Basra körfezi⁴ batıda Zagros dağları ile çevrilen alan, İran platosu olarak adlandırılmaktadır. Batı sınırlarını belirleyen Zagros sıradağları İran Platosunu Mezopotamya düzlüklerinden ayırmaktadır. Dicle ve Fırat nehirleriyle düzlükleri İran Platosu’nda yer almamasına rağmen, tıpkı İndus Vadisi’nin Orta Asya için önemi gibi, İran Platosu açısından hayati önem taşıdığı belirtilmektedir. Öyle ki bu gibi geniş ve stratejik bölgelerin tarihinde sıkça görüldüğü üzere, coğrafi tanımlamalar siyasi etkenlerle ve tarihi egemenlik eğilimleriyle yakından ilişkili olmuştur. XXI. yy.ın başlangıcında bu geniş bölge günümüz İran, Azerbaycan, Afganistan devletlerinin tamamını, Güney Türkmenistan’ı ve Pakistan’ın batı yarısını oluşturmaktadır. Antik Ahameniş, Selevkos, Part ve Sasani İmparatorluklarının da bu platonun merkezini yurt edinin sık sık batısında ve doğusunda

³Kurt,Mehmet, **Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I.Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri**, Murat Kitabevi,Ankara,2007,s.55

⁴Günaltay, 1948 , s.1.

geniş toprakları istila ettiği görülmüştür.⁵ Batı ve kuzeydeki dağların iç kesimleri ile yaylalar yerleşime uygun alanlardır. Ülkenin ortasında yer alan step bölgelerin yerleşime uygun olmadığı görülmektedir.⁶

İran tarihinin ilk çağlarına ait en zengin istasyonların güney-batı İran'da bulunduğu görülmektedir. İran'ın prehistorik ve protohistorik devirlerini aydınlatan eserler Sus ve Musyantepelerinde çıkarılmıştır. Elam adı verilen bölge sınırlarının, İran platosunun Dicle nehri, Zagros dağları, Diyale'nin yukarı yatağı ile çevrilen güney batı eteklerini içine aldığı görülmektedir.⁷

İran'da tarih devrinin Elam bölgesinde başladığı ifade edilmektedir. Sus ve Sinear'da bulunan yazılı belgelerden M.Ö. III. binde İran'da bir takım küçük prenslikler kurulduğu görülmüştür. Bu prensliklerden tabletlerde adları geçenlerin Elam bölgesindekiler olduğu bilinmektedir. Bunların başında da Anşan veya Anzan denilen Elam'ın yüksek tepelerinde kurulmuş olan Sus ve onun kuzeyinde dağlık bölgedeki Avan'ın başta geldiği ifade edilmektedir.⁸

Elam iktidarı ve kültürünün Mezopotamya'dan Fars'a, hatta daha ötelere kadar uzanan bir alanı kapsadığı belirtilirken, bu bölgede, özellikle Elam şehri Anşan'da son yapılan kazıların, Elam devletinin boyutlarının İran Platosuyla ilişkisini ve muhtemelen Orta Asya'ya kadar uzandığı düşüncesini oluşturmuştur. Pers tarihi açısından, antik Mezopotamya'nın yönetim ve kültür geleneğinin Cyrus için model oluşturmasının Elam vasıtasıyla olduğu düşünülmektedir. Elam'ın M.Ö. 3400'lerden başlayıp VI. yy ortalarına kadar giden çok uzun bir tarihi olduğu bilinmektedir. Ancak daha sonra onların yerini Zagros bölgesinde Medlerin aldığı görülmüştür.⁹

İran yüksek yaylasının batı bölgelerinde yaşayan kavimler arasında Medlerin tarih sahnesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Asur kralı III. Salmanasar zamanından beri Medlerin ilk zamanlar aşiret halinde yaşadığı ve komşuları Asurlular ve Babillilerden birçok şey öğrendiği bilinmektedir. Asur kitabelerinden elde edilen bilgilerde II. Sargon devrinden yaklaşık 640 senesine kadar Asur hâkimiyetinde yaşadıkları ancak Asur'a karşı birçok kez isyan ettikleri görülmüştür. Asurlulara karşı birleşme ihtiyacı duyan bu aşiretler Asurbanipal'in ölümünden sonra VII. yüzyılın

⁵Gartwhaite,2011,s.2-3.

⁶ İplikçioğlu, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.84.

⁷ Günaltay, 1948, s.10.

⁸ Günaltay,1948, s.17.

⁹Garthwaite,2011, s.23.

sonunda yeni bir sülale kurmuş olan Kyaksar idaresi altında birleşmişlerdir. Kyaksar ülkesine giren İskitleri yendikten sonra¹⁰ Babil Kralı Nabopolassar ile ittifak yaparak Asur ülkesine saldırmıştır. Bu güç karşısında Ninova'nın yıkılmasıyla İmparatorluğunun çöktüğü görülmektedir. Medlerin batı istikametinde başlattıkları saldırılar Lidya'nın mukavemetiyle karşılaşmış ve Lidya ile yapılan savaş sonunda Kızılırmak'ın iki ülke arasında sınır olarak kabul edildiği görülmüştür.¹¹ Med devletine Kyaksar'ın halefi Astyag zamanında (M.Ö.550'ye doğru) Persler¹² tarafından son verildiği görülmektedir.¹³

İran'ın güney batısında Parsa adını taşıyan¹⁴ ve aşağı yukarı bugünkü Fars eyaletine tekabül eden bölgede Perslerin oturduğu bilinmektedir. Bunların eski zamanlardan beri Elam medeniyeti tesiri altında kaldığı görülmüştür.¹⁵Yazılı Pers tarihinin başlangıcında Ahameniş İmparatorluğunun topraklarını gösteren Persia kelimesinin günümüz fars eyaletinden geldiği bilinmektedir. Günümüz İran toprakları için Yunan tarihçiler tarafından Persia ve yine aynı kökten gelen Persis kelimesinin kullanımı yaygınlaştırılmıştır. İran kelimesi eski Farsçadaki 'ariya (Ari)' kelimesinden gelen¹⁶, Airyana Vaeja adının nispeten modern bir daralmasıdır. Zamanla Airyana Vaeja, Airan Vej, sonra Eran-Vej veya Airan-Vej), sonra Eran veya Airan ve sonunda İran olmuştur. İran ve Pers adları genellikle aynı ülkeyi ifade etmek için birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. İran yasal addır. Persia, İran'da bulunan eski bir krallıktı. İran, İran'da hakim Krallık olan Pers döneminde klasik Yunan yazarları sayesinde Batı'da Persia olarak bilinmeye başladı.¹⁷ İran ulusunu tanımlarken Sasaniler'in 'Aryanların yeri' anlamına gelen Eran-shahr kelimelerini kullanmış bu daha sonra İran-şehr kelimesine dönüşmüştür.¹⁸

¹⁰Mansel, Arif, M., **Eski Doğu ve Yunan Tarihinin Ana Hatları**, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1945,s.188-189.

¹¹Diakov,V.-Kovalev,S., **İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)**,(Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2008,s. 215.

¹² İ.Ö. IX. ve VII. Yüzyıl arasında, İran'ın batısında üç bölgede ortaya çıkmış ari halkı. Bölgeler şunlardır: Parsua (Urmiye gölünün güneybatısında),Parsuma ya da Parsama (Elam'ın kuzeyinde) ve Parsa (bugünkü Fars). Bkz. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi XVIII**,''Persler'' Maddesi, Milliyet, İstanbul, s. 9297.

¹³ Mansel, 1945,s.189.

¹⁴ Özkan Kılıç, Serap, "*Pers Eğitim Sistemi*", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX/1, 2015, s.181

¹⁵ Mansel, 1945,s.189.

¹⁶ Garthwaite, 2011, s.2.

¹⁷ Eduljee K.E., *İran and Persia*, www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/iranpersia/ (22.02.19)

¹⁸ Eduljee K.E.,*İran and Persia*; Garthwaite,2011, s.2; Wiesehöfer,J, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci),Telos Yayınları, İstanbul 2003,s.14.

BİRİNCİ BÖLÜM

PERS İMPARATORLUĞUNA GENEL BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde konuyu daha iyi kavrayabilmek ve konuyla ilgili bağı kurabilmek açısından Pers Tarihi genel hatlarıyla ele alınmıştır.

1.1. Perslerin Ortaya Çıkışı

Persler hakkında bilinen ilk kayıtlara Asurlulara ait M.Ö. 844 tarihli kitabelerde rastlanılmaktadır. Bu belgelerde kendilerinden ‘Parsu’ olarak bahsedilen Perslerin Urmiye Gölü etrafında Medler ile birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır. Devam eden iki yüzyıl boyunca bu iki topluluğun da Asurlulara haraç ödediği görülmektedir.¹⁹ Medlerin akrabası olarak nitelendirilen Perslerin adlarının Asur kroniklerinde M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren anıldığı bilinmektedir. Persler’in, Elam’ın Asurlular tarafından ezilmesinden sonra, kuzeyde Basra körfezine komşu dağlık bölgelere doğru ilerledikleri görülür.²⁰

Medlerin kendilerine ait bir İmparatorluk kurması üzerine, Perslerin bir süre M.Ö. 700 civarında önde gelen liderleri Ahameniş’in, Ahameniş Hanedanlığını kuruncaya kadar Medlerin hâkimiyetinde yaşadıkları görülmüştür. Zamanla bir İmparatorluğa dönüşecek olan Ahameniş’in, Pers diyarında kurulan ilk merkezi devlet olduğu düşünülmektedir.²¹ Ahameniş hanedanlığı başlangıçta dağınık halde yaşayan Pers kabilelerini birleştirip siyasi bir güç haline getirmiştir. Yazılı kaynaklarda bu hanedanlığın kayda geçen ilk yöneticisi Teispes olmuştur. Teispes, Elam krallığının Asurlar tarafından yıkılmasıyla oluşan boşluktan yararlanmış ve Pers kabilelerini birleştirerek azalan Asur etkisiyle birlikte sınırlarını genişletmeye çalışmıştır. Teispes’in ardından yönetimi devam ettiren I.Cyrus ve I. Cambyses döneminde Persler ile Medler uzlaşma içinde görülmektedir. Med kralı Astyages’in kızı ile I.Cambyses’in evliliğinden olan ve daha sonraları ‘büyük’ ünvanını alacak olan II. Cyrus²², Ahameniş’i İmparatorluğa dönüştüren ve M.Ö. 558 de dağılma emareleri gösteren hanedanlığı toplayan isim olmuştur.²³

¹⁹ Çimen, Ali, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timal Yayınları, İstanbul 2010,s.32-33.

²⁰ V.Diakov-S.Kovalev, 2008, s. 216.

²¹ A.Çimen,2010, s.32-33.

²² Reyhan, Esmâ- Cengiz, Tülin,B., **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s.257.

²³ Çimen, 2010, s.32-33.

1.2. Perslerin Yükseliş Dönemi

Bu bölümde Cyrus'tan başlayarak Xerxes dönemine kadar devam eden Pers İmparatorluğunun yaşanan gelişmeler ve iktidar değişiklikleri ele alınacaktır.

1.2.1. Cyrus Dönemi

Pers tarihinin II. Cyrus'tan öncesine uzandığı kesin olarak bilinmekle birlikte, kimliklerini yazıya geçiren ya da en azından kaynakları hâlâ mevcut olan²⁴ Pers İmparatorluğunun kurucusu Anzanlı/Persialı Cyrus kabul edilmektedir. Cyrus'un Pers tahtına çıkışı 559 olarak kabul edilmektedir.²⁵ Parsa'da hüküm süren Ahamenişler sülalesinin beşinci kralı Cyrus'un, vassalı olduğu Med kralı Astyag'a karşı isyan ederek 550 senesine doğru bu kralı esir alıp Med devletini ortadan kaldırdığı ve bütün İran'dan Kızılırmak'a kadar Ön Asya ülkelerini içine alan büyük bir Pers krallığı kurduğu görülmektedir.²⁶ II. Cyrus'un başa geçtiği dönemde Med, Lidya, Babil ve Kilikya Devletleri arasında bölünmüş olan Ön Asya'da²⁷ böyle büyük bir devletin ortaya çıkması Babil, Lidya ve Mısır arasındaki denkliliği bozmuş ve bu üç devletin Perslere karşı birleştikleri görülmüştür.²⁸ Bu şekilde güvenliğini sağlayan Lidya kralı 547 yılında doğru Cyrus'un nüfuz bölgesinde bulunan Kapadokya'ya girmiş burada Pers ordusuyla karşılaşan Lidyalıları Cyrus, Kapodakya'dan çıkararak Kızılıрмаğın batısına sürmüş onları takip ederek başkent Sardes'e kadar gidip onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır.²⁹ Cyrus'un Lidya Krallığını ortadan kaldırmasıyla birlikte Persler, Ege kıyılarındaki İon kent devletlerini de fethetmiş ve İon'lar Ege'deki hakimiyetlerini kaybetmişlerdir. Bununla birlikte Yunanlar, Lidya'ya değil Persler'e vergi ödemek durumunda kalmışlardır.³⁰ Lidya'nın düşüşüyle birlikte Batı Anadolu'nun tamamında kapıların Pers Fatihine açıldığı ifade edilmektedir.³¹ Kıyıdaki Yunan kentleri ve diğer küçük Asya topraklarının da Pers egemenliğine girdiği bilinmektedir. M.Ö. 539'da ise yeni Babil İmparatorluğunun geri kalan bölgelerinin Perslerin eline geçtiği, hatta

²⁴ Garthwaite,2011, s.21.

²⁵ Kuhrt, Amelie, **Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330) II**, (Çev. Dilek Şendil), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010,s.366. Ayrıntılı bilgi için Bkz. A.Kuhrt aynı eser s.366.

²⁶ Mansel, 1945,s.189.Ayrıntılı bilgi için Bkz. Günaltay,1948,s.133-134.

²⁷ Reyhan - Cengiz,, 2015, s.257.

²⁸ Mansel, 1945,s.189.Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ş.M. Günaltay,1948,s.133-134.

²⁹ Mansel, Arif, M., **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014,s.265.

³⁰ Reyhan - Cengiz,, 2015, s.258.

³¹ Kuhrt, 2010, s.369.

“başkent” Babil’in, Kral Nabonid’den rahatsız olan çevrelerin yardımıyla Cyrus’a savaşız teslim edildiği görülmektedir.³² Cyrus Babil’i fethettiğinde dini törenlere katılan geleneksel bir Babil kralı olmuştur.³³

Cyrus, Mısır hariç bütün Yakındoğu’yu fethederek gücünü Orta Asya’ya kadar yaymıştır. Mısır da, Cyrus’un oğlu Kambises tarafından imparatorluk topraklarına katılmıştır. Onun halefi olan I.Darius’un iç isyanları bastırıp Pers egemenliğini daha da büyüttüğü ve hanedanın M.Ö.331’de Büyük İskender tarafından yıkılana kadar hüküm sürmesini sağlayan yapıyı kurduğu bilinmektedir.³⁴

Cyrus’un son dönemleriyle ilgili bilgiler azdır. Geleneksel olarak Orta Asya’ya yöneldiği ve topraklarına bugün ki Afganistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarını kattığı düşünölmektedir. II. Cyrus’un M.Ö 530’da Orta Asya’da Saka Massagetler ile savaş sırasında öldürölmüştür.³⁵ Herodot, Cyrus’un ölümü ile ilgili çok hikâye olduğunu ancak kendisinin en doğrusunu anlattığını söylemektedir.³⁶

1.2.2. Cambyses Dönemi

Cyros’un ölümünden sonra tahtta oğlu Cambyses geçmişti. Cambyses’in Pers kralı (530-522 BCE) olarak en büyük başarısı, MÖ 525’te Mısır’ı fethetmesi olmuştur.³⁷ Mısır’a hakim olan Cambyses Yukarı ve Aşağı Mısır’ın firavunu olarak tahta çıkmış ve kendisinden önceki Sais hanedanının halefi olarak kendini göstermiştir.³⁸ Memphis’teki antik geleneklere göre Mesuti-Re taht adıyla firavun olarak taçlandırılmıştır.³⁹ Mısır’ın Cambyses’e yenik düştüğünü gören Libya, hiç mücadele etmeden teslim olmuş ve kendiliğinden haraca bağlanıp armağanlar göndermiştir. Böylece Cambyses, sadece Mısır’ı değil civardaki bir çok yeri hakimiyeti altına almıştır.⁴⁰ Cambyses, Mısır

³²Wiesehöfer, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci),Telos Yayınları, İstanbul 2003,s.20-21.

³³ *Persler egemenlikleri kolaylaştırmak için fethettikleri halkların farklı siyasi geleneklere sahip olduklarının farkında olup bu geleneklere saygı duymuşlardır.* Bkz. Reyhan - Cengiz,, 2015, s. 260

³⁴ Garthwaite,2011, s. 21.

³⁵ Garthwaite, 2011, s. 28.

³⁶ Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.114.

³⁷ Garthwaite, 2011, s. 28; Reyhan - Cengiz,, 2015, s.258; Lloyd Llewellyn-Jones, “The Achaemenid Empire”, **King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE)** Edited by Touraj Daryae, Ancient Iran Series, Vol. IV, s.63-105,2017,s.68; Mieroop,Marc Van de, **Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323**, (Çev. Sinem Gül) , Homer kitabevi, İstanbul 2018,s.252; Wiesehöfer, 2003, s.21;

³⁸ Wiesehöfer, 2003,s.21; Garthwaite, 2011, s. 28.

³⁹ Llewellyn-Jones,2017,s.68.

⁴⁰ Herodotos,2015,s.217.

seferinin ardından Kuzey Afrika kıyılarına ve Nübye'ye de yayılmak ilerlemek istemiş ancak bu girişimler başarısız olmuştur.

Yunan kaynakları, Herodot, Cambyses'i tasvir ederken, zorba bir şekilde baskı altına alma ve hatta öldürme, fethedilmiş uluslarının dini geleneklerini küçük düşürme gibi etkileme eğilimindedir. Mısır tapınaklarını yıkmak ve hatta tanrı Ptah'ın enkarnasyonu olan kutsal Apis boğasını katletmekle suçlanmaktadır. Ancak Mısır'dan gelen arkeolojik kanıtlar, Cambyses'in dini hoşgörü politikasını benimsediğini göstermiş ve Memphis'teki tapınakta (524) kutsal bir boğanın ölümünü tören ve ayinlerle onurlandırdığını doğrulamıştır.⁴¹ Dönemin Mısır metinleri de Herodot'un söylemlerini desteklememektedir. Mısır krallarının yüksek memurlarından olan Ucahorresnet'in heykelindeki hiyeroglif yazıtında şunlar yazmaktadır:

“Yukarı ve Aşağı Mısır kralı, Sais'e geldi. Majesteleri Neith tapınağının yolunu tuttu. Her kralın yaptığı gibi, yüce tanrıçanın huzurunda yeri öptü. Tanrı'nın anası Yüce Neith ve Sais'te bulunan büyük tanrılar için, her mükemmel kralın yaptığı gibi, bütün güzel şeylerden oluşan bir şölen hazırladı. Majesteleri bunu yaptı, çünkü ben onun majesteleri tanrıçanın önemini anlamasını sağlamıştım; çünkü tanrıça Re'nin annesidir.”⁴²

Bu yazıtta Cambyses'in Mısır geleneklerine uyan biri olarak tanrıları nasıl onurlandırdığı, ritüellere ve tapınaklara dokunmadığı belirtilmektedir. Cambyses Mısır'da, Cyrus'un Babil'de uyguladığı gibi bir politika uygulamıştır.⁴³

Cambyses'in uzun süre Mısır'da kalması kardeşi Smerdis'e tahta ortak çıkma fırsatı sağlamıştır.⁴⁴ Herodot'un anlattığına göre, Cambyses rüyasında kardeşi Smerdis'in kral tahtına oturacağını görmüş ve bu tehlikeden ötürü kardeşini öldürmesi için bir adam yollatmış ve kardeşini öldürtmüştür. Ancak Mısır seferinde iken bir Mag (Gaumata)'ın, öldürttüğü kardeşi Smerdis adıyla tahta çıktığı haberini almıştır.⁴⁵ Bu haber üzerine Cambyses, Suriye üzerinden ülkesine dönmek için harekete geçmiş ancak yolda bir kaza sonucu ölmüştür.⁴⁶

Darius'un Behistan yazıtında da Cambyses'in kardeşini öldürdüğü anlatılmaktadır. Ardından Gaumata adında bir yetkili kendisinin Cyrus oğlu Smerdis olduğunu söyleyerek meşru kral olduğunu iddia etmiştir. Bu yüzden Herodot onu “sahte

⁴¹ Llewellyn-Jones,2017,s.68.

⁴² Khurt, 2010, s.376.

⁴³ Khurt, 2010,s.376; Garthwaite, 2011, s.29.

⁴⁴ Mieroop, 2018,s.252.

⁴⁵ Herodotos, 2015,s.243-244.

⁴⁶ Wiesehöfer, 2003,s.21; Garthwaite, 2011, s.30.

Smerdis” , Behistan yazıtında Darius ise “Sahtekâr Gaumata” diye nitelemiştir. Smerdis Cyrus’un gerçek oğlu ya da bir suikastçi bile olsa çok fazla hüküm sürememiştir.⁴⁷ Otanes, İntaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes ve Darius’dan oluşan yedi soylu suikastçi tarafından öldürülmüştür.⁴⁸

Garthwaite’a göre, Smerdis/Gaumata Cyrus’un gerçek oğludur. Kambyses’e karşı kardeşinin ayaklanması üzerine Darius, ona bir darbe düzenlemiş ve Cyrus’un soyundan gelen meşru bir halefi öldürmesini gizlemek için Gaumata’nın sahtekâr olduğu iddasını ortaya atmıştır. Herodot’un kaynağının da kesinlikle Darius olacağını düşünmektedir.⁴⁹ Aslında M.Ö. 622 yılında Cambyses’in ölüm sebebi de tam olarak bilinmektedir.⁵⁰ Mısır’dan dönen Cambyses’in, Smerdis ya da daha sonra Smerdis’i öldürecek olan Darius tarafından öldürüldüğü düşünülmektedir.⁵¹

1.2.3. I. Darius Dönemi

Hystapses’in oğlu Darius, altı diğer Pers soylularıyla birlikte tahttan Gaumata’yı çıkarmak için bir araya gelerek, olaylar başlatmış ve MÖ 29 Eylül 522 tarihli bir saray darbesinde, sahtekâr Gaumata öldürülmüştü. Bunun ardından Darius, Pers tahtına yükseldi.

Darius’un kral tahtına çıkmasının ardından Babil, Elam, Ermenistan, Medya, Saka hatta İran’da Smerdis olduğu iddiasıyla, İmparatorluğun tamamında isyanlar meydana gelmiştir.⁵² Darius kral olmasının ardından ilk olarak Kalde, Susa ve Kafkaslardaki isyanları bastırmıştır.⁵³ Bu durum Darius tarafından meşruiyetine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Darius çıkan isyanları bir yıldan daha kısa bir sürede bastırmış ve imparatorluğu yeniden tesis ederek nasıl güçlü bir askeri lider olduğunu göstermiştir.⁵⁴ Dairus, İran, Ermenistan, Afganistan’ın tamamı ve Orta Asya’nın bazı kısımlarını etkisi altına alan bu isyanları bastırmasının ardından isyanın elebaşlarını ve ona destek olanları halkın önünde acımasızca cezalandırmıştır. Darius’un Behistan yazıtında tasvir ettiği bu durum karşısında, kendisine sadık kalan komutanlarının desteği ile yeniden

⁴⁷ Garthwaite, 2011, s.30.

⁴⁸ Herodotos, 2015,s.248.

⁴⁹ Garthwaite, 2011, s.30.

⁵⁰ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.258;

⁵¹ Mieroop, 2018,s.252.

⁵² Garthwaite, 2011, s.30.

⁵³ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.

⁵⁴ Garthwaite, 2011, s.30.

düzen tesis edebilmiştir.⁵⁵ Kuzey İran'daki Ecbatana (Hamadan) yakınlarındaki Kraliyet Yolu üzerinde, Behistan Dağı'nın kaya yüzüne oyulmuş, dağın yamacında, neredeyse 66 m aşağıda, Gaumata'nın Darius ve diğer altı suikastçi tarafından öldürüldüğünü anlatan Darius'un krallık anıtı olan bu yazıtın kalıntıları bulunmaktadır.⁵⁶

Darius, İmparatorlukta İsyanları bastırması ve yeniden düzen sağlamasının ardından Hindistan'a yönelmiş ve daha sonra Sakalar üzerine yürümüştür. Sakalar savaşmadan Pers ordusu karşısında geriye çekilmiş ve bu çekilmenin ardından Trakya, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyıları Perslerin kontrolü altına girmiştir.⁵⁷ Darius, Cambyses'den sonra Perslerin yayılmasını devam ettirerek Libya'yı fethedip Nübya'dan da haraç almış ve Batı Hindistan'ı ilhak etmiştir.⁵⁸ Darius döneminde İmparatorluk batıda Mısır ve Libya'ya, doğuda İndus ve Orta Asya'ya kadar uzanmıştır.

Darius krallığı boyunca başarılı bir idareci olmuştur. Onun yönetimde oluşturduğu örnek Ahamenişler zamanında halefleri tarafından uygulanmıştır. Herodot, ülkeyi her birinin başında birer satrapın bulunduğu yirmi satraplığa ayırdığını söylemektedir.⁵⁹ Darius Ahameniş hükümdarlarından para basan ilk kişi olmuştur. Darius, Susa'dan Sardes'e kadar uzanan bir kral yolu inşa etmiş ve burada kurduğu menzil noktalarıyla imparatorluğun batısı ile doğusu arasında haberleşmeyi sağlamıştır. Ayrıca inşaat ve mühendislik projeleriyle de ilgilenmektedir: Mısır'da, Nil ve Kızıldeniz arasında bir kanal yaptırdığı görülmektedir.⁶⁰ İran'ın kalbinde, Susa, Ecbatana ve Pasargad, Darius tarafından genişletilip, süslenmiş ve Persepolis'teki inşaat programına başlanmıştır.⁶¹

Darius İskender'in fethine kadar devam eden Ahameniş hanedanlığının Pers kraliyet soyundan olmasını sağlayan kişi olmuştur. Bugün Ahameniş hanedanlığından ve Ahameniş imparatorluğundan söz edilebiliyor olması Darius'un sayesinde olmuştur. Darius, İmparatorluk topraklarını bir araya toplamış ve dilini yazmak için tek tip bir yazı oluşturarak Pers karakterini güçlendirmiştir.⁶²

Son yıllarında Yunanlılar ile mücadele eden Darius'un döneminde zaten az olan Pers kaynaklarının tamamen kaybolması, diğer kaynaklarında parça parça olması

⁵⁵ Khurt, 2010, s.379; Garthwaite, 2011, s.30.

⁵⁶ Llewellyn-Jones,2017, s.69;

⁵⁷ Garthwaite, 2011, s.30; Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259; Wiesehöfer, 2003,s.22.

⁵⁸ Mieroop, 2018,s.254.

⁵⁹ Herodotos, 2015, s.258.

⁶⁰ Garthwaite, 2011, s.30; Llewellyn-Jones,2017, s.70-71.

⁶¹ Llewellyn-Jones,2017,s.71.

⁶² Khurt, 2010, s.380.

önemli bir husustur ve dönemle ilgili kaynakların büyük çoğunluğu Yunanlılara ve kutsal kitaplara dayanmaktadır. Başlıca kaynak Herodot olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde İmparatorluğun batısında ayakalanan İyonyalılar, Atinalılar ve Eretrialılarla birlikte Sardes'i yağmalamışlardır. Darius bu önemli kaleye yapılan saldırı üzerine Avrupa'ya büyük bir ordu göndermiş, Atina ve Eretria'ya saldırmıştır. Ancak ordular başlangıçta stratejik bir geri çekilme yaşamış ve daha sonra toplanan daha güçlü bir kuvvetle Eretria'ya saldırarak başarı elde etmişlerdir. Ardından Maraton Ovasında karaya çıkan Pers kuvvetleri yenilmiştir. Daha sonra donanma Atina'ya saldırmak için tekrar harekete geçmiş ancak yine yenilen Pers ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁶³ Yunanlılara karşı yeni bir plan hazırlığında olan Darius M.Ö. 486'da hayatını kaybetmiştir. Bu mücadele kendisinden sonra tahta çıkacak olan Xerxes'e kalmıştır.⁶⁴

1.3. Pers Devletinin Gerileme Dönemi

Bu bölümde Xerxes'ten başlayıp III. Darius dönemine kadar devam eden Pers İmparatorluğunda yaşanan gelişmeler ve iktidar değişiklikleri ele alınacaktır.

1.3.1. Xerxes Dönemi

Saltanatının sonlarında Darius, Yunanlılarla temasa geçmiş ve Yunanistan'ı imparatorluğa dahil etme isteğindeyken, bir Yunan seferine başlamadan önce, MÖ 486'nın kışında ölmüştü. Yunanlıları cezalandırmak Xerxes'e kalmıştır.

Xerxes (486-465) Büyük Cyrus'un kızı I. Darius ve Atossa'nın oğluydu. Xerxes, kralın en büyük oğlu olmamasına rağmen Darius tarafından veliaht olarak atanmıştır.⁶⁵Bunu Persepolis'te oyduğu bir yazıtta kabul etmiştir: “Kral Xerxes diyor ki: Kral Darius'un başka oğulları da vardı. Ama Ahuramazda'nın arzusu böyleydi babam Darius beni halefi yaptı.”

Xerxes, MÖ 485 Ekim'inde tahtın kontrolünü ele geçirmiş ve babasının politikalarına devam etmiştir; ancak, Xerxes'in saltanatı ile ilgili bilginin neredeyse tamamı imparatorluğun batı çevresi ile sınırlı olmuştur.⁶⁶

⁶³ Garthwaite, 2011, s.33;

⁶⁴ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.

⁶⁵ *Darius'un Xerxes'i seçme nedeni için:* Bkz. Llewellyn-Jones,2017,s.73.

⁶⁶ Llewellyn-Jones,2017,s.74.

Darius döneminden hareketle, ayaklanmaları bastırmak, birliği sağlamak, fetihleri pekiştirmek ve Perslerin uyruğundaki toprakların elde tutulması konusunda katı önlemler alındığı bilgisi çıkarılmaktadır. Babasının politikalarını devam ettiren Xerxes'in ilk görevi Darius'un ölmeden önce başlayan ve sonlanması 1 yıl süren Mısır'daki ayaklanmayı bastırmak olmuştur. 481 yılında Babil'de çıkan bir isyanı bastırması gerekmiştir.⁶⁷ Xerxes Babil'i iki eyalete bölerek Pers eyalet idaresini yeniden düzenlemiştir. Bunlar eyallerden biri günümüzde Fırat'ın doğusunda Irak ve Suriye topraklarını, diğeri Fırat'ın batısında Maveraünehir adı verilen Suriye ve Filistin topraklarını içine almaktaydı.⁶⁸

Xerxes M.Ö 480'de, ana karadaki Yunanlılarla, özellikle Atinalılar ve Spartalılarla karşılaşmak için büyük bir orduyla Çanakkale Boğazı'nı geçmiş, Trakya, Makedonya ve Teselya üzerinden ilerleyerek Termofil geçidin'de Yunanlılarla karşılaşmıştır. Yunanlılara karşı başarılı bir saldırı gerçekleştiren Pers ordusu Atina'ya ilerleyip şehri işgal etmiştir. Donanmalarıyla Salamis'e çekilen Yunanlılar Korint Kıstağı'nda Pers donanmasını batırmıştır. Asya'ya geri çekilmek zorunda kalan Xerxes Babil'de çıkan ikinci bir isyanı tamamen bastırmak için Yunanistan'da ordu bırakarak Babil'e yönelmiştir. Pers ve Yunan orduları yeniden ünlü bir savaşta karşılaşmış ve Persler burada yenilgiye uğratılmıştır. Bunun ardından Asya'ya çıkan Yunanlılar, Yunanistan'dan geri çekilmekte olan Pers kuvvetlerini yenilgiye uğratmış ve başka yenilgilerin de ardından Ahamenişler'in, Yunanlıları hakimiyet altına alma girişimleri sona ermiştir.⁶⁹ Xerxes, halefi olan Darius ile birlikte M.Ö. 465'te saray entrikaları sonucu öldürülmüştür. Yerine diğeri oğlu I.Artaxerxes (M.Ö. 465-424) kral olmuştur.⁷⁰

Bütün temel hususlarda, Xerxes'in saltanatı ile ilgili bilginin neredeyse tamamen Yunan kaynaklarından dolayı, imparatorluğun batı çevresi ile sınırlı olduğu belirtilmek zorunda olmasına rağmen, babasının politikalarına devam etmiştir. Dahası, saltanatının daha sonraki yıllarının olaylarına dair kanıtlar, seyrek ve varsayımsaldır. Yunan topraklarına yönelik agresif politikasından dolayı, Klasik kaynaklar, Xerxes'i bir merkezî megalomani olarak tasvir eder, ancak bunun gerçeklerden çok uzak olduğu

⁶⁷ Khurt,2010, s.386.

⁶⁸ Garthwaite, 2011, s.33; Khurt,2010, s.386.

⁶⁹ Garthwaite, 2011, s.33-34.

⁷⁰ Garthwaite, 2011, s.34; Khurt,2010, s.387.

düşünülmektedir.⁷¹ Xerxes, babasının izinden giderek Persepolis'teki inşaat projelerini devam ettirmiş aynı zamanda yönetim biçimini de korumuştur.⁷²

1.3.2. I. Artaxerxes ve II. Darius Dönemi

Xerxes halef olarak seçtiği Darius ile birlikte M.Ö. 465'te saray entrikaları sonucu öldürülünce yerine diğer oğlu I. Artaxerxes geçmişti. Ancak bu süreçte gerçekleşen olaylar belirsizdir. Ancak bu komplonun bazı etkili saray adamlarının iş birliği ile Artaxerxes tarafından gizlice hazırlanmış olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki kral Artaxerxes taç giydiğinde, sözde suikastçıları halka açık bir şekilde idam ederek babasının ve erkek kardeşinin intikamını aldığı şeklinde bir tavır takınmıştır.⁷³

Artaxerxes tahttaki başarısının ardından Mısır'da Atina'nın desteklediği bir ayaklanmayla karşı karşıya kalmıştır.⁷⁴ Saray cinayetlerinin yarattığı kaos ortamından yararlanarak Mısır'da, Inarus adlı Mısırlı bir liderin başlattığı ayaklanma sonucu Batı Deltası Pers yönetiminden kopmuştur. İsyan olaylarını anlatmak için tamamen Yunan kaynaklarına bağlı olunmakta ve bu nedenle Perslerin ayaklanmayı nasıl gördüğü veya tam olarak etkisini nasıl yönettiği net olarak söylenememektedir. Ancak, MÖ 460/59'da başlayan beş yıl boyunca devam eden mücadelede, Inarus, Persleri başarıyla Nil Nehrinin dışına çıkarmış ve başkent Memphis'i ele geçirmiştir. Ancak Pers kuvvetleri Mısır'a odaklanmış ve MÖ 451'de, Inarus'un infazı ile isyan bastırılmıştır. Bu mücadelenin başarısı, Ahameniş generali Megabuzus'a bağlanmıştır.⁷⁵

Bu isyanlar nedeniyle gücü sarsılan Persler, Yunanistan ile gerçekleşen savaşlarda yenik düşmesi ile M.Ö. 449 yılında Kallias Barışı adı verilen antlaşmayı imzalama kararı alınmıştır. Bu antlaşmayla Yunan- Pers sınırı çizilmiş, Perslerin kuzey batı sınırındaki mevcut durumu kesinleşmiş, Atina'nın da daha doğuya müdahale etme girişimlerini bırakma kararı alınmıştır.⁷⁶ Ancak *Peloponisos Savaşı Tarihi* adlı eserinde 479-431 yılları Yunan siyasi tarihinin geniş bir çerçevesini çizen Thukydides'in bu konudan bahsetmeksinden dolayı antlaşmanın tarihsel gerçekliğinin olup olmadığı

⁷¹ Llewellyn-Jones,2017,s.74.

⁷² Garthwaite, 2011, s.34.

⁷³ Llewellyn-Jones,2017,s.75; Khurt,2010, s.387.

⁷⁴ Garthwaite, 2011, s.34.

⁷⁵ Llewellyn-Jones,2017,s.75; Khurt,2010, s.387-388.

⁷⁶ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.259.; Khurt,2010, s.388.

tartışma konusu olmuş ve henüz bilim insanları arasında ortak bir görüş birliği sağlanamamıştır.⁷⁷

Atina ile Yunan tehdidi, Atina ve Sparta arasında meydana gelen Peloponnes Savaşları'na kadar devam etmiştir. Onlar arasında bozulan birlik Perslere rahatlama fırsatı sunmuştur. Artaxerxes döneminde Persepolis'in devam eden inşası büyük ölçüde tamamlanmıştır.

I. Artaxerxes'ten sonra Ahameniş İmparatorluğu canlılığını ve yönünü kaybetmiş ve bir asır sürecek bir gerileme dönemine girilmiştir.⁷⁸ Kırk beş yıllık bir saltanatın (465-424) ardından Artaxerxes ölmüş, yerine II. Darius adıyla gayrimeşru oğlu Ochus geçmiştir.⁷⁹

Atina Sicilya ile uğraşırken II. Darius Yunanlılara karşı avantaj kazanmıştır. Persler Atinalıları zayıflatmak amacıyla Sparta ile ittifak yaparak İyonya'yı yeniden haraca bağlamışlardır.⁸⁰ II. Darius saltanatı, ailelerinin nesiller boyunca hüküm sürdüğü bölgelerde güç temeli edinen satrapların önderlik ettiği ayaklanmalarla dikkat çekmiştir.⁸¹

II.Darius ile Yunan yazarların yeni bir mücadele alanına işaret ettikleri görülmektedir: Darius döneminden başlayarak III. Artaxerxes dönemine kadar Persler, Med ülkesinin kuzeyinde Hazar Denizi'nin güneybatısında yaşadıkları bilinen Kadusiler adındaki bir topluluk ile defalarca savaştıkları belirtilmektedir.⁸²

1.3.3. II. Artaxerxes'den III.Darius'a kadar ki dönem

II. Darius'un yerine oğullarının büyüğü II. Artaxerxes (M.Ö. 404- 359) geçmiştir. Artaxerxes'in hükümdarlığının dördüncü yılında küçük kardeşi Cyrus ona karşı meydan okumuş ve yaşanan çatışma sonucunda Cyrus öldürülmüştür.⁸³ Cyrus ile II. Artaxerxes arasındaki taht mücadelesi Yunanlı paralı askerlerden biri olan Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde anlatılmıştır.⁸⁴ Pers kralları arasında hükümdarlığı en uzun süren Artaxerxes kırk altı yıl hüküm sürmüştür. Ancak bu kadar uzun süren bir hükümdarlık

⁷⁷ Khurt,2010, s.388.

⁷⁸ Garthwaite, 2011, s.34.

⁷⁹ Llewellyn-Jones,2017,s.76; Garthwaite, 2011, s.35; Khurt,2010, s.389.

⁸⁰ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸¹ Llewellyn-Jones,2017,s.76

⁸² Khurt,2010, s.389.

⁸³ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁴ Ksenophon, **Anabasis**, (Çev. Hayrullah Örs),Dünya Edebiyatından Tercümeleler-Yunan Klasikleri:61, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962,s.3vd.

olmasına rağmen onun hakkında birkaç konu dışında pek fazla bilgi bulunmamaktadır.⁸⁵ Plutarkhos'un eserine bakıldığında, onun cömert bir hükümdar, sevecen bir koca ve gözü pek bir savaşçı olarak tanıtarak hükümdarlık erdemlerinin övüldüğü görülmektedir.

Artaxerxes döneminden kalan yazıtlar ise ilginç bir değişimi ortaya koymaktadır. Bu yazıtlar da Tanrı Ahuramazda'nın desteğini almanın yanında, sebebi bilinmeyen bir şekilde, İran tanrılarında Mithra ve Anahita'nın⁸⁶ da adının yer aldığı görülmektedir. Bu, Ahamenişlerin krallık ve kült kavramlarında bir gelişme olduğunu düşündürmektedir. Bir Babil tarihçisi, Artaxerxes'in bir Anahita heykel kültünü, Persia ve Baktria'nın yanı sıra, imparatorluk kentleri olan Sardes, Babil, Susa, Şam ve Hamadan'a getirdiğinden bahsetmektedir. Bunun İmparatorlukta Pers toplumlarının siyasi merkeze bağlarının güçlendirdiği yorumu yapılmakta ve bu bilgi ile kral yazıtlarındaki yeni öge arasında bir bağlantı olacağı düşünülmektedir.⁸⁷

M.Ö. 401- 399'da Artaxerxes'e karşı Mısır'da çıkan ayaklanmanın başarıyla sonuçlanması Ahameniş'leri oradan çıkmak zorunda bırakmıştır. Hakimiyeti yeniden tesis etme çabası sonuç vermemesi neticesinde hakimiyet III. Artaxerxes döneminde sağlanmıştır. Mısır'ın kaybindan sonra II. Artaxerxes, stratejik açıdan önemli olan Filistin'i elde tutmayı başarmış, Yunanlıları Anadolu'dan çıkartarak Pers hakimiyetini yeniden kabul ettirecek bir konumda bulunmuştur.⁸⁸

II. Artaxerxes'in ölümü ardından tahtı elde etmek için kardeş kavgalarının arttığı görülmektedir. II. Artaxerxes'in Velihtı Darius'un da aralarında olduğu oğullarının üçü ölürken, III. Artaxerxes adıyla tahta çıkan dördüncü oğul Ochus, ölümleri düzenlemekle ünlenmiştir.⁸⁹

Saltanatının asıl başarısı, büyük bir Yunan paralı askerinin yardımıyla Sidon hükümdarı Tennes'in önderliğindeki Fenikeliler'in başını çektiği, sert bir isyandan sonra, MÖ 343'te Mısır'ın yeniden fethi olmuştur. Artaxerxes'in hızla Sidon'u cezalandırmış, Tennes idam edilip, şehrin bir kısmı tahrip edilmiş ve nüfusunun bir

⁸⁵ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁶ *Mithra, komik düzenden sorumlu tanrı. Anahita, su ve yaşam kaynağı tanrıçasıdır.* Bkz. Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁷ Khurt, 2010, s.389.

⁸⁸ Garthwaite, 2011, s.35.

⁸⁹ Llewellyn-Jones, 2017, s.78; Khurt, 2010, s. 391.

kısmı sınır dışı edilmiştir. Bu durumun bir Babil tarihçesinde kaydedildiği görülmektedir:

Artaxerxes olarak adlandırılan Umasu'nun on dördüncü [yıl] (yani 345 M.Ö.): Tishri (Eylül / Ekim) ayında kralın Sidon'dan Babil ve Susa'ya esirler getirdi. Aynı ayın on üçüncü günü bu birliklerden birkaçı Babil'e girdi. On altıncı günde... kral Babil'e gönderdiği Sidonlu kadın esirler - o gün kralın sarayına girdiler.”

Artık Mısır'a giden yollar açılmış, Mısır'ın yeniden ele geçirilmesiyle, Artaxerxes'in sertlik ve zalimliği doğrulanmıştır.⁹⁰

1.4. Perslerin Çöküş Dönemi

Bu bölümde III. Darius'tan itibaren meydana gelen olaylar ve Pers İmparatorluğunu çöküşe götüren süreç ele alınacaktır.

1.4.1. III. Darius Dönemi ve Pers İmparatorluğu'nun Çöküşü

Artaxerxes III ve ailesinin çoğu, Artaxerxes'in hayatta kalan genç oğlu Arses'i tahtta çıkaran, Bagoas adında bir hadım tarafından yönetilen, gerçek bir katliamda (338) ölmüştür. IV. Artaxerxes adını alan Arses ancak, sadece iki yıl sonra, Ahameniş ailesinin yan kollarından birinin üyesi olduğunu idda eden Artashata'yı destekleyen, Bagoas tarafından öldürülmüştür. Olağan üstü fiziksel cesaretiyle ün salan Artashata, III. Darius kraliyet adını benimseyerek tahtını sağlamlaştırdıktan sonra Bagoas'ı idam ettirmiştir.⁹¹ Hükümdarlık ilk kez babadan oğula geçmemiş, ikinci dereceden kuzen olan III. Darius adıyla tahta çıkan (M.Ö. 336-330) Artashata'ya geçmiştir.⁹²

III. Darius Pers İmparatorluğunu ayakta tutmaya çalışan son kral olmuştur. Darius'un krallığı döneminde Makedonya Kralı II. Philip'in ülkesini güçlü bir krallığa dönüştürdüğü görülmektedir. İlk olarak Yunanistan'ı ele geçirmek isteyen II. Philip'in bir sonraki amacı Pers İmparatorluğu'na son vermek olmuştur.

Makedonyalı II. Philip'in Yunan dünyasına hakim olma isteğini gerçekleştirecek isim, oğlu İskender olmuştur. Babasının 336'da ölümünün üzerinden İskender, M.Ö. 334'e kadar konumunu güçlendirmiş ve Çanakkale Boğazını geçip Pers seferine başlamıştır. Önce Biga Çay'ında daha sonra İssus'ta iki ordunun karşılaşmasıyla

⁹⁰ Llewellyn-Jones,2017,s.78; Khurt,2010,s. 391-392.

⁹¹ Llewellyn-Jones,2017,s.78.

⁹² Garthwaite, 2011, s.36.

meydana gelen savaşlar Perslerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. ⁹³ İssus'taki Pers yenilgisinin ardından İskender, Suriye, Filistin ve Mısır'ı ele geçirmiştir.

İskender, Pers ordusu ile M.Ö. 331'de yaptığı Gavgamela savaşının ardından Asya Kralı ilan edilmiştir. Bu savaşta İskender, Persleri ortadan kaldırmak amacıyla Suriye üzerinden Mezopotamya'ya hareket etmiş ve savaşın neticesinde İskender zafer kazanmıştır.⁹⁴ III. Darius'un Babil'e kaçması, Susa, Persepolis ve Hamadan kapılarını İskender'e açmıştır.

M.Ö. 330 yılında Darius Bessus adındaki bir general tarafından tahttan indirilip öldürülmüş ve Bessus kraliyet nişanlarını ele geçirerek IV. Artaxerxes adını almıştır. Ancak İskender, onu yakalayıp öldürerek kendini kral Darius'un intikamını alan kişi ve onun gerçek mirasçısı ilan etmiş ve Asya Kralı ünvanını benimsemiştir.⁹⁵ Ancak İskender, Pers İmparatorluğunu hakimiyetine aldığını idda etmeden önce doğudaki eyaletleri peş peşe ele geçirmesi gerekmiştir.⁹⁶ M.Ö. 323'te hayatını kaybeden İskender, Ahameniş-Pers soylusuyla Makedonyalı ileri gelenler arasında denge kurmayı başarmıştır. Cyrus ve Ahameniş geleneği, Persepolis yakılsa da onurlandırılmıştır.

İskender'in ölümünün ardından İmparatorluğu paylaşmak için iktidar mücadeleleri yaşanmış ve bu mücadelenin sonunda I.Selevkos önderliğinde İran'da yeni bir hanedanlık kurulmuştur.⁹⁷

⁹³ Garthwaite, 2011, s.36.

⁹⁴ Reyhan - Cengiz, , 2015, s.262.

⁹⁵ Garthwaite, 2011, s.36; Khurt,2010,s. 393.

⁹⁶ Khurt,2010,s. 393.

⁹⁷ Garthwaite, 2011, s.37; Reyhan - Cengiz, , 2015, s.262.

İKİNCİ BÖLÜM

PERS YAZITLARI

2.1. Ariaramnes'nin Yazıtı

AmH =Ariaramnes, Hamadan

Bu yazıt 1930 yılında bulunmuştur.

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Altın Tablet

Yazıt:

“Ariaramnes büyük kral, krallar kralı, Pers kralı, Teispes'in oğlu, Ahameniş'in torunu.

Kral Ariaramnes diyor ki: Benim sahip olduğum bu Pers ülkesinin iyi atları ve iyi halkı vardır. Tanrı Ahuramazda onu bana verdi. Ahuramazda'nın lütfuyla bu ülkenin kralı oldum.

Kral Ariaramnes diyor ki: Ahuramazda bana yardım etti. (Ahuramazda'nın yardımıyla oldu.)⁹⁸

2.2. Arsames'in Yazıtı

AsH= Arsames, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Altın Tablet

Yazıt:

“Arsames, büyük kral, krallar kralı, Pers kralı Ahamenişli Ariaramnes'nin oğlu. (Ahamenişli Ariaramnes'nin oğlu, Pers kralı, krallar kralı, büyük kral Arsames.)

Kral Arsames diyor ki: Büyük tanrı Ahuramazda Tanrıların en büyüğü beni kral yaptı. O bana iyi halkı ve iyi atlarıyla Pers ülkesini bahşetti. Ahuramazda'nın lütfuyla

⁹⁸ Kent, Roland, **Old Persian (Grammar Texts Lexcion)** ,American Oriental Society, New Haven, Connecticut, 1950, s.116;< https://iranatlas.info/parseh/pe_aryaramne.htm> (16.09.18)

ben bu ülkeyi korudum. Ahuramazda beni korusun, kraliyet sarayından dediğim toprakları korusun!”⁹⁹

2.3. Cyrus’un Yazıtları

CMa= Cyrus, Murghab (Pasargad) A.

Buluntu Yeri: Pasargad Giriş Holü

Türü: Taş Sütun

Yazıt:

“Ahemenişli büyük kral Cyrus – ikinci ve üçüncü yazı aynı yazılmıştır ancak Elam ve”

CMb= Cyrus, Murghab (Pasargad) B.

Buluntu Yeri: Pasargadda bir kapı

Türü:

Yazıt:

“Ahemenişli kral Cambyses’in oğlu büyük kral Cyrus diyor kiyaptı.....” gerisi okunabilir değil.

CMc= Cyrus, Murghab (Pasargad) C.

Buluntu Yeri: Pasargaddaki Saray

Türü:

Yazıt:

“Ahemenişli büyük kral Cyrus.”¹⁰⁰

⁹⁹ Kent,1950,s.116;< https://iranatlas.info/parseh/pe_arsham.htm> (16.09.18); *I.Darius’un büyük dedesi Arsames’in altın üzerinde kitabesini kendisinin mi yaptırdığı ya da sonradan onun için mi yapıldığı tam belli değildir. Arsames 520 yılında yaşamıştır. Çünkü bu konuyu Darius Sus kitabesinde zikretmiştir. Arsames’in üç oğlu vardır ve şuan onlardan ikisi bilinmektedir: Darius I’in babası Hiştaseb ve Darius I’in hazinedarı. Arsames’in tableti 1945 yılında bulunmuştur. Bkz. <https://iranatlas.info/parseh/pe_arsham.htm> (16.09.18)*

¹⁰⁰Kent,1950,s.116; Lecoq, Pierre, **Les inscriptions de la Perse achéménide**, Gallimard,1997,Paris, s.179-186 ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm>(16.09.18)

Cyrus Silindiri

Buluntu Yeri: Esagila temelinde¹⁰¹

Türü: Kaya

Yazıt:

“O samimane Merduk onun elini tutsun diye Dadge'nin fermanlarının ardından biri idi. Cyrus şah onlara seslendi ve dünyanın emirleri olarak değerlendirdi. Guti coğrafyası Ummanın hepsi Mende'yi onun ayakları altına aldı. Siyah kolları onun eline ulaştırdı. O-Cyrus-kolaylıkla onun vergilerini kabul etti. Büyük sürur Merduk halkının koruyucusu (bekçisi) mutlulukla iyi işleri ve o Dadkar'ın kalbini gördü ve kendi şehri Babil'e gidebilsinler diye emir verdi. O Cyrus'un bir arkadaşı gibi eşlik ettiği halde onu Babil'e ulaştırdı. Sayıları nehir suyu gibi sayısız olan onun kalabalık ordusu silahlı olarak onun yanındaydılar. Merduk savaşı onu kendi şehri Babil'den çıkardı. O Babil'i hücumdan korudu. Babil şehrin olmaması ki o Merduk'a tapmıyordu seni Cyrus'un eline attı. Bütün Babil halkının hemen hepsi büyük Akad ve Sümer ve onun yakın emirleri teslim oldular ayaklarını öptüler. Onun emirlerinden mutlu oldular ve yüzleri güldü. Onlar Merduk'un dergâhına ki kendi güçleriyle ölümlere yaşam bahşetmişti ve hepsini bela ve yok olmadan kurtarmıştı. Mutlulukla dua edip adını ezberlemişlerdi.

Ben Cyrus, büyük kral, dünyalar kralı en güçlü Babil kralı, Sümer kralı, Akad kralı, dünyanın dört bir yanına Kenbuciyeye büyük şah İnşin şehrini, Cyrus şahın torunu büyük şah İnşin şehrini büyük Çişbiş şahın sonucunda İnşin şehrine Payandude şahın halefi ki onun silsilesi Bal ve Nur'u seviyordu onların emirlerini kalplerin mutluluğu için arzu ediyorlardı.

Ben mutluluk ve safa içerisinde Babil'e girdiğimde mutluluk ve onu ile Emiran Rahl şahın sarayına ulaştım. Büyük onurlu Merduk Babillilerin büyük kalbini bana hatırlattı. Ve bende bir gün onun niyayış fikrinde idim. Benim kalabalık ordum barış ve safa içerisinde Babilde bir yer aldılar. Sümer ve Akad'ın düşmana hiçbir izin vermedim. Babil devri ve ...yı onun eşi benzeri olmayan yoğiyi yaptım. Onların evlerinin önündeki yıkım olmuş ve önu kendisinden Paşidnişah'ı giriftemum büyük onurlu Merduk benim iyi işlerimden mutlu oldu ve bana Cyrus şah ki onun hareketi vardır Tenin'in oğlu Kenbuciheye ve benim bütün orduma şevkat rahmeti ile inayet buyurdu. Ve biz istek ve ilahi makama erişim ile onu övdük. Bütün Ari kadar şahlarını sarayda

¹⁰¹ Babil'in Marduk tapınağı. Bkz. Ghasemi, Shapour, “Büyük Cyrus Silindiri”, <http://www.iranchamber.com/history/cyrus/cyrus_charter.php> (24.06.19)

oturan dünyanın her tarafında kuzey denizinden güney denizine kadar...kiyaşıyorlardı bütün Mağrib kollarından Akdeniz sahiline kadar ki çadırda geçiriyorlardı Babil’de bizim ayaklarımızı öptüler.....şehrinden Aşur ve Şuş şehrine kadar-Aşunek Zenbin me- Turnuderi-Kotyum coğrafyasına kadar o taraftaki Dicle eski zamanlardan bayındır olarak tesis etmişlerdi.

Tanrıları onlarla yaşıyor olanları kendi yerlerine geri gönderdik ve onları ölümsüz evlerinde yer alsınlar diye bu mekânı ele geçirdik. Bütün halkı onları bir diğeri ile birleştirdik ve onların yaşam yerlerine yeniden suman verdim. Sümer ve Akad tanrıları ki Nebunidin aksini istiyorlardı. Tanrıların emirlerini Babil’e getirmişlerdi. Büyük onurlu Merduk’un emirlerini rahatsız etmesizin kendi mabetlerinde kendi evlerinin kalbini taşımasına kadar izin verdim. Bütün tanrılardan Başa’da kadarki bütün hepsinin evlerine geri döndürmüştüm. Hergün Nebd ve Bal yakınında benim ömrümün günlerini istediler ve benim şefaati arzu ettiler ve Merduk’a benim emirlerimi söyleyeni Cyrus şah için seni övüyorlar ve onun için Kenbuche’ye kendi evine sessizce taşın!”¹⁰²

2.4. Darius’un Yazıtları

DB= Darius, Behistan

Buluntu Yeri: Babil’den Hamadan’a giden yol üzerinde, Behistan dağı

Türü: Kaya

Yazıt:

DBI

“ Sütun 1

Bend-1: Kral Darius diyor ki; Ben Darius, büyük şah (kral), şahlar şahı (krallar kralı), dünyalar kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli (akamenidli) Arsames’in torunu.

Bend-2: Kral Darius diyor ki; Benim babam Hystaspes, Hystaspes’in babası Arsames, Arsames’in babası Ariaramnes, Ariaramnes’in babası Teispes, Teispes’in babası Hahameniş (Akamenid)dir.

¹⁰² Cyrus 539 M.Ö. yılında Babil’i feth etti. Bu coğrafya Irak Suriye Lübnan ve Filistin’in kuzeyiydi. Babilliler Cyrus’u kendilerinin meşru şahları olarak kabul ettiler. Cyrus Babil’de sürgün Yahudileri affetti. Ve onları kendi memleketlerine gönderdi. Satırlık silindir Babil de keşfedilmiş ve o insan hakları tüzüğü olarak adlandırılmıştır ve Britanya Müzesine götürülmüştür. Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_cb.htm (05.04.19) ; <https://www.livius.org/sources/content/cyrus-cylinder/cyrus-cylinder-translation/> (05.04.19)

Bend-3: Kral Darius diyorki; Bu yüzden biz Hahamenişi olarak adlandırıyoruz. Antik çağlardan beri büyüğüz. Antik çağlardan beri hanedanımız kraliyetti.

Bend -4: Kral Darius diyor ki; Hanedanlığımızdan 8 kişi bundan önce kral idi. Ben onların dokuzuncusuyum. Biz ard arda kral olduk.

Bend - 5: Kral Darius diyor ki; Ben Ahuramazda'nın isteği ile kral oldum. Ahuramazda krallığı bana verdi.

Bend – 6: Kral Darius diyor ki; Ben Ahuramazda'nın bana bahsettiği bu yerlerin kraliyim. Bunlar “Pers, Elam, Babil, Asur,Arabistan,Mısır, Deniz yaşamı sürenler (Spartalılar,Lidyalılar), Yunanlılar, Med, Ermenistan, Kapodokya, Part, (Sistan), Herat, Harezmi,Belh,Sogd (Sogdiana), Kandahar, Saka (Scythia), Stgvsh (7 nehir / Pencab,Arahuziya, Rehc, Helmend¹⁰³ ırmağının üst bölgesi, Maka”yani 23 topraktır.

Bend -7: Kral Darius diyor ki; Bunlar bana tabi ülkelerdir. Ahuramazda'nın isteğiyle bana tabiidirler (benim emrimdedirler) ve bana haraç veriyorlar. Onlara söylediğim gibi gece gündüz onu yaptılar.

Bend – 8: Bu ülkelerde layık olan her bir adamı ödüllendirdim ve sözünden dönen her kimseyi cezalandırdım. Ahuramazda'nın isteğiyle bu ülkeler benim kanunlarımı uyguladılar. Onlara söylediğim gibi yaptılar.

Bend -9: Kral Darius diyor ki; Ahuramazda İmparatorluğu(krallığı) bana verdi. Ahuramazda bu krallığı sağlamlaştırana kadar bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla bu krallağa sahibim.

Bend-10: Kral Dariius diyor ki; Kral olduktan sonra benim yaptığım işler budur; Cyrus'un oğlu, hanedanlığımızdan Cambyses burada kraldı. Bu Cambyses'in, Cambyses ile aynı anne ve babadan Smerdis adında bir kardeşi vardı. Ondan sonra Cambyses bu Smerdis'i öldürdü. Cambyses öldürdüğü zaman halk Smerdis'in öldüğünü bilmiyordu. Sonra Cambyses Mısır'a gitti. Cambyses Mısır'a gittiğinde halk düşman oldu ve Perslerde, Medlerde ve diğer ülkelerde / topraklarda yalan çoğaldı.

Bend -11: Kral Darius diyor ki; Daha sonra Gaumata adıyla bir adam (büyücü /Mecusi) Paishiyavada da Arakadri adında bir dağda isyan etti. O Viyakhna ayının 14.gününden (11 Mart 522) itibaren isyan etmişti. O halka ben Cyrus'un oğlu Smerdis'im, Cambyses'in kardeşiyim diye yalan söylüyordu. Bundan sonra tüm halk ayaklandı ve Pers, Med ve diğer ülkelerde Cambyses'den onun tarafına yöneldiler. O

¹⁰³ Afganistan ve İran arasındaki sınırda bulunan nehir. Bkz. < <http://m.payam-aftab.com> > (11.06.19)

krallığı kendisi için ele geçirdi. O krallığını Garmapada ayının 9. Günü (1 Temmuz 522) ele geçirmiştir. Ondan sonra Cambyses öldü.

Bend-12: Kral Darius diyor ki; Büyücü Gaumata Uzun zamandır bizim hanedanlığımıza bağlı olan bu krallığı Cambyses'den aldı. Büyücü Gaumata Pers, Med ve diğer ülkeleri Cambyses'den aldı ve kendisinin yaptı. O kral oldu.

Bend-13: Kral Darius diyor ki: Krallığı Büyücü Gaumata'dan geri alacak ne Pers, ne Med, ne de hanedanlığımızdan bir kimse, hiçbir adam yoktu. Halkın birçoğu ondan korkuyordu çünkü önceden Smerdis'i tanıyanları öldürüyorlardı. Hiç kimse Cyrus'un oğlu Smerdis olmadığını bilmesin diye halkı öldürüyordu. Hiç kimse Gaumata hakkında konuşamıyordu. Ta ki bana ulaşincaya kadar. Ondan sonra ben Ahuramazda'dan yardım istedim. Ahuramazda bana yardım etti. Bagayadi ayından 10 gün (29 Eylül 522) geçtiği sırada sırada ben birkaç adamla, Büyücü Gaumata ve dostlarının hepsini öldürdüm. Medya'da Sikayauvati denilen bölgede Nisaya kalesinde onu öldürdüm. Ondan sonra krallığı aldım. Ahuramazda'nın isteği ile kral oldum. Ahuramazda krallığı bana verdi.

Bend - 14: Kral Darius diyor ki; O padişahlığı hanedanlığımızdan almıştı ben yeniden kurdum. Gaumata'nın yıktığı tapınakları sağlamlaştırdım. Büyücü Gaumata halkdan sürülerini, meralarını, evlerini, işlerini almıştı, onlara geri verdim. Ben hem Pers hem Med hem diğer halkları kendi yerlerinde iskan ettim. Ben yağmalanan şeyleri ondan önce olduğu gibi tekrar geri getirdim. Bu işi Ahuramazda'nın isteğiyle gerçekleştirdim. Bundan önce olduğu gibi hanedanlığımı kurana kadar uğraştım. Ahuramazda'nın lütfuyla Büyücü Gaumata hanedanlığımızı yıkmayı bırakıncaya kadar çalıştım.

Bend -15: Kral Dairus diyor ki; Ben kral olduktan sonra yaptığım budur.

Bend – 16: Kral Darius diyor ki; Ben Büyücü Gaumata'yı öldürdükten sonra Upadarma oğlu Açına adında bir adam (Elam) isyan etti. O halkına şöyle dedi: Ben Elam kralyım. Bunun üzerine Elam halkı isyankarlaştı ve Açına'nın tarafına gittiler. O Elamda kral oldu. Kin-Zer (ayinei İre) 'in oğlu Niduntu-Bel adında Babilli bir adam Babilde isyan etti. O halkı “ Ben Nabonidus oğlu Nabukadnezar'ım diye kandırıyordu. Sonra tüm Babil halkı onun tarafına gitti. Babil isyan etti ve o Babil'de krallığı ele geçirdi.

Bend – 17: Kral Darius diyor ki: Sonra bir elçiyi Elam’a gönderdim. Açına esir olarak benim karşıma getirildi ve ben onu öldürdüm.

Bend – 18: Kral Darius diyor ki; Ondan sonra ben kendini Nabukadnezar olarak nitelendiren Niduntubel tarafına Babil’e gittim. (yürüdüm). Niduntubel’in ordusu dileyi elde etti ve orada durmuşdu. Nehir geçilemezdi. Bunun üzerine orduları deriler üzerine bindirdim ve diğerlerini atlar ve develer ile birlikte gönderdim. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla Dicle’den geçtik. Orada Niduntubel’in ordusunu yendim. Açıyadiya ayının 26.günü (13 Aralık 522) savaştık.

Bend – 19: Kral Darius diyor ki; Ondan sonra Babil’e yürüdüm. Henüz Babil’e ulaşmamışdım ki kendini Nabukhadrezar olarak adlandıran Niduntubel benimle savaşmak için ordularıyla Fırat yakınında “Zazana” şehrine ulaştı. Sonra biz savaştık. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla Niduntubel’in ordularını kırdım.(yendim) Geriye kalanlar (düşmanlar) suya kaçtı ve su onları götürdü(uzaklaştırdı.) .Biz savaşa katıldığımızda Anamaka ayından 2 gün (18 Aralık 522) geçmişti.

DBII

SÜTUN 2

Bend 1: Kral Darius diyor ki; Bundan sonra Niduntubel birkaç süvariyle (atlı ile) kaçtı ve Babil’e gitti. Bunun üzerine ben Babil’e gittim(yürüdüm). Ahuramazda’nın lütfuyla Babil’i ve Niduntubel’i aldım. Daha sonra Niduntubel’i Babilde öldürdüm.

Bend- 2: Kral Darius diyor ki; Ben Babil’de iken bu ülkeler bana isyan ettiler; Pers, Elam, Med, Asur Mısır, Part, Meru, Pencab ve Saka.

Bend -3: Kral Darius diyor ki; Pers’de (İran’da) Kuganaka şehrinde Cincikhri’nin oğlu Martiya adında bir adam da isyan etti ve halka “Ben İmanish, Elam kralıyım” diyordu.¹⁰⁴

Bend -4: Kral Darius diyor ki; O sırada ben Elam yakınındaydım. Elamlılar benden korktular. Onların lideri olan Martiya’yı tutukladılar ve öldüler.

Bend -5: Kral Darius diyor ki: Phraortes adında Medli bir adam ayaklandı. Halka “ ben Cyaxares (Huhıştere) ailesinden Khshathrita’yım dedi. Sonra benim sarayımdaki Medli askerler bana isyan ettiler ve Phraortes tarafına gittiler. O Med’de kral oldu.

¹⁰⁴ Kent,1950,

Bend-6: Kral Darius diyor ki; Emrim altındaki Medli ve Persli asker az sayıdaydı. Yine de ben asker (ordu) gönderdim. Onların komutasını Hydarnes adlı Persli bir emirime emanet ettim. Onlara gidin ve kendini benden bilmeyen Med ordusunu kırın.” dedi. Ardından Hydarnes ordularıyla birlikte yürüdü. Medya’ya ulaştığı sırada Medya’da Maru adında bir şehirde Medlerle savaştı. O zaman orada Medlerin şefi olan kişi yoktu. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın isteğiyle ordum isyana orduları mağlup etti. Bu savaş başladığında Anamaka ayında 27.gün (12 Ocak 521) geçmişti. (Yani -> Anamaka ayının 27.günü savaş başladı.) Ardından ben Medya’ya ulaşınca kadar ordum beni Kampanda adlı bir bölgede bekledi.

Bend -7: Kral Darius diyor ki; Dadarshi adlı bir Ermeni emirimi Ermenistan gönderdim ve ona şöyle söyledim, “ git ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kır.” Ardından Dadarshi gitti. O Ermenistan’a geldiğinde isyancılar Dadarshi ile savaşmak için bir araya geldiler. Ermenistan’da ‘Zuzahya” adlı bir yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum, isyancı orduları yendi. Bu savaş başladığında Thuravahara ayından 8 gün (20 Mayıs 521) geçmişti.

Bend- 8: Kral Darius diyor ki; İsyancılar ikinci kez toplandılar ve Dadarshi ile savaş için ilerlediler. Ermenistan’da Tigra adlı kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum, isyancıları yendi. Bu savaş başladığında Thuravahara ayından 18 gün geçmişti. Bu savaş Thuravahara ayının 18.günü (30 Mayıs 521) başlamıştı.

Bend -9: Kral Darius diyor ki: İsyancılar üçüncü ke bir araya geldiler ve Dadarshiyle savaş için ilerlediler. Ermenistan’da Uyama adlı bir kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum isyancı orduları yendi. Bu savaş başladığında “ Thagarcı” ayından 9 gün (20 Haziran 521) geçmişti. (Bu savaş Thagarcı ayının 9.günü başlamıştı.) Ardından Dadarshi ben Medya’ya ulaşınca kadar Ermenistan’da bekledi.

Bend – 10: Kral Darius diyor ki; Daha sonra Vaumisa adında bir Pers bir emirimi Ermenistan’a gönderdim ve ona şöyle dedim; “git ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kır! Ardından Vaumisa yola koyuldu. O Ermenistan’a ulaştığında isyancılar Vaumisa ile savaşmak için bir araya gelmişlerdi. Asur’da “İzala” denilen bir yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın lütfuyla ordum lütfuyla

ordum isyancı orduları yendi. Bu savaşa tutulduğunda Anamaka ayından 15 gün (31.12.522) geçmişti.

Bend -11: Kral Darius diyor ki; İsyancılar ikinci kez toplandılar ve Vaumisa ile savaşmak için yola koyuldular.(ilerlediler.) Onlar Ermenistan'da Autiyara bölgesinde (denilen bir yerde) savaştılar(karşılaştılar.).Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordum lütfuyla ordum isyancı orduları şiddetle yok etti. Bu savaş başladığında Thuravahara ayının sonuydu (11 Haziran 521). Bundan sonra Vaumisa benim için ben Medya'ya ulaşınca kadar Ermenistan'da bekledi.

Bend 12: Kral Darius diyor ki; Sonra ben Babil'den gelirken (çıkıp) Medya'ya gittim Medya'ya ulaştığımda Phraortes kendini Med kralı olarak adlandırmıştı. Benimle savaşmak için kendi ordularıyla Medya'da (Med'de) Kunduru şehrine geldi. Ardından biz savaştık . Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordum lütfuyla ben Phraortes'in ordularını yendim. (yenilgiye uğrattım. Savaştığımızda Adukanaisa ayından 25 gün (8 Mayıs 521) geçmişti.

Bend- 13: Sonra Phraortes kaçtı ve Medya'da Raga bölgesine gitti. Ardından peşine bir ordu gönderdim. Phraortes tutuklandı (alındı) ve benim karşıma getirildi. Burnunu, kulaklarını ve dilini kestim, gözünün birini çıkardım. Ellerinden kapıya bağladım ve tüm ordu/halk onu gördü. Daha sonra onu Ecbatana (Hamadan) ipe çektim ve onun seçkin adamlarını Hegbatana'da kale içinde astım.

Bend 14: Kral Darius diyor ki Sogartianlardan Ciçantakhma adında bir adam isyan etti. O halka şöyle diyordu: Ben Sogartian kralıyım. Cyaxares hanedanlığındanım.” Sonra ben bir Pers ve Med ordusu gönderdim. Takhmaspada adında Medli bir emirimi onların başına komutan ettim. Onlara şöyle söyledim; “ gidin ve kendini benden bilmeyen isyancı orduları kırın (yenin). “Daha sonra Takhmaspada ordusuyla yola koyuldu ve Ciçantakhma ile savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın inayetiyle (lütfuyla) benim ordum o isyancı orduları vurdu ve Ciçantakhma'ı tutukladı (tuttu) ve onu benim huzuruma getirdi. Daha sonra ben burnunu ve kulaklarını kestim ve gözünün birini çıkardım. Ellerini kapıya bağladım ve herkes ordu/halk onu gördü. Ondan sonra onu Arbela da astım./ (Çarmıha gerdim.)

Bend 15: Kral Darius diyor ki; Benim Medya'da gerçekleştirdiğim iş budur. (Ben Medya'da bu iş i gerçekleştirdim.) (“partov> parto”vergene) Partlar ve Hyrcania'lar bana karşı isyan ettiler ve kendilerini Phraortes'den bildiler. Babam Hystaspes

Part'daydı. Orduları/halk onu terk etti ve ayaklandılar. Ondan sonra Hystaspes sadık ordularıyla yola koyuldu. Parthia'daki Vishpauzati adlı bir şehirde Partlularla/Parthia'lularla savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla Hystaspes isyancı orduları kırdı/yendi. Savaşa başladığımızda Viyakhna ayından 22 gün (8 Mart 521) geçmişti.

DB III

SÜTUN 3

Bend 1: Kral Darius diyor ki; Sonra ben Pers ordularımı Raga'dan Hystaspes'in yanına gönderdim. Bu ordu Hystaspes'in yanına ulaştığında Hystaspes bu orduyu aldı ve yola koyuldu. Patigrabana adında bir Part şehrinde isyancılarla savaşa girdi. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın istağıyle Hystaspes isyancı orduları yendi/kırdı. Bu savaş başladığında Garmapada ayından 1 gün (11 Temmuz 521) geçmişti.

Bend 2: Kral Darius diyor ki; Sonra o ülke (il) benim oldu. Benim Part'da gerçekleştirdiğim iş budur. (Ben Part'da bu işi gerçekleştirdim.)

Bend 3: Kral Darius diyor ki; Margiana adında bir bölge bana karşı isyan etti. Frada adında Margian'dan bir adam lider seçilmişti. Ardından ben Belh'in koruyucusu Dadarshi adında Persli bir emirimi onunla karşılaşmaya gönderdim ve ona şöyle söyledim; "Git ve kendini benden bilmeyen orduları kır/yen." Ondan sonra Dadarshi ordularıyla yola koyuldu ve Margianlılar ile savaştı. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordularım isyancı orduları kırdı/yendi. Savaşa tutulduğunda Açiyadiya ayından 23 gün (10 Aralık 522) geçmişti.

Bend 4: Kral Darius diyor ki; Sonra o ülke (il) benim oldu. Benim Belh'de gerçekleştirdiğim iş budur.

Bend 5: Kral Darius diyor ki; Persia'da (İran'da) Yauatiya adlı bir bölgede Tarava şehrinde Vahyazdata adında bir adam yaşıyordu/oturuyordu. O ikinci kez Persia'da savaş çıkardı/düzenledi. Halka şöyle diyordu; " Ben Cyrus'un oğlu Smerdis'im." Sonra Pers ordusu başkentteydi ve ondan önce "Anshan"dan gelmişti, bana isyan etti ve Vahyazdata'nın tarafına gitti. O Persia'da kral oldu.

Bend 6: Kral Darius diyor ki: Daha sonra ben emrimdeki Pers ve Med ordularını sevk ettim. Artavardiya adlı Persli bir emirimi onların komutanı yaptım. Benim ardından diğer Pers orduları Med'e gittiler. Daha sonra Artavardiya kendi ordularıyla

yola koyuldu/yürüdü. O persia'da Rakha adlı bir şehre ulaştığında; orada Vahyazdata kendini Smerdis olarak adlandırıyor, Artavardiya ile savaşmak için ordularıyla geldi. Ardından savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla/yardımla ordum, Vahyazdata'nın ordusunu yendi/kırdı/yenilgiye uğrattı. Savaşa tutulduğunda Thuravahara ayından 12 gün (24 Mayıs 521) geçmişti.

Bend 7: Kral Darius diyor ki: Sonra Vahyazdata süvarilerinin birazıyla kaçtı ve Pişiuvida'ya gitti. Artavardiya ile savaşmak için orada ordularını hazırladı ve yola koyuldu. Parga adlı bir dağda savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla (yardımıyla) ordum Vahyazdata'nın ordularını yendi. Savaş başladığında Garmapada ayından 5 gün (15 Temmuz 521) geçmişti. Vahyazdata ve baş takipçileri tutuklandı.

Bend 8: Kral Darius diyor ki: Sonra ben Vahyazdata ve baş takipçileri olan insanları Persia'da Uvadaicaka adlı bir şehirde astım.

Bend 9: Kral Darius diyor ki: Benim Persia'da gerçekleştirdiğim şey budur.

Bend 10: Kral Darius diyor ki: Vahyazdata kendini Smerdis olarak adlandırıyor, Arahosia'da Vivana adında bir emirimi şehrin koruyucusuyla karşılaşmaya yolladım. O bir adamı onların komutanı yaptı ve onlara dedi ki; "Gidin ve kendini Darius'dan bilen Vivana ve ordusunu yenin." Sonra Vahyazdata'nın Vivana ile savaşmak için yolladığı ordu ilerledi. Onlar Kapishakani adlı bir kalede savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordum, isyancı orduları yenilgiye uğrattı./yendi. Onlar savaşa başladığında Anamake ayından 13 gün (29.12.522) geçmişti.

Bend 11: Kral Darius diyor ki: Asiler ikinci kez toplandılar ve Vivana'yla savaşmak için yola koyuldular. Gandutava adında bir yerde savaştılar. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla ordum, isyancı orduları yendi./kırdı. Onlar savaşa başladığında Viyakhna ayından 7 gün (21.02.521) geçmişti.

Bend 12: Kral Darius diyor ki: Vahyazdata'nın Vivana'ya karşı gönderdiği ordu komutanı olan bir adam birkaç atlı ile oradn kaçtı. O yola düştü ve Arahosia'da Arshada adlı bir kalenin yanından geçti. Sonra Vivana ordularıyla onların ardından gitti. Orada onu yakaladı ve baş takipçileri olan adamları öldürdü.

Bend 13: Kral Darius diyor ki: Sonra o il /ülke benim oldu. Benim Arahosia'da gerçekleştirdiğim şey budur.

Bend 14: Kral Darius diyor ki: Ben Persia’da ve Media(Med)’da iken; Babilliler (Babylonialılar) ikinci kez bana karşı ayaklandılar. Haldita’nın oğlu, Arkha isimli bir Ermeni (Ermenia’lı) Babil’de Dubala adında bir bölgede ayaklandı. Orada insanlara şöyle yalan söyledi: “Ben Nabonidus oğlu Nebuchadrezzar’ım”. Sonra (böylece) Babilliler bana karşı ayaklandı ve Arkha’nın tarafına geçtiler. O Babil’i ele geçirdi ve Babil kralı oldu. (Babil de kral oldu.)

Bend 15: Kral Darius diyor ki: Ondan sonra (bunun üzerine) Babil’e bir ordu gönderdim. Intaphernes isimli Persli bir emirimi onların lideri olarak atadım/seçtim ve onlara şöyle söyledim: “Git kendini benden bilmeyen (beni tanımayan) Babil ordusunu yen(cezalandır). Sonra (bunun üzerine) Intaphernes Babil üzerine yürüdü. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda’nın yardımıyla, Intaphernes Babillileri yendi ve onları benim safıma çekti. Kendisini Nebuchadrezzar olarak adlandıran Arkha’yı ve baş takipçileri ele geçirildiğinde Varkazna ayından 22 gün (27.11.521) geçmişti. Sonra şöyle buyurdum:” Arkha ve baş takipçilerini Babil’de asın!”

DB IV

SÜTUN -4

Bend 1: Kral Darius diyor ki: Benim Babil’de yaptığım işler budur. (Ben Babil’de bu işleri gerçekleştirdim.)

Bend 2: Kral Darius diyor ki: Kral olduktan sonra tek bir yılda Ahuramazda’nın lütfuyla 19 savaş gerçekleştirdim ve Ahuramazda’nın lütfuyla onları yenilgiye uğrattım. 9 kralı esir aldım. Biri, Goumata adında bir Mog (büyücü) idi. O, “ Ben Cyrus’un oğlu Smerdis’im diyerek yalan söyledi. O Persia’yı(Persi) isyan ettirdi.

Biri, Açına adında bir Elamlıydı. O, “Ben Elam kralyım” diyerek yalan söyledi. Elam’ı isyan ettirdi.

Bir diğeri, Niduntu-Bel adında bir Babilliydi. O, “ Ben Nabonidus’un oğlu Nebuchadrezzar’ım” diyerek yalan söyledi. Babil’i isyan ettirdi.

Bir diğeri, Martiya adında bir Persliydi. O, “ Ben Elam kralı Ummanişim” diyerek yalan söyledi. Elam’ı isyan ettirdi.

Bir diğeri ise, Phraortes adında bir Med’li idi. O, “ Cyaxares ailesinden Khshathrita (Heşşerite)’yım diyerek yalan söyledi. Med’i (Media’yı) isyan ettirdi.

Bir diğeri, Ciçantakhma adında bir Sagartia’lıydı. O, “Ben Sagartia kralyım, Cyaxares hanedanlığındanım.” Diyerek yalan söyledi. Sagartia’yı isyan ettirdi.

Bir diğeri, Frada adında bir Margianalıydı. O, “ Ben Margiana kralıyım.” Diyerek yalan söyledi. Margiana’yı isyan ettirdi.

Bir diğeri de Vahyazdata adında bir Persliydi. O, “Ben Cyrus’un oğlu Smerdis’im” diyerek yalan söyledi. Pers’i (Persia’yı) isyan ettirdi.

Bir diğeri ise Arkha adında bir Ermeniydi. O, “ Ben Nabonidus’un oğlu Nebuchadrezzar’ım.” Diyerek yalan söyledi. Babil’i isyan ettirdi.

Bend 3: Kral Darius diyor ki: Bu savaşlarda 9 kralı esir aldım. (yakaladım)

Bend 4: Kral Darius diyor ki: İsyân edilen bu illere (yerlere) gelince, halka yalan söylediler ve yalan onları ayaklandırdı. Sonra Ahuramazda onları elime teslim etti. Onlara istediğim gibi davrandım.

Bend 5: Kral Darius diyor ki: Bundan sonra kral sen olacaksın; kendini yalandan tüm gücünle koru! Eğer “ülkem güvende olsun” diye düşünüyorsan, yalancıları sertçe cezalandır.(sert bir şekilde)

Bend 6: Kral Darius diyor ki: Benim yaptığım budur. Ahuramazda’nın lütfuyla bir yılda yaptım. Bundan sonra sen bu yazıyı okuyasın ve yaptığım şeylere inanasın ve asla bunu yalan sanmayasın.

Bend 7: Kral Darius diyor ki: Ben Ahuramazda’yı tanık ediyorum ki hepsini tek bir yılda yaptım, doğrudur, yalan değildir.

Bend 8: Kral Darius diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla bu yazıtta kaydedilmeyen çok sayıda başka işler de yapıldı. Bundan sonra bu yazıları okuyanlara, elimle gerçekleştirdiğim şeyler çok fazla geleceği ve buna inanmayıp yalan kabul edeceği için yazılmadı.

Bend 9: Kral Darius diyor ki: Bundan önceki krallar yaşadığı sürece böyle işler yapmadılar, ben Ahuramazda’nın lütfuyla bir yıl içinde yaptım.

Bend 10: Kral Darius diyor ki: Şimdi benim yaptığım işlere inan. Onu halka anlat ve onu gizleme. Eğer bu fermanı gizlemezsen ve halka anlattırsan;Ahuramazda sana yardım eder. Hanedanlığın artar ve uzun süre yaşayabilirsin.

Bend 11: Kral Darius diyor ki: Eğer bu fermanı gizlersen ve halka anlatmazsan Ahuramazda seni vurur ve hanedanlığını yok eder!

Bend 12: Kral Darius diyor ki: Benim yaptığım şey budur. Ahuramazda’nın lütfuyla tek bir yılda yaptım. Ahuramazda ve diğer tanrılar beni korur!

Bend 13: Kral Darius diyor ki: Ahuramazda ve diğer tanrılar bana yardım ettiler. Çünkü ben kötü vefasız değilim, yalancı değilim, zorba değilim, ne ben ne de hanedanlığım. Adaletli davrandım. Ne zayıflara ne de güçlülere kaba davrandım. Benim halkımla iş birliği yapan bir adamı ödüllendirir, zarar vereni cezalandırırım.

Bend 14: Kral Darius diyor ki: Bundan sonra kral olacaksın (olabilirsin) ; yalancı ya da isyancı bir adamı dost yapma. Onları cezalandır.

Bend 15: Kral Darius diyor ki:...Bundan sonra benim yazdırdığım bu yazıları görüyorsun; Asla onları yok etme! Güç sahibi olduğun zaman onları bu şekilde koru!

DB V

SÜTUN 5

Bend 1: Kral Darius diyor ki: Kral olduktan sonra ikinci ve üçüncü yılda yaptığım şey budur. Elam denilen bölge isyan etti. Etmeite adında Elamlı bir adamı lider yaptılar. Bunun üzerine ben Elam'a bir ordu gönderdim. Gobravve (Gobryalar) adında Persli bir emirimi onlara komutan yaptım. Sonra Gobravve ordularıyla Elam'a yöneldi. Elamlılarla savaştı. Sonra Gobravve Elamlıları yendi/yenilgiye uğrattı ve onları cezalandırdı. Onların komutanını yakaladı. Onu bana getirdi ve ben onu öldürdüm. Sonra bu il (bölge, yer) benim oldu.

Bend 2: Kral Darius diyor ki: Elamlılar inançsızdı ve Ahuramazda onlar tarafından ibadet edilmedi. Ben Ahuramazda'ya tapıyordum. Ahuramazda'nın lütfuyla onlara istediğim gibi davrandım.

Bend 3: Kral Darius diyor ki: Kim Ahuramazda'ya ibadet eder; hem yaşamında hem de öldükten sonra o affedilecektir. (???)

Bend 4: Kral Darius diyor ki: Sonra ben ordumla Sakalar (İskitler) tarafına yürüdüm. Sivri başlık takan İskitlerin peşinden gittim. Bu İskitler benden önce gitti. Nehre gelir gelmez orduların hepsiyle o tarafa gittim. İskitleri çok ağır bir şekilde yendim ve onlardan bir başka lideri yakaladım. O elleri bağlı bana getirilmişti ve ben onu öldürdüm. Aynı şekilde onların Skunkha adında komutanını yakaladılar ve bana getirdiler. Sonra ben onlar için bir başkan komutan seçtim (atadım). Ben böyle istedim. Sonra bu il(bölge) benim oldu.

Bend 5: Kral Darius diyor ki: İskitler inançsızdılar ve Ahuramazda'ya ibadet etmiyorlardı. Ben Ahuramazda'ya tapıyordum. Ahuramazda'nın lütfuyla onlara istediğim gibi davrandım.

Bend 6: Kral Darius diyor ki: Kim Ahuramazda'ya ibadet eder; hem yaşamlarında hem de öldükten sonra, o affedilecektir.”¹⁰⁵

DB Küçük Yazıtlar

DBa

Yazıt:

- “1. 1-4. ... (= DB 1.1-3).
2. 4-8. ... (= DB 1.3-6).
3. 9-13. ... (= DB 1.6-8).
4. 13-18. ... (=DB 1.8-11).”

DBb

Yazıt:

“Bu büyücü Gaumata. ... (= DB 4.8-9); Ben kralım.”

DBc

Yazıt:

“Bu Açına. ... (= DB 4.10-11).”

DBd

Yazıt:

“Bu Nidintu-Bel. ... (= DB 4.13-14); Ben Babilde kralım.”

DBe

Yazıt:

“Bu Phraortes. ... (= DB 4. 4.18-20); Ben Medyada kralım.”

¹⁰⁵Kent,1950,s.116-117 vd; Lecoq,Pierre, s.187-188 vd ; Fryre,R.N, **The History Ancient Iran**, C.H. Beck'sche Yayinevi, Münih,1983, s.363-364 vd; Rawlinson,Major H.C., **Persian Cuneiform Inscription at Behistun**, Londra,1846, s. 27-28 vd; Frowde,Henry, **Sculptures and Inscription of Darius Great on the Rock of Behistun in Persia** ,Oxford University Press, Londra,1907,s.1-2vd. ; Emir, Hüseyin Khonji, **Bazhani Tarih-i İran Zemin**, İran,s.301-302vd.; Armin,Kesrevi, **Bistun**, İran,1386,s.9-10 vd (e-kitap) <<https://pdf.tarihema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>> (17.08.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm>(02.05.17) ; < <https://www.livius.org/sources/content/behistun-persian-text/> > (02.05.17)

DBf**Yazıt:**

“Bu Martiya. ... (= DB 4. 16- 17).”

DBg**Yazıt:**

“Bu Ciçantakhma. ... (= DB 4.21-22).”

DBh**Yazıt:**

“Bu Vahyazdata. ... (= DB 4.26-28); Ben kralım.”

DBi**Yazıt:**

“Bu Arkha. ... (= DB 4.29-30); Ben Babilde kralım.”

DBj**Yazıt:**

“Bu Frada. ... (= DB 4.24-25).”

DBk**Yazıt:**

“Bu İskitli Skunkha.”¹⁰⁶

DPa= Darius, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı (Hizmetkarların ve kralın başının yukarısında)

Türü: Kaya

Yazıt:

“Kral Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişi. Bu sarayı yaptı.”

¹⁰⁶ Kent,Roland,s.135; Lecoq, Pierre, s.214;Armin, Kesrevi,s.8-9; < <https://www.livius.org/sources/content/behistun-persian-text/behistun-minor-inscriptions/> > (02.05.17)

DPb= Darius, Persepolis B.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı (Bu yazı Teçar Sarayında Darius'un Elbiseleri üzerindedir.)

Türü: Elbise

Yazıt:

“Ahamenişli Hystaspes'in oğlu büyük kral Darius.”

DPc = Darius, Persepolis C.

Buluntu Yeri: Persepolis, Teçar Sarayı

Türü: Taş

Yazıt: “Kral Darius sarayından bir taş kapı.”

DPd= Darius, Persepolis D.

Buluntu Yeri: Taht-1 Cemşid'in giriş kapısının güneyinde

Türü: Taş

Yazıt:

“Büyük tanrı, Darius'u yaratan ve krallığını veren tanrıların en büyüğü Ahuramazda'dır. Ahuramazda'nın lütfuyla Darius kraldır.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın bana verdiği bu ülkenin iyi atları ve iyi insanları vardı. (Ahuramazda iyi atları ve iyi insanları olan bu ülkeyi bana verdi). Ahuramazda'nın lütfuyla ben Kral Darius'un ülkesi düşmanlardan korkmuyordu.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda bana yardım eder. Ahuramazda bu ülkeyi işgalden, kuraklıktan ve yalandan koruyabilir. Ahuramazda ve tanrılara bunun için dua ediyorum. Ahuramazda tanrılarla bana bu iyiliği yaparlar!”¹⁰⁷

DPe= Darius, Persepolis E

Buluntu Yeri: Taht-1 Cemşid'in giriş kapısının güneyinde

Türü: Taş

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes'in oğlu, bir Ahamenişli.

¹⁰⁷ Bu yazıtın metni DPe' de devam etmektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpd/>> (17.09.18)

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla, Pers halkının yardımıyla ele geçirdiğim bu ülkeler benden korktu ve bana haraç verdiler: Elam,Med, Babil, Arabistan, Asur, Mısır, Ermenistan, Kapadokya, Sard,Yunan ve deniz ötesindeki ülkeler Sagartia, Part, Zarang (Drangian), Herat, Belh, Sogd, Harezmi, Sattaguş (Sattagydia), Rahc (Arachosia), Hind, Kandhar, Saka, Maka.

Kral Darius diyor ki: Eğer “düşmandan korkmuyorum” düşünürsen bu ülkede kalırsın(bu ülkeyi kurarsın). Bu ülkede Persler korundukları zaman mutlulukları kırılmayacak ve Ahuramazda'nın iyiliği, sonsuz mutluluğu bu ülke üzerinde olacaktır.”

108

DPh= Darius, Persepolis H.

Buluntu Yeri: Taht-ı Cemşid Apadana Sarayı (Apadana'nın kuzeydoğu köşesinde bir kutuda)

Türü: Altın ve Gümüş Tablet

Yazıt:

“Darius, büyük kral,krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes'in oğlu, bir Ahamenişli. Kral Darius diyor ki: Benim sahip olduğum bu ülke Sakalardan tutun da Sogdlar'ın ötesinde Ethiopia'a kadar ve Hind'den Sard'a kadardır. Tanrıların en büyüğü Ahuramazda onu bana bahşetti. Ahuramazda bana ve hanedanıma geçit verdi.”

DPI= Darius, Persepolis I

Buluntu Yeri: Teçar Sarayı

Türü: Taş (Havan)

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı,ülkeler kralı,bu ülkenin kralı,Hystaspes'in oğlu.”¹⁰⁹

¹⁰⁸Bu yazıtta Darius imparatorluğunun büyüklüğünü anlatmakta ve korunması için dua etmektedir. DPd'nin devamı niteliğindedir. Elam ve Babil'de de benzer yazıtlar vardır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpe/>> (17.09.18)

¹⁰⁹ Kent,Roland,s.135vd. ; Lecoq,Pierre, s.226 vd. ; Yazıt Tahran Ulusal Arkeoloji Müzesindedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpi/>>(17.09.18); <https://iran.atlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (17.09.18)

DPj= Darius, Persepolis J.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Taş (Sütun tabanı)

Yazıt:

“Darius”¹¹⁰

DNa= Darius, Naqş-ı Rustam A.

Buluntu Yeri:Naqş-ı Rustam

Türü:

Yazıt:

“Ahuramazda, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Darius’u kral yapan, tüm insanların kralı, tüm insanların hükümdarı büyük tanrıdır.

Ben Darius, büyük kral, çok insanlara sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde kral, Hystaspes’in oğlu bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla Pers(ia)’dan başka bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç(vergi) ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunlarım yürürlükte. Bu ülkeler; Med, Elam, Pers, Herat, Belh, Sogd, Harezm, Zarangi (Drangiana), Arachoisia(...), Sattaguş (Sattagydia), Kandahar, Hind, hauma içen Sakalar, sivri başlıklı Sakalar, Babil, Asur, Arabistan, Mısır, Ermenistan, Kapadokya, Sard(Lidya), Yunanlılar, denizin karşısındaki Sakalar, Makedonya, (başının üstünde kalkan takan Yunanlılar), Habeş (Etiyopya), Maka ve Karyalılar.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda bu karışık ülkeyi gördü ve sonra onu bana verdi. Beni kral yaptı. Ben kralım. Ahuramazda’nın lütfuyla ben bu ülkeyi yerine koydum(düzenledim). Onu benim söylediğim gibi yaptılar.

Eğer şimdi “Kral Darius’un hükümdarlığı altında kaç ülke var” diye düşünüyorsanız; tahtını taşıyan heykel resimlerine bakın, o zaman savaş kabartmalarından mızrakçı Persli’nin çok uzaklara gittiğini ve savaştığını (o zaman) anlayacaksınız.

Kral Darius diyor ki: Yaptığım şeylerin hepsini Ahuramazda’nın isteğiyle yaptım. Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda beni, krallımın tamamını ve bu ülkeyi

¹¹⁰ Lecoq,Pierre, s.230 ; <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dpj/>> (17.09.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_dpj.htm> (17.09.18)

tehlikelerden (zararlardan) korusun! Ahuramazda'dan bu iki şeyi istedim. Ahuramazda bunu bana verdi. Ey adam(insan)! Ahuramazda'nın istediği (komutası) senin için kötü değil şiddet için doğru yolu bırakmayın (Şiddet için doğru yolu bırakmayın, Ahuramazda'nın emri hakkında endişelenmeyin??).¹¹¹

DNb= Darius, Naqş-ı Rustam B.

Buluntu Yeri: Naqşi Rüstem-Darius'un Mezarında

Türü:

Yazıt:

“Büyük bir tanrı, Kral Darius'a bilgelik ve yetenek katan, insanlar için mutluluk yaratan, bu mükemmel dünyayı yaratan Ahuramazda'dır.

Ahuramazda'nın lütfuyla öyleyim ki, doğruluğu seviyorum ve yalandan nefret bediyorum. Ben güçlünün zayıfa zulmetmesini istemiyorum. Aynı şekilde güçlünün zayıftan zarar görmesini istemiyorum (Ne zayıfın güçlüden adaletsizlik görmesini, ne de güçlünün zayıftan adaletsizlik görmesini istiyorum). Ben doğru olanı severim. Tanrının isteğiyle fitneci değil aynı zamanda barış yanlısı ve iyi yöneticiyim. Ben yalancının dostu değilim ve kalpte kötülük tohumu ekmiyorum. Bir şey beni öfkelenirdiğinde kendimden uzaklaştırırım ve öfkemi kendi gücümle yenerim.

Benimle çalışan adamı (herkesi), kendi çabasına göre ödüllendiririm. Kim zarar verirse, verdiği zarara göre cezalandırırım. Bir kimsenin zarar vermesini ve cezalandırılmasını istemiyorum. Bir kişinin başka bir kişiye karşı söylediği, ikisinin de yeminli ifadesini duyana kadar beni ikna edemez (Bir kişinin başka bir kişiye karşı söylediği, yasaya ve yargıya göre olmadıkça beni ikna edemez).

Mutluluğumuzu getiren kendi gücüne layık iş yapan kimseden mutlu olurum ve hoşnutluğumun sınırı yoktur.

Bu benim yeteneğim; güce sahibim ve savaşta iyi bir savaşçıyım. Bir kimseyi savaş alanında uzakta gördüğümde algı (düşünce) gücüyle kötü niyetli olup olmadığını anlıyorum. Her zaman kendi irade ve algı gücümle karar veren bir kişiyim, çünkü düşmanlığı ve dostluğu gören bir adamım.

¹¹¹ *Elde ettiği başarılarından ötürü kendi politik otobiyografisi olarak kabul edilebilir.* Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dna/>>(16.11.18)

Hem ellerde hem ayaklarda yetenekliyim. Bir süvari olarak iyi bir süvariyim. Okçu olarak, hem yaya hem at sırtında iyi bir okçuyum. Bir mızrakçı olarak hem yaya hem de atlı olarak iyi bir mızrakçiyim.”¹¹²

DNe= Darius, Naqş-ı Rustam C

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rüstem

Türü: Kaya

Yazıt:

Patischorian'den Gobryas

“Kral Darius’un mızrak taşıyıcısı”

DNd= Darius, Naqş-ı Rustam D.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rüstem

Türü: Kaya

Yazıt:

“Okçu Aspathines Kral Darius’un yayını taşıyor.(tutuyor)”¹¹³

DNe= Darius, Naqş-ı Rustam E.

Buluntu Yeri: Naqş-ı Rüstem, Darius’un Kaya Mezarı

Türü: Kaya

Yazıt:

Bu yazıtta ulusların adı belirtilmiştir.

“1-Bu Persli

16- Bu Babilli

2-Bu Medli

17-Bu Asurlu

3-Bu Elamlı

18-Bu Arap

4-Bu Partlı

19-Bu Mısırlı

5-Bu Heratlı

20-Bu Ermeni

6-Bu Belhli

21-Bu Kapadokyalı

7-Bu Sogdlu

22-Bu Sardlı

¹¹² Kent,Roland,s.137 ; Lecoq,Pierre, s.219 vd. ;< <https://www.livius.org/category/persia/> > (16.11.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (16.11.18)

¹¹³ Kent,Roland,s.140. ; Lecoq,Pierre, s.224-225. ;< <https://www.livius.org/category/persia/> > (17.09.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (17.09.18)

- 8-Bu Harezmlî
9-Bu Zarangîli (Drangianlî)
10-Bu Rahclî (Arachosialî)
11-Bu Sattaguşlu (Sattagydiâlî)
12-Bu Kandaharlî
13-Bu Hintli
14-Bu Haumavarga Sakalî (Hauma içen Sakalî)29-Bu Maka
15-Bu Tigrakhauda Sakalî (Sivri Şapkalî Saka)30-Bu Karyalî”¹¹⁴
- 23-Bu Yunan
24- Bu Denizin ötesindeki Sakalar
25-Bu Makedonyalî
26-Bu Trakyalî
27-Bu Libyalî
28-Bu Habeşli

DSa= Darius, Susa A.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Tuğla

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla yaptığım bu şey herkese mükemmel görülebilir.”

DSb= Darius, Susa B.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Tuğla

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, geniş yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu.”

DSc= Darius, Susa C.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun Tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, Ahamenişli Hystaspes’in oğlu.”

¹¹⁴ Lecoq,Pierre, s.225-226 ; <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dne/>> (16.09.18) ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_dpeople.htm> (16.09.18)

DSd= Darius, Susa D.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Bu sarayı Ahuramazda’nın lütfuyla (yardımıyla, isteğiyle) yaptım.”

DSe= Darius, Susa E.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Taş ve Kil tablet

Yazıt:

“Büyük bir tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Darius’u kral yapan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi olan Ahuramazda’dır.

Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, çeşitli insanlarıyla birçok ülkenin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde kral, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli, bir Persli, bir Persli’nin oğlu, bir Aryan, Aryan soyundan.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla Pers(İran) dışında bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç(vergi) ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunlarım uygulanır(yürürlüktedir).Bu ülkeler; Med, Elam, Part, Herat, Belh, Sogd, Harezm, Zarang (Drangian), Rahcili (Arachosia), Sattaguş (Sattagydia), Kandahar, Hind, hauma içen Sakalar, sivri başlıklı Sakalar, Babil, Asur, Arabistan, Mısır, Ermenistan, Kapadokya, Lidya, denizin ötesindeki ve denizin yanındaki Yunanlılar, Libya, Habeş (Etiyopya), Karyalılar¹¹⁵

¹¹⁵ *Kullanışlı bir satrap listesi içeren aşağıdaki metin üç dilde yazılmıştır ve on bir Eski Pers, beş Elam ve üç Babil parçası bilinmektedir. Bunlardan biri, 25×37 cm’lik bir Babil taş tableti neredeyse tamamlandı. Kil tabletlere ve küçük bir fiçiyi içeren birkaç kopyaya ait olmalıdır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dse/>> (19.11.18)*

DSf= Darius, Susa F.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer, kil veya sırlı fayanslar halinde.

Yazıt:¹¹⁶

“Büyük bir tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Darius’u kral yapan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi olan Ahuramazda’dır.

Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu yeryüzünde kral, Hystaspes’in oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Beni yaratan, beni kral yapan, bana iyi atlara sahip, iyi insanlara sahip bu büyük ülkenin krallığını veren tanrıların en büyüğü Ahuramazda’dır.

Ahuramazda’nın lütfuyla, babam Hystaspes ve dedem Arsames – bu ikisi de-Ahuramazda beni kral yaptığında yaşıyorlardı. Ahuramazda’nın arzusu böyleydi: Beni tüm dünyadaki adamı olarak seçti; beni tüm dünyada kral yaptı. Ben Ahuramazda’ya tapdım(inandım, ibadet ettim). Ahuramazda bana yardım etti. Yapmam için emrettiği şeyi yaptım ve benim için iyi oldu. Yaptığım şeyin hepsini Ahuramazda’nın lütfuyla yaptım.

Susa’da kurduğum bu saray, malzemelerini ve süslemelerini uzak yerlerden getirttim. Toprak, kayaya ulaşınca kadar derin kazıldı. Bir suyolu yapıldı ve oraya kum ve çakıl döküldü. Kısmen 40 arşın, kısmen 20 arşın derinliğinde. Bu çakıllar üzerine sarayı inşa ettim.

Toprağın derin kazınmasını ve çakıl yığılmasını ve tuğlalar ile doldurulması görevini Babil halkı yerine getirdi. Direkler (kirişler) Lübnan dağlarından getirildi. Onları Asur halkı Babil’e getirdiler. Karyalılar ve İyonyalılar onları Babil’den Susa’ya getirdiler. Kandahar ve Kirman’dan Yaka ağacından kereste getirdi. Altın, Lidya ve Belh (Bactria)’dan getirildi ve burada kullanıldı. Burada işlenmiş olan kıymetli taş Lapis Lazuli (Lacivert taşı) ve akik, Sogd’dan; Firuze(Turkuaz) taşı Horasan’dan temin edildi.

Gümüş ve Abanoz Mısır’dan, duvar süslemeleri İyonya’dandır. Burada kullanılan Fildişi, Habeş, Hind ve Arachosia’dan getirilmiştir. Taş sütunlar Elam’da Abirâdu adlı bir bölgeden getirildi.

¹¹⁶Apadana’da ve aynı zamanda tepedeki diğer yerlerde de keşfedilmiş. Dsa (Babil) ve (Dsz(Elam) paralel metinler var. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsf/>> (19.11.18)

Taşı işleyenler İyonyalılar ve Lidyalılar; altını işleyen kuyumcular, Medler ve Mısırlılardı; Marangozlar, Lidyalılar ve Mısırlılar; pişirilmiş tuğlayı işleyenler Babiller; duvarları süsleyenler, Medler ve Mısırlılardı.

Kral Darius diyor ki: Susa'da büyük bir iş emri verdim ve tamamlanması için çok iyi bir çalışma yapıldı. Ahuramazda beni, babam Hystaspes ve ülkemi korusun! “

DSg= Darius, Susa G.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun Tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Saraydaki bu sütunları ben yaptırдыm.”

DSi= Darius, Susa I

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda beni bu yerin kralı yaptı. Ahuramazda'nın lütfuyla her şeyi güzel yaptım.”

DSj= Darius, Susa J

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Yaptığım her şeyde Ahuramazda'nın arzusundan başka bir şey yapmadım. Ahuramazda'nın isteği böyleydi. Ahuramazda bana yardım etti. Yaptığım her şey benim için başarılı oldu.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla (isteğiyle) yaptığım bu saray onu gören herkes için mükemmel görülebilir. Ahuramazda beni ve ülkemi koruyabilir.”

DSk= Darius, Susa K.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda ben, ben ondanım. Ben Ahuramazda'ya tapdım. Ahuramazda bana yardım etti.”

DSl= Darius, Susa L.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Pişmiş Kil Tuğla

Yazıt:

“Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla, planladığım ve yaptığım her şey başarılı oldu.” (Livius..)

DSm= Darius, Susa M.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sırlı tuğla üzerine yazılmış eksik yazıt.

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, tüm ulusların kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda bana bu büyük krallığı verdi, erkeklerle! dolu bu dünyada kral yaptı.

Ahuramazda'nın lütfuyla Pers(ia)'dan başka(dışında) benim kral olduğum ülkeler şunlardır: Elam, Babil, Suriye, Arabistan, Mısır, Lidya, Yunanistan, Medya, Ermenistan, Kapadokya, Partlar, Drangiana, Aria, Harezmi, Baktria, Sogd, Kandahar, Sattagydia, Arachosia, Hind, Trakya, Makedonya [kalan kayıp]...”

DSn= Darius, Susa N.

Buluntu Yeri: Sus Sarayı

Türü: Heykel?

Yazıt:

“Kral Darius’un emriyle bu heykel yapıldı. Ahuramazda Kral Darius’u ve yaptığı şeyi koruyabilir.”¹¹⁷

DSo= Darius, Susa O.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“vebunu ben yaptım.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda’nın yardımıyla Sus’da çok güzel şeyler yaptım.”

DSp= Darius, Susa P.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“Tanrıların en büyüğü, Darius’u kral yapan büyük Ahuramazda. Ona iyi atlı arabaları, iyi atları, iyi insanları olan bu güzel ülkeyi bahşetti.(verdi)”

DSq= Darius, Susa Q.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“...Kral Darius ... göz ... gördü
... olmayabilir ...”¹¹⁸

¹¹⁷Bu yazıt kırık bir heykelin giysisine yazılmış. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsn/>> (19.09.18)

¹¹⁸ Çok zarar görmüş eski Farsça yazıtın iki parçası. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsq/>> (19.09.18)

DSs= Darius, Susa S.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“Herşeyi bu yeryüzünü yaratan büyük tanrı Ahuramazda’dır. O insanı yaratan, insanlar için mutluluk veren, iyi atları ve sürüleri yaratan Ahuramazda bana mutluluk verdi. (bahsetti). Ahuramazda beni ve yaptığım şeyleri koruyabilir.”

DSt= Darius, Susa T.

Buluntu Yeri: Sus

Türü: Mermer

Yazıt:

“Yeryüzünü yaratan, gökyüzünü yaratan, insanlar için mutluluk veren büyük tanrı Ahuramazda iyi atlı arabaları, iyi atları ve iyi insanlarıyla bu güzel ülkeyi bana bahsetti.”

DSu= Darius, Susa U

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben Darius,büyük kral, krallar kralı [...] kim yarattı ve [...] bu dünyada iyi olan her şeyi, [...]”¹¹⁹

DSv= Darius, Susa V

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:¹²⁰

“ Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.

¹¹⁹ Mermer bir levha üzerine Elamca yazılmış kısa ve eksik yazıt. Okuma kesin bir okuma değildir. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsu/>> (19.09.18)

¹²⁰Babil dilinde yazılmış [konu ulusların hasarlı bir listesi. Üç parça.]Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsv/>>

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla bu ülkelere hükümdarlık yapıyorum. Bana haraç (vergi) ödüyorlar. Bu ülkeler; Medya [...] Kapadokya [...], Asur [...], Hindistan [...], Harezm [...] Ahuramazda'nın benim emrime verdiği, bana haraç getiren ülkeler bunlardır.

Ahuramazda tarafından korunan [...] emrettiğim şeyleri yaptılar.”

DSw= Darius, Susa w

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“ [...] Ahuramazda'nın emrettiği [...] [...] benim için cezalandırılmadı ve benim yaptığım şey [...]

Ahuramazda beni korusun!”¹²¹

DSy = Darius, Susa Y.

Buluntu Yeri: Sus (Sütun tabanı)

Türü: Mermer

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes'in oğlu, Ahamenişli.”¹²²

DSz= Darius, Susa Z.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, Hystaspes'in oğlu bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Tanrıların en büyüğü olan Ahuramazda beni yarattı, bana bu büyük ve güzel krallığı onun iyi atlarını ve adamlarını bana verdi.

¹²¹ Mermer bir levha üzerinde Babil dilinde yazılmış kısa ve hasarlı yazıt. Okuma şüphelidir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsw/>>

¹²² Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki Yazıt Tahran Ulusal Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsy/>>(19.09.18)

Ahuranazda'nın lütfuyla, babam Hystaspes ve dedem Arsames-bunlar ikisi de-Ahuramazda beni bu dünyada kral yaptığında yaşıyorlardı. Ahuramazda'nın arzusu buydu: Beni tüm dünyada adamı seçti; tüm dünyanın kralı yaptı.

Ben Ahuramazda'ya tapındım(inandım, ibadet ettim). Ahuramazda bana yardım etti. Banim tarafımdan yapmamı emrettiği şey buydu, yaptığım şey benim için başarılı oldu. Yaptıklarımın hepsini Ahuramazda'nın istağıyla (lütfuyla)yaptım.

Susa'da kurduğum bu saray, malzemelerini uzaktan temin ettim(getirdim). Yeryüzünde kayaya ulaşınca kadar derin kazıldı. Toprak kazıldıktan sonra, oraya çakıl döküldü, kısmen 40 arşın, kısmen 20 arşın derinliğindedir. Bu çakıl üzerine saray inşa edildi.

Toprağın derin kazınmasını ve çakıl yığılmasını ve güneşte kurutulmuş tuğla ile doldurulması görevini Babil halkı yerine getirdi.

Lübnan dağlarından Sedir ağacından keresteler getirildi. Asur halkı onları (ağaç gövdelerini) Babil'e getirdiler. Karyalılar ve İyonyalılar onları Babil'den Sus'ya getirdiler. Gandhara (Kandahar) ve Kirman'dan Yaka kerestesi getirildi.

Burada işlenen altın, Lidya ve Bactria (Belh)'dan getirildi. Burada işlenmiş olan kıymetli taş Lapis Lazuli (Lacivert taş) ve Akik, Sogdia (Sogdya)'dan; Turkuazlar (firuze), Harezm'den getirildi.

Gümüş ve Abanoz Mısır'dan getirildi. Duvar süslemeleri İyonya'dandır. Fildişi, Nubia, Hindistan ve Arachosia'dan getirildi. Burada işlenen taş sütunlar, Elam'da Abiradu adlı bir bölgeden getirildi. Taşı işleyenler, İyonyalılar ve Lidyalılar; altını işleyen kuyumcular, Medler ve Mısırlılardı; ahşabı işleyen adamlar, Lidyalılar ve Mısırlılardı; Pişirilmiş tuğlayı işleyenler, Babilliler; Duvarları süsleyenler, Medler ve Mısırlılardı.

Kral Darius diyor ki: Sus'da büyük bir iş emri verdim ve tamamlanması için çok iyi bir çalışma yapıldı. Ahuramazda beni, babam Hystaspes'i ve ülkemi korusun!"¹²³

DZ= Darius Süveyş

DZa= Darius Süveyş A.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü: Taş

Yazıt:

“Darius”

¹²³ Dsf'nin bir çeşididir. Farsça metnin küçük parçası vardır.Fakat en iyi kopya Elamca metindir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsz/>>(19.11.18)

DZb= Darius Süveyş B.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü: Granit (livius)

Yazıt:

“Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük dünyada, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”¹²⁴

DZc= Darius Süveyş C.

Buluntu Yeri: Süveyş Kanalı

Türü:

Yazıt 1:

“Yeryüzünü yaratan, gökyüzünü yaratan, Darius’u kral yapan, Darius’a iyi atları, iyi insanları olan büyük bir krallık kazandıran büyük tanrı Ahuramazda’dır.

Ben Darius, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş toprakların kralı, Hystaspes’in oğlu Ahamenişli.”

Yazıt 2:

“Kral Darius diyor ki: Ben Persliyim. Persia’dan! Mısır’ı aldım.¹²⁵ Emrettiğim gibi bu kanalı yaptılar. Persia’dan (İran’dan) gelen denize akan Nil adı verilen akarsu Mısır’dadır. Emrettiğim gibi yapılan bu kanal arasında gemiler Mısır’dan Persia’ya (İran’a) istediğim gibi aktı(gitti).”¹²⁶

¹²⁴ Yazıt (Dzb) Paris Loure Müzesindedir. Bkz. <<https://www.livius.org/pictures/egypt/chalouf/dzb/>> (19.09.18)

¹²⁵ Aslında Mısır’ı Fetheden Cambyses’di. Bkz.< <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dz/>> (19.09.18)

¹²⁶ Bu üç metin (DZa-DZb-DZc) 1866 yılında bulunmuş Granit bir stela parçasıdır. Charles de Lesseps tarafından, kabil yakınında, Süveyş’e 130 km de bulunmuştur. Antik Pers ve Elamca yazılmıştır. ‘Chalouf steli’ olarak da bilinen anıt, Nil nehri ve Kızıldeniz’i birbirine bağlayan bir kanalın yapımını belgelemektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dz/>> (19.09.18)

DE= Darius, Elvend

Buluntu Yeri: Elvend dağı¹²⁷

Türü: Taş (dağ)

Yazıt:

“Bu yeri, gökyüzünü, halkı yaratan, Darius’u kral yapan, birçok kişinin hükümdarı yapan büyük tanrı Ahuramazdadır. Ben kral Darius, krallar kralı, ülkeler kralı, birçok halkın sahibi, bu uzak ve geniş bölgenin kralı, ahamenişli Hystaspes’in oğlu.”

DG= Darius, Gherla¹²⁸

Buluntu Yeri: Romanya’nın kuzeybatısında Gherla

Türü: Toprak (kırık bir çömlek parçası)

Yazıt:

“Hystaspes’in oğlu kral Dariusyaptı.....”¹²⁹

DH=Darius, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan Sarayı

Türü: Altın ve Gümüş

Yazıt:

“Büyük kral Darius, krallar kralı, ülkeler kralı, Ahamenişli Hystaspes’in oğlu Kral Darius diyor ki: Benim sahip olduğum bu ülke; İskitlerden Sogdlara kadar ve Hindistandan Sard’a kadardır. Tanrıların en büyüğü Ahuramazda onu bana bahşetmiştir. Ahuramazda bana ve ailemize geçit verdi.”

¹²⁷ Ecbatana antik yolunda vadinin sonunda Hamadan’ın 5 km güneyinde. Şehrin güneyinde Genname denilen çivi yazılı iki kitabe bulunmaktadır. Her iki kitabede de 20 satırdan oluşan iki sütun vardır. Bu kitabeler eski Farsça, Elam ve Babil dillerinde yazılmıştır. Bu yazılardan biri I.Darius’a diğeri Xerxes’e aittir. Aşağıda I.Darius’a ait olan yazıt bulunmaktadır. Bkz. <https://iranatlas.info/parseh/pe_ganjnameh.htm> (16.09.18)

¹²⁸ Bu yazıt 1937 yılında Romanya’nın kuzey batısında bulunmuştur. Avrupa’da bulunan tek eski Pers yazıtıdır. Romanya’ya hiçbir zaman Ahameniş ordusunun gitmediği bilinmektedir. Bu yazıt buraya nasıl ulaşmıştır bilinmemektedir. Bkz.< https://iranatlas.info/parseh/pe_gherla.htm >(16.09.18)

¹²⁹ Lecoq, Pierre, s.218;< https://iranatlas.info/parseh/pe_gherla.htm > (16.09.18)

DWa= Darius, Ağırlık A.

Buluntu Yeri:

Türü: Ağırlık Taşı (Karşa)

Yazıt :

“Ben Darius, büyük kral, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

DWb= Darius, Ağırlık B.

Buluntu Yeri:

Türü: Ağırlık Taşı

Yazıt :

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, yeryüzünün kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

DWc= Darius, Ağırlık C.

Buluntu Yeri: Taht-1 Cemşid Hazinesi

Türü: Taş

Yazıt:

“120 arş, ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

DWd= Darius, Ağırlık D.

Buluntu Yeri: Taht-1 Cemşid Hazinesi

Türü: Taş

Yazıt:

“60 arş, ben Darius, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, dünyanın kralı, Hystaspes’in oğlu, Ahamenişli.”

SDa=Darius, Mühür A.

Buluntu Yeri: Mısır (Livius)

Türü: Akik silindir¹³⁰

Yazıt:

“Ben Kral Darius.”¹³¹

SDB=Darius, Mühür B

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Ben Darius”

DVS= Darius ?,Vazo

Buluntu Yeri: —

Türü: Altın

Yazıt: (I ya da II Darius’a aittir.)

“Büyük Kral Darius.”¹³²

2.5. Xerxes’in Yazıtları

XPa=Xerxes, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persopolis sarayı, milletler kapısı duvarı üzerinde

Türü: Taş

Yazıt:

“Büyük tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, birçoklarının kralı, birçokların lideri Xerxes’i yaratan büyük tanrı Ahuramazda’dır.

Ben Xerxes büyük kral, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, birçok insana sahip bu geniş ve büyük ülkenin kralı, Darius’un oğlu, Ahamenişli.

¹³⁰ Yaklaşık 3.7 cm yüksekliğindeki bir akik silindiri olan Darius’un mühürlerinden biri, savaş arabasından bir kral avının resmiyle oyulmuş, muhtemelen Mısır yakınlarında bir mezarda bulunmuştur. Aylanma sahnesinin ve iki palmye ağacının yanı sıra, gökyüzünde Ahuramazda’yı ve solda Elam, Babil ve Pers dilinde üç dilli bir yazıt görülmektedir. Bkz. < <https://www.livius.org/articles/person/darius-the-great/sources/darius-seal/> > (30.09.18)

¹³¹ Kent, Roland, s.157; (Lecoq), s.249 ; < https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm > (30.09.18); < <https://www.livius.org/category/persia/> > (30.09.18)

¹³² (Lecoq), s.249 ; < https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm > (30.09.18) ; Şuanda Metropolitan Müzesindedir. Bkz. < https://iranatlas.info/parseh/pe_dvase.htm > (30.09.18)

Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın isteğiyle (lütfuyla) bu milletler kapısını inşa ettim. Benim inşa ettiğim ve babamın inşa ettiği yapılar diğer güzel yapılardır. Biz Ahuramazda'nın yardımıyla inşa ettik. (yaptık)

Xerxes diyor ki: Beni Ahuramazda beni.... ve ülkemi ve babamın yaptığı her şeyi Ahuramazda.....”

XPb =Xerxes, Persepolis B.

Buluntu Yeri: Apadana'nın doğu ve kuzey merdivenlerinin dış duvarlarında

Türü: Taş

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoklarının kralı, birçoklarının lideri, Xerxes'i kral yapan, büyük tanrı Ahuramazda'dır.

Ben Hişayerşa, büyük kral, krallar kralı, çeşitli insanlarıyla ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş dünyanın kralı, Kral Darius'un oğlu, Ahamenişli.

Büyük kral Xerxes diyor ki: benim burada ve daha uzakda yaptığım şeylerin hepsini Ahuramazda'nın yardımıyla yaptım. Beni Ahuramazda...”

XPc=Xerxes, Persepolis C.

Buluntu Yeri: Teçar Sarayı¹³³

Türü:

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçok insanın efendisi, Xerxes'i kral yapan büyük tanrı Ahuramazda'dır.

Ben Xerxes, büyük krali krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyanın, çeşitli insanları sahip ülkelerin kralı, kral Darius'un oğlu bir Ahamenişli.

¹³³ Darius Sarayının güney merdivenlerinin doğu ayağı üzerinde bir yazıttır. İlk eski Farsça metnin altında Elam ve Babil çeviri görülebilir. Metinler batı sütununda tekrarlanır. Bu metnin üçüncü bir kopyası sarayın inşa edildiği terasın güney duvarında okunabilir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpc/>> (30.09.18)

Büyük kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın isteğiyle (lütfuyla) babam kral Darius bu sarayı yaptı. Ahuramazda diğer tanrılarla birlikte beni ve yaptığım şeyleri, babam kral Darius'un yaptığı şeyleri korurlar(korusunlar)!”

XPd=Xerxes, Persepolis D.

Buluntu Yeri: Hediş- Saray merdivenleri

Türü: Taş

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçoğunun lideri, Xerxes kral yapan büyük tanrı Ahuramazda'dır.

Ben Xerxes, büyük krali krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyada, çeşitli insanlara sahip ülkelerin kralı, kral Darius'un oğlu, bir Ahamenişli.

Büyük kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla bu sarayı yaptım(inşa ettim). Ahuramazda diğer tanrılarla birlikte beni ve ülkemi, yaptığım her şeyi korusun!”

XPe=Xerxes, Persepolis E.

Buluntu Yeri: Hediş Sarayı

Türü: Taş

Yazıt:

“ Xerxes, büyük kral, krallar kralı, kral Darius'un oğlu, bir Ahamenişli.”

XPf=Xerxes, Persepolis F.

Buluntu Yeri: Kraliçenin Persepolis Sarayının dairelerinde (Harem Yazıtı)

Türü: Kil tablete benzeyen kireç taşı.

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun kralı, birçoğunun lideri, Xerxes kral yapan büyük tanrı Ahuramazda'dır.

Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu büyük ve geniş dünyada, çeşitli insanlara sahip ülkelerin kralı, kral Darius'un oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Xerxes diyor ki: Benim babam Darius, Darius'un babası Hystaspes, Hystaspes'in babası Arsames'dir. Babam Darius Ahuramazda'nın arzusuyla kral olduğu zaman hem Hystaspes hem Arsames ikisi de yaşıyorlardı. Darius kral olduğu zaman çok görkemli (mükemmel) binalar inşa etti.

Kral Xerxes diyor ki: Kral Darius'un başka oğulları da vardı. Ama Ahuramazda'nın arzusu böyleydi babam Darius beni halefi yaptı. Babam Darius bu dünyadan gittiğinde (öldüğünde) Ahuramazda'nın isteğiyle (lütfuyla) babamın yerine ben kral oldum ve tahta oturdum. Kral olduğumda çok görkemli yapılar inşa ettim. Babamın emriyle yapılanları korudum ve ona başka binalar ekledim. Benim yaptıklarım ve babamın yaptıklarını bütün bunları Ahuramazda'nın lütfuyla inşa ettik.

Kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda beni, ülkemi, benim ve babamın yaptıklarını korusun!“

XPg=Xerxes, Persepolis G.

Buluntu Yeri: Apadana'dan renkli bir fayans, Apadana Sarayı

Türü: Fayans

Yazıt:

“Büyük kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla babam Darius çok güzel binalar inşa etmişti. Ben de Ahuramazda'nın lütfuyla o binalara ekledim ve onları artırdım (daha fazla yaptım). Ahuramazda ve diğer tanrılar beni ve krallığımı korusun!”¹³⁴

XPh =Xerxes, Persepolis H. (Daiva Yazıtı)¹³⁵

Buluntu Yeri: = Persepolis

Türü: Taş levha

Yazıt:

“ Büyük tanrı, bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçoğunun (birçok insanın) kralı, birçoğunun (birçok insanın) lideri, Xerxes'i kral yapan büyük tanrı Ahurmazda'dır.

¹³⁴ Yazıt bir dekoratif plaket üzerine ve Tahran'daki İran Ulusal Arkeoloji Müzesindeki pek çok camlı tuğla üzerine yazılmıştır. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpg/>> (30.09.18)

¹³⁵ En önemli Ahameniş kraliyet yazıtlarından biri “ Daiva yazıtı'dır.” Eski Pers metni 3 taş levhadan bilinmektedir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xph/>> (30.09.18)

Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, her kökenden halkların kralı, bu geniş yeryüzünün (ve hatta uzakların bile) kralı, kral Darius'un oğlu, bir Ahamenişli, bir Persli, bir Persli'nin oğlu, Aryan soyundan bir Aryan.

Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla Pers dışında benim kral olduğum ülkeler bunlardır. Ben onlara hükümdarlık yapıyorum. Bana vergi ödüyorlar. Benim tarafımdan onlara emredilen şeyleri yerine getiriyorlar. Oralarda benim kanunum yürürlüktedir.: Medya, Elam, Arachosia, Ermenistan, Zarang,(Drangian), Part, Herat, Arya, Baktria (Belh), Sogd, Harezm, Babil, Asur, Sattaguş (Sattagydia), Sard, Lidya, Mısır, Yunan ve denizin bu tarafında yaşayanlar Maka, Arabistan, Kandahar, Hind, Kapadokya, Dahae, hauma içen Saka, sivri şapkalı Saka, Makedonya, Pontiya(پونتیا?), Libyalılar, Karyalılar, Etiyopya (Habeş).

Xerxes diyor ki: Ben kral olduğum sırada bu ülkeler arasında itaatsizlikler vardı. Sonra Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın lütfuyla bu ülkeler; ... Bu ülkeler arasında daha önce (daiva?) ibadetlerinin yapıldığı bir yer vardı. Daha sonra Ahuramazda'nın lütfuyla Daiva'nın ibadethanesini(tapınağını) yok ettim ve emir verdim: “ Daiva'ya ibadet edilmeyecek!” Daha önce Daiva'ya ibadet ettikleri yerde Ahuramazda'yı ve dünyayı alçak gönüllülükle övdüm ve yalan olanı doğru yaptım. Yaptığım işlerin hepsi Ahuramazda'nın isteğiyleydi. Ahuramazda bu işleri yapmak için bana yardım etti. Ahuramazda'nın söylediği emirleri yerine getiren, Ahuramazda'yı öven bir adam yaşamında mutlu olacak ve öldükten sonra kutsanacaktır.

Xerxes diyor ki: Ahuramazda beni her kötülükten korur, aynı şekilde hanedanımı ve bu ülkeyi korur. Bunu Ahuramazda'dan istedim. Ahuramazda onların hepsini bana bahşetti.”¹³⁶

XPi=Xerxes, Persepolis I.

Buluntu Yeri: Persepolis¹³⁷

Türü: kapı tokmağı

Yazıt:

“ Kral Xerxes sarayında Lapis lazuli taşından yapılmış kapı kolu.”

¹³⁶ Kent,1950, s.148vd. ; Lecoq, 1997, s.251 vd.; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.09.18); <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.09.18)

¹³⁷ Kral Xerxes sarayında kraliçenin mahallesinde bulunmuş. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpi/>>(30.10.18)

XPj=Xerxes, Persepolis J.

Buluntu Yeri: Persepolis sütun kaideleri üzerinde

Türü: Taş sütun

Yazıt:

“Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, Darius’un oğlu, bir Ahamenişli.

Xerxes diyor ki: Bu sarayı ben inşa ettim.”¹³⁸

XPk=Xerxes, Persepolis K.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Giysi (Xerxes’in) (Eski Fars ve Elamca yazılmış)

Yazıt:

“ Xerxes, Darius oğlu, bir Ahamenişli.”¹³⁹

XPI =Xerxes, Persepolis L.

Darius’un DNb’sine benzer taş levha.

XPm=Xerxes, Persepolis M.

Buluntu Yeri: Persepolis (XPj’nin son satırıyla benzer)

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“Kral Xerxes diyor ki: Bu sarayı ben inşa ettim.”¹⁴⁰

XSa=Xerxes, Susa A.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sütun tabanı

¹³⁸ Yazıt Xpj, (Eski Fars, Elam ve Babil), Persepolisteki en az beş sütun üssü üzerinde bulundu, hepsi harem odasında bulundu, ancak birkaçı Xerxes Sarayından olabilir. Bkz. <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpj/>> (30.10.18)

¹³⁹ Kent,1950, s.148vd. ; Lecoq, 1997, s.251 vd. ; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.10.18) ; <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.10.18)

¹⁴⁰ Lecoq, 1997, s.259 vd; <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (30.10.18) ; XPm Eski Pers, Elam ve Babil dilinde yazılmıştır. Bkz. <<https://www.livius.org/category/persia/>> (30.10.18)

Yazıt:

“Kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla babam kral Darius bu sarayı inşa etti.”¹⁴¹

XSb=Xerxes, Susa B.

Buluntu Yeri: Susa (Babil varyantı üzerinde)

Türü: Sütun tabanı

Yazıt:

“ Ben kral Xerxes, büyük kral, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Darius'un oğlu bir Ahamenişli.”¹⁴²

XSc=Xerxes, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa (eski Farça)

Türü: Mermer bir levha

Yazıt:

“Ben kral Xerxes, büyük kral, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Darius'un oğlu bir Ahamenişli.

Kral Xerxes diyor ki: Ben kral olduktan sonra bu sarayı inşa ettim. Ahuramazda diğer tanrılarla beni, krallığını ve benim tarafımdan yapılmış olanı korusun!”¹⁴³

XSd=Xerxes, Susa D.

Buluntu Yeri: Susa'nın büyük kapısı¹⁴⁴

Türü: Taş

Yazıt:

“Kral Xerxes diyor ki: Ahuramazda'nın lütfuyla babam kral Darius bu sundurmayı(?) inşa etti.”

¹⁴¹ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.261-262;< https://iranatlas.info/parseh/pe_xsa.htm> (30.10.18); <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsa/>> (30.10.18)

¹⁴² Lecoq,1997,s.262;< <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsb/>> (30.10.18); <https://iranatlas.info/parseh/pe_xsb.htm> (30.10.18)

¹⁴³ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.262; <https://iranatlas.info/parseh/pe_xsc.htm> (30.10.18) ; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsc/> (30.10.18)

¹⁴⁴ Bu kare sütun kaidelerindeki metin üç dildedir. Eski Farsça ve köşede Elam ve Babil. Bkz. <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xsd/> (01.11.18)

XSe=Xerxes, Susa E.

Buluntu Yeri: Susa (Babil Yazıtı)

Türü: Mermer levha

Yazıt:

“Ben kral Xerxes, büyük kral, krallar kralı, tüm ülkelerin kralı, bu dünyanın kralı, kral Darius’un oğlu bir Ahamenişli.

Büyük kral Xerxes diyor ki: Burada ve bu dünyanın başka yerlerinde yaptığım her şeyi Ahuramazda’nın korumasıyla yaptım.”¹⁴⁵

XE=Xerxes, Elvend

Buluntu Yeri: Elvend (Ganj nameh)

Türü: Taş

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanlar için mutluluk yaratan Xerxes, kral yapan tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahuramazda’dır. Herkes için bir kralı, herkes için bir lider.

Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, yeryüzünün (?) kralı, (çok insanların sahibi yeryüzünün kralı, bu geniş dünyanın kralı, Darius’un oğlu, Ahamenişli.”¹⁴⁶

XV=Xerxes, Van

Buluntu Yeri: Van (ilçe postanesi yakınında)

Türü: Kaya

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, birçok insanın kralı, birçok insanın lideri, Xerxes’i kral yapan, tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahurmazda’dır.

Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, farklı milletlere sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde (hatta uzakların bile) kralı, kral Darius’un oğlu, bir Ahamenişli.

¹⁴⁵ Lecoq,1997,s.262-263; <https://www.livius.org/category/persia/> (01.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/pe_xsd.htm (01.11.18)

¹⁴⁶ Kent, 1950,s.152; Lecoq,1997,s.250; <https://www.livius.org/articles/place/gandj-nameh/gandj-nameh-xerxes-inscription/> (30.09.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_xe.htm (30.09.18)

Xerxes diyor ki: Babam kral Darius idi. Ahuramazda'nın lütfuyla (isteğiyle) güzel binalar inşa etti ve burayı kazma emri verdi, ama bir yazıt yazmamıştı. Ondan sonra ben bu yazıtları yazma emrini verdim. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptığım şeyleri korusun!"¹⁴⁷

XH=Xerxes, Hamadan

Buluntu Yeri: Hamadan

Türü: Gümüş

Yazıt:

"Kral Xerxes'in evinde yapılmış."¹⁴⁸

SXa= Xerxes, Mühür A.

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

"Büyük kral Xerxes."

SXb-c= Xerxes, Mühür B-C

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

" Ben kral Xerxes."¹⁴⁹

XVs= Xerxes, Vazo

Buluntu Yeri: Yivli bir çanak üzerinde

Türü:

Yazıt:

"Büyük kral Xerxes."¹⁵⁰

¹⁴⁷ Kent, 1950,s.152-153; Lecoq,1997,s.263; <https://www.livius.org/articles/place/tuspa-van/inscription-xv/> (01.11.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_xv.htm (01.11.18) ; *Yazıt, Van gölünün doğusunda, Van ilçe postanesi yakınında, şimdi Ermenistan'da yer almaktadır.Bkz.*

¹⁴⁸ Kent, 1950,s.153; Lecoq,1997,s.250; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xh/> (30.09.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_xh.htm (30.09.18)

¹⁴⁹ Kent,1950,s.157; Leceq,1997,s.264; https://iranatlas.info/parseh/pe_xseals.htm (01.11.18); https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/x_seals/ (01.11.18)

¹⁵⁰ Kent,1950,s.157; Leceq,1997,s.264; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a-jar-with-the-name-of-king-xerxes/> (01.11.18)

2.6. I. Artaxerxes'in Yazıtları

A¹Pa= Artaxerxes I, Persepolis A.

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü: Taş blok

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artaxerxes’i kral yapan, birçokları için kralı, birçokları için bir lider olan, büyük tanrı Ahurmazda’dır.

Ben Xerxes, büyük kral, krallar kralı, farklı milletlere sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde (hatta uzakların bile) kralı, kral Xerxes’in oğlu, Darius’un torunu, bir Ahamenişli.

Büyük kral Artaxerxes diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla, babam Xerxes bu sarayı inşa etti. Ondan sonra ben binayı tamamladım. Ahuramazda ve tanrılar beni, krallığımı ve yaptığım şeyleri korusun!”¹⁵¹

A¹ Pb= Artaxerxes I, Persepolis B

Buluntu Yeri: Persepolis (Babil Yazıtı)

Türü: Taş levha

Yazıt:

“ Kral Artaxerxes diyor ki: Babam Xerxes bu sarayın temellerini attı. Ahuramazda’nın lütfuyla ben onu tamamladım.”¹⁵²

A¹I= Artaxerxes I, Incerto Loco?

Buluntu Yeri:

Türü: Gümüş tabak

Yazıt:

“ Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, tüm insanların kralı, kral Xerxes’in oğlu, kral Darius’un torunu, bir Ahamenişli, bu gümüş tabak (kase) onun sarayında yapıldı.”¹⁵³

¹⁵¹ Kent,1950,s153; Lecoq,1997, s.265; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a1pa/> (01.11.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_a1pa.htm (01.11.18)

¹⁵² Lecoq,1997, s.265-266; Bu yazıt babil dilindedir. Bkz. Lecoq, 1997, s. 265 ;<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a1pb/> (01.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/pe_a1pb.htm (01.11.18)

AVsa =Artaxerxes, Vazo A

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Büyük kral Artaxerxes”

AVsb-d = Artaxerxes, Vazo B-C-D

Buluntu Yeri:

Türü:

Yazıt:

“Kral Artaxerxes”

Vazolar üzerinde iki özdeş yazıt.(Livius...) ¹⁵⁴

A¹=Artaxerxes I

Buluntu Yeri:

Türü: Silindir Mühür

Yazıt:

“Ben büyük kral Darius”

Not: Bu mühür Rusya Puşkin müzesinde korunuyor. ¹⁵⁵

A¹=Artaxerxes I

Buluntu Yeri: MısıR

Türü: Mermer Vazo

Yazıt:

“Büyük kral Artaxerxes” ¹⁵⁶

¹⁵³ Kent,1950,s.153; *Sadece bir satırda dört gümüş tabakta aynı yazıt. Bkz. Kent,1950,s.113. Dört gümüş kaseden biri Louvre müzesinde korunuyor.Bkz. <https://www.livius.org/pictures/a/iran/silver-bowl-with-inscription-a1-vase-a-of-artaxerxes-i-makrocheir/> (02.11.18)*

¹⁵⁴ Kent,1950,s.157; *Xerxes'inkiler gibi, dört dilde. Gri prorfirden Vazo a, Venedik'te Aziz Mark Kilisesinde; Vazo b, Philadelphia Üniversitesi Müzesi'nde; Vazo c, İmparatorluk Müzeleri, Berlin; Bazı parçalar da Susa'da Morgan'ın keşfi ile bulunmuştur. Bkz. Kent,1950,s. 115*

¹⁵⁵ https://iranatlas.info/parseh/pe_a1seal.htm (02.11.18)

¹⁵⁶ https://iranatlas.info/parseh/pe_a1vase2.htm (02.11.18) ; *Artaxerxes için yapılmış bir mermer çömlek, hiyeroglif, Babil, Elam ve eski Pers dilinde yazılmış. Bkz. https://iranatlas.info/parseh/pe_a1vase2.htm (02.11.18)*

Not: Artaxerxes için yapılmış bir mermer çömlek, hiyeroglif, Babil, Elam ve eski Pers dilinde yazılmış.

2.7. II Darius'un Yazıtları

D2Ha= Darius, Hamadan A

Buluntu Yeri: Ecbatana (Hamadan)

Türü: Altın tablet

Yazıt:

“Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Darius’u kral yapan, tüm insanlar için kral, tüm insanlar için bir lider olan, büyük tanrı Ahurmazda’dır.

Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, tüm insanların (halkın) kralı, kral Artaxerxes’in oğlu, Artaxerxes kral Xerxes’in oğlu, Xerxes kral Darius’un oğlu, bir Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda bana bu insanları verdi. Ahuramazda’nın lütfuyla, ben bu dünyanın kralıyım. Ahuramazda beni, hanedanımı (ailemi) ve bana verdiği krallığı korusun!”¹⁵⁷

D2Sa= Darius, Susa A.

Buluntu Yeri: Sus /Sütun kaidesi üzerinde (Zarar görmüş)

Türü:

Yazıt:

“Taştan yapılmış sütunlarla bu dinleyici salonu (Apadana), büyük kral Darius tarafından yapılmıştır. Ahuramazda ve tanrılar kral Darius’u korusun!”¹⁵⁸

¹⁵⁷ Lecoq,1997,s.267; A2HC ile benzer bir altın tablet.Bkz. <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2ha/> (02.11.18)

¹⁵⁸ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997,s.268; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2sa/> (02.11.18) ; https://iranatlas.info/parseh/PE_d2sa.htm (02.11.18)

D2Sb= Darius, Susa B.

Buluntu Yeri: Sus/ Sütun kaideleri üzerinde (Babil dili)

Türü:

Yazıt:

“Ben Darius, büyük kral, krallar kralı, tüm ulusların kralı, bu dünyanın kralı, kral Artaxerxes’in oğlu, Ahamenişli.

Kral Darius diyor ki: babam Artaxerxes bu sarayı neredeyse inşa etmişti. Daha sonra Ahuramazda’nın lütfuyla bu sarayı ben inşa ettim.”¹⁵⁹

D2Sc = Darius, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Altın tablet

Yazıt:

“Büyük kral Darius diyor ki: Bu dünyayı yaratan, gökyüzünü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, beni bu dünyada büyük kral yapan, krallığı bana veren, tüm insanlar için kral, tüm insanlar için lider, tanrıların en büyüğü, büyük tanrı Ahuramazda.

Ben Darius, büyük kral, çok insanlara sahip ülkelerin kralı, bu büyük ve geniş yeryüzünde kral, kral Artaxerxes’in oğlu, Artaxerxes kral Xerxes’in oğlu, Xerxes kral Darius’un oğlu, bir Ahamenişli /(kral Darius oğlu Xerxes, Xerxes oğlu Artaxerxes, Artaxerxes oğlu bir Ahamenişli).

Kral Darius diyor ki: Ahuramazda beni, hanedanlığımı(kraliyet alemi) ve krallığımı korusun!”¹⁶⁰

D² V=Darius II, Vazo

Buluntu Yeri:

Türü: Vazo

Yazıt:

“ Darius, büyük kral”¹⁶¹

¹⁵⁹ Kent, 1950,s.154; Lecoq,1997,s.268; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/d2sb/> (02.11.18); İki dilli yazı, Eski Fars ve Babil dilinde, sütunlar bazında, iki nüsha halinde. Bkz. Lecoq, 1997, s.268; Kent, 1950, s.113.

¹⁶⁰ https://iranatlas.info/parseh/pe_d2gold.htm (02.11.18) ; Bu tablet İran Ulusal Müzesinde korunmaktadır. Benzer bir yazıt daha bulunmaktadır. Bkz. Aynı eser.

2.8. II. Artaxerxes Yazıtları

A2Ha= Artaxerxes II, Hamadan A.

Buluntu Yeri: Ecbatana (Hamadan)

Türü: Siyah diyorit¹⁶²

Yazıt:

“Kral Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, kral Darius’un oğlu (Darius oğlu Xerxes, Xerxes oğlu Artaxerxes, Artaxerxes oğlu Darius (II), Darius’un(II) oğlu Artaxerxes (II) bir Ahamenişli).

Bu sarayı Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni kötülüklerden korur ve inşa ettiğim şeyleri yıkmayacak ve zararlardan koruyacaktır.”¹⁶³

Not: Ahamenişler döneminde ilk defa tanrı olarak Ahuramazda’dan başka bir tanrı adından söz edilmiştir. Artaxerxes II Ahuramazda’nın yanında Anahita ve Mithra’yı getirmiştir.

A2Hb= Artaxerxes II, Hamadan B.

Buluntu Yeri: Ecbatana (sütun temelleri üzerinde)

Türü:

Yazıt:

“ Taş sütunlu bu salon Ahamenişli, kral Darius’un oğlu büyük kral Artaxerxes tarafından yapılmıştır.

Kral Artaxerxes diyor ki: tanrı Mithra beni korusun!”¹⁶⁴

Not: Kral Artaxerxes’in tanrı Mithra’dan destek isteyip, Ahuramazda’dan istemediğini görmek ilginçtir.

¹⁶¹ https://iranatlas.info/parseh/pe_d2vase.htm (02.11.18)

¹⁶² *Diyorit, doğada nadir bulunan oldukça sert bir yapıya sahip olan plutonik bir kaya çeşidi.*

¹⁶³ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.269; *Üç dilli, bir sütun tabanının bir parçası; İngiltere’de özel mülkiyette olduğu bildirilmektedir. Bkz. Kent,1950,s.114;*

¹⁶⁴ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.270; https://iranatlas.info/parseh/pe_a2hb.htm (02.11.18) ; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a2hb/> (02.11.18)

A2Hc= Artaxerxes II, Hamadan C.

Buluntu Yeri: Ecbatana

Türü: Altın tablet

Yazıt:

“Büyük tanrı Ahuramazda, bu dünyayı yaratan, gökleri yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artaxerxes’i kral yapan, tüm insanların kralı, tüm insanların hükümdarı, tanrıların en büyüğüdür.

Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı diyor ki: Ahamenişli Hystaspes oğlu Darius, kral Darius oğlu Xerxes, Xerxes oğlu Artaxerxes, kral Artaxerxes oğlu kral Darius’un oğluyum.

Kral Artaxerxes diyor ki: O krallığı bana verdi. Ahuramazda beni, krallığımı ve ailemi korusun!”¹⁶⁵

A2Sa= Artaxerxes II, Susa A.

Buluntu Yeri: Susa

Türü:

Yazıt:

“Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, Ahamenişli Hystaspes oğlu Darius, kral Darius oğlu Xerxes, Xerxes oğlu Artaxerxes, kral Artaxerxes oğlu Darius, kral Darius’un oğlu.

Artaxerxes (II) diyor ki: Benim atam Darius bu seyir salonunu (Apadana) yaptı, fakat büyük babam Artaxerxes’in saltanatı sırasında yanmıştı; fakat Ahuramazda, Anahita ve Mithra’nın lütfuyla, bu seyir salonunu (Apadana’yı) yeniden inşa ettim.

Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni her kötülüğe karşı korurlar ve hiçbir zaman inşa ettiğim şeyleri tahrip etmezler (bozmazlar).”¹⁶⁶

A2Sb= Artaxerxes II, Susa B.

Buluntu Yeri: Susa

¹⁶⁵ Kent,1950,s.155; Lecoq,1997, s.270; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a2hc/> (02.11.18); https://iranatlas.info/parseh/pe_a2hc.htm (02.11.18)

¹⁶⁶ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.272-273; *Üç dilde, her biri 5 satırda, 4 sütun temelinde. Bkz. Kent, 1950, s.113; Susa, Arkeoloji Müzesindedir.Bkz. <https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-apadana/susa-apadana-inscription-a2sa-2/> (02.11.18)*

Türü: sütun üstünde

Yazıt:

“Ben Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, kral Darius’un oğlu.”¹⁶⁷

A² Sc= Artaxerxes II, Susa C.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Taş

Yazıt:

“Ben Artaxerxes, Hystaspes oğlu Darius, kral Darius oğlu Xerxes, kral Xerxes oğlu, Artaxerxes, kral Artaxerxes oğlu Darius, kral Darius’un oğlu ben Artaxerxes, bir Ahamenişli.

Kral Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, tüm dünyanın kralı diyor ki: Bu saray ve bu merdiveni... ben yaptım.”¹⁶⁸

A² Sd= Artaxerxes II, Susa D.

Buluntu Yeri: Susa

Türü: Sütun üzerinde

Yazıt:

“ Ben Artaxerxes, büyük kral, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı, kral Darius’un oğlu bir Ahamenişli.

Kral Artaxerxes diyor ki: Ahuramazda’nın lütfuyla yaşamım boyunca inşa ettiğim bu sarayı hoş bir cennet olarak inşa ettim. Ahuramazda, Anahita ve Mithra beni ve yaptıklarımı kötülöklere karşı korusunlar!”¹⁶⁹

¹⁶⁷ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.273; *Üç dilli, her biri bir satırda, bir sütun kaidesinde; şimdi Paris Louvre Müzesinde. Bkz. Kent, 1950, s.113; Bir başka Sütun kaidesi ise Tahran Ulusal Müzesinde bulunmaktadır.Bkz. <https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-museum-pieces/a2sb/> (02.11.18)*

¹⁶⁸ Kent,1950,s.154; Lecoq,1997, s.273; https://iranatlas.info/parseh/pe_a2sc.htm (02.11.18); *7 satırda, şu anda Paris'te Louvre'da bir taş tablet üzerinde. Bkz. Kent,1950,s.113*

¹⁶⁹ Kent,1950,s.154-155; Lecoq,1997, s.274; *Üç dilli, her biri 4 satır halinde,bir kaç sütun. Bkz. Kent, 1950,s.114; Tahran Ulusal Müzede Bkz. <https://www.livius.org/pictures/iran/susa/susa-museum-pieces/a2sd/> (02.11.18)*

A?P=Artaxerxes II ya da III, Persepolis

Buluntu Yeri: Persepolis

Türü:

Yazıt:

“1-Bu Persli	16- Bu Babilli
2-Bu Medli	17-Bu Asurlu
3-Bu Elamlı	18-Bu Arap
4-Bu Partlı	19-Bu Mısırlı
5-Bu Heratlı	20-Bu Ermeni
6-Bu Belhli(Baktria)	21-Bu Kapadokyalı
7-Bu Sogdlu	22-Bu Sardlı(Lidya)
8-Bu Özbek	23-Bu Yunan
9-Bu Zarangili (Drangianlı)	24-Bu Denizin ötesindeki Sakalar
10-Bu Kandahar	25-Bu Makedonyalı
11-Bu Sattaguşlu (Sattagydiyalı)	26-Bu Trakyalı
12-Bu Kabilli	27-Bu Libyalı
13-Bu Hintli	28-Bu Habeşli
14-Bu Haumavarga Sakalı (Hauma içen Sakalı)	29-Bu Maka
15-Bu Tigrakhauda Sakalı (Sivri Şapkalı Saka)	30-Bu Karyalı” ¹⁷⁰

2.9. III. Artaxerxes Yazıtları

A³Pa= = Artaxerxes III, Persepolis A,B,C,D

Buluntu Yeri: Persepolis (modern taht-ı cemşid)

Türü:

Yazıt:

“Büyük tanrı, bu dünyayı yaratn, gökyüzünü yaratan, insanları yaratan, insanlar için mutluluk yaratan, Artakxerxes’i kral yapan, tüm insanların kralı, tüm insanların hükümdarı, Ahuramazda’dır.

¹⁷⁰ Kent,1950,s.155; *Bir başka kaynakta bu yazıtın Artaxerxes II’ye ait olduğu belirtilmektedir. Bkz. Lecoq, Pierre, s.271; Üç dilli, güney mezar tahtının taşıcılarında yazan yazıt. Bkz. Kent, 1950,s.114;*

Kral Artaxerxes, krallar kralı, ülkeler kralı, bu dünyanın kralı diyor ki: Ben Arsames oğlu Hystaspes, Hystaspes oğlu Darius, Darius oğlu Xerxes, Xerxes oğlu Artaxerxes, kral Artaxerxes oğlu Darius, kral Darius oğlu Artaxerxes, Artaxerxes oğlu Artaxerxes (III), bir Ahamenişli.

Kral Artaxerxes diyor ki: Bu taş merdiven benim saltanatımda benim tarafımdan inşa edildi.

Kral Artaxerxes diyor ki: Ahuramazda ve tanrı Mithra beni, ülkemi ve benim tarafımdan yapılmış olanı korusun!”¹⁷¹

A³ Sc= Artaxerxes III, Mühür

Buluntu Yeri:

Türü: Mühür

Yazıt:

“Artaxerxes tarafından”

“Ben büyük kral Artaxerxes”¹⁷²

¹⁷¹ Kent,1950,s.156; Lecoq,1997, s.275-276; *Sadece, aynı metinle 4 kopyadır. Ancak Artaxerxes sarayının terasının kuzey duvarındaki a, e, d her biri 26 satırda; b, 35 satırda, Darius sarayının batı tarafında, merdivenlerin yanındadır.Bkz. Kent,1959,s.114; <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/a3pa/> (02.11.18)*

¹⁷² Lecoq, Pierre, s.276; https://iranatlas.info/parseh/pe_a3seal.htm (12.11.18)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Ahamenişler Devrinde Dil

İran dilleri, diğer birçok dil grubu gibi, kronolojik olarak; Eski İran Dili(İrani) , Orta İran dili (İrani) ve Modern İran dili (İrani) şeklinde üç döneme ayrılabilir. Eski zamanlarda, güneydeki Basra Körfezi, batıda Mezopotamya ve Ermenistan ve Kafkas Dağları; Hazar Denizi'nin doğusunda, İran ve Afganistan'ın mevcut sınırının kuzeyine, Türkistan'ın Pamir platosuna ve bundan sonra da yaklaşık Indus Nehri boyunca Umman Körfezi'ne kadar yayılmıştır. Tüm dönemlerde bölge içerisinde ve bölge dışarısında İrani konuşan ve İrani olmayan konuşma olmasına rağmen bu, bugün bile hala İrani konuşan halkların alanıdır.¹⁷³

Persler dilleri açısından İrani olarak adlandırılan geniş bir topluluğun koludur. Sadece günümüz İrani'nda değil Afganistan'da ve Orta Asya'nın bazı bölümlerinde de aynı dil ailesine ait dilleri konuşanlar görülmektedir. İrani'nin, Hindistan'daki klasik Sanskritçe'yle de akrabalığı bulunmaktadır.¹⁷⁴ Batı İrani grubunun bir lehçesi olan Farsça, İmparatorluğun merkezi Persia'nın dilidir.¹⁷⁵

Eski İran Dili, metinlerde Eski Farsça ve Avestanca yazılmış iki dil ve az da olsa bilinen çok sayıda lehçeyi içerir.

Bunlardan Eski Farsça, Ahameniş Hanedanının çivi yazısı yazıtlarında kullanılan Farsçaya uygulanan addır; Güneybatı Perslerin dili olarak ya da dar anlamda Persler olarak yerleştirilebilen ve Ahameniş yöneticilerinin yerel konuşmasıydı. Eski Farsça yazıtlarına genellikle diğer çivi yazısı türlerinde oyulmuş olan Elam ve Akadca çeviriler ve bazen de Aramice bir versiyon veya Mısırca bir hiyeroglif versiyonu eşlik etmiştir. Eski Farsça, Persis'te, Persepolis'te ve yakındaki Naqs-i Rostam ve Murghab'da

¹⁷³ Kent, 1950, s.6

¹⁷⁴ Hindistan ile İran arasında ortak inanç ve dini düşünceler olduğu, İran'da çıkan Avesta ve Hindistanda'ki Vedalarda yer alan metinlerin bu iki coğrafya arasındaki Ari'liğe dayanan geçmişteki birlikteliği ortaya koyduğu bilinmektedir. İran'daki tanrı Ahuramazda tipolojik olarak Hintlilerdeki Varuna'nın karşıtı olarak görülmektedir. Ancak eski Pers tanrılarının Hindistan'da kötü ruhlar olarak görülmesi, Persler tarafından en büyük tanrı kabul edilen Ahuramazda'nın klasik Sanskrit metinlerinde 'Asura' olarak geçmesi ve 'şeytan' anlamına gelmesinden bahsedilerek iki coğrafya arasındaki bu dönüşümün Zerdüşt'ün dinsel reformuna bağlanabileceği düşünülmektedir. Bkz. Özman, Recep, "İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri", **Gaziantep Üniversty Journal Of Social Sciences XIII/4**, Gaziantep 2014, s.1009

¹⁷⁵ Khurt, 2010, s.360

(Pasargadae) bulunan yazıt metinleri ile tanınır; Elam'da, Susa'da; Medyada, Hamadan'da ve çok uzak olmayan Behistan ve Elvend; Ermenistan'da, Van'da; ve Süveyş Kanalı çizgisi boyunca. Bunlar esas olarak Büyük Darius (521-486) ve Xerxes (486-465) yazıtlarıdır; fakat diğerleri, çoğunlukla dilin bozuk şekliyle, çizgiyi Artaxerxes III'e (359-38) taşır. Dilbilimsel olarak Eski Farsça, Hint-Avrupa dil ailesinin ana bölümlerinden biri olan İran-Hint-İran veya Aryan'ın İran dalına aittir.¹⁷⁶

Avesta dili, Persler olarak da bilinen Mazdayasyalıların kutsal yazılarının ve dini, peygamber olan Zerdüş'tün ya da Zerdüş'tün takipçilerinin dilidir. Dilsel olarak iki bölümden oluşur. Zerdüş kendisi kuzeybatıdan gelmiştir ama inanca dönüşmedeki başarıları kuzeydoğuda, Bactria'dadır. Bu yüzden Avestan'ın kuzeybatı mı yoksa kuzeydoğu dili mi olduğu konusu tartışmalıdır. Eski Farsça'dan ziyade Med Lehçesi ile uyuşması dikkat çekicidir, ancak bu kesin değildir.¹⁷⁷ Eski Farsça dilinin Ahamenişler zamanında ortak ve Avesta diliyle aynı kökten olduğu da ileri sürülmektedir. Fakat Avesta zamanına ait bir kitap mevcut değildir. Bilinen en eski eser Eski Farsça dilinden ele geçmiştir.¹⁷⁸

Daha az bilinen Eski İran dilleri arasında en önemli olan şey, Eski Farsça'nın anlaşılması için çok önemli olan, yalnızca açıklamalar, yer ve kişisel isimlerden bilinen Med lehçesi ve Orta Farsça'daki gelişmelerdir.¹⁷⁹

Çoğu ve ya belgelerin belki de tüm diğer belge serilerinde olduğu gibi, Eski Farsça yazıtlar dışarıdan gelen katkılardan arınmış, saf Eski Farsça lehçesinde değildir. Kişi ve yer isimlerinin ve muhtemelen bazı kültürel malzemelerin beklenen alıntılarını içerirler. Böylece Asur, 'Babil', Mısır Sami dilinden; Izalā (Asur'da bir bölge), Babil'de Dubala bölgesi), Lübnan, Haldita- (Ermeni adı) gibi İranlı olmayan karakterleri açığa vurur; 'akik', 'kereste', 'yaka (bir tür odun)', 'zayıf' gibi birkaç sözcük tatmin edici bir Hint-Avrupa etimolojisine sahip değildir ya da Aramice'den 'abartılmış cilt' gibi açık alıntılardır. Fakat asıl dış etki, fonetik ve sözcüksel farklılıklarda, belki de değişken gramer biçimlerinde görülen Med lehçesidir. Aramice, ifadelerin ve söz dizimi üzerinde de belli bir etkiye sahip görünüyor. Eski Farsça yazıtların tam olarak, bu yazıtların kendisinden başka herhangi bir literatüre sahip olduğuna dair bir kanıt yoktur.

¹⁷⁶ Kent, 1950, s.6

¹⁷⁷ Kent, 1950, s.6

¹⁷⁸ Perviz, Abbas, **Tarih-i Du Hezar Pansed Sale-i İran**, (I), I,Elmi,1343,s.130.

¹⁷⁹ Kent, 1950, s.6

Med Lehçesi, 594'te Cyaxares'in ölümüyle İndus'tan Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük Med İmparatorluğu'nun diliydi; Son Med hükümdarı, 559'da, Cambyses ile evlendirdiği kızı Mandane'den olan torunu Cyrus tarafından fethedilen ve görevden alınan Cyaxerex oğlu Astyages idi. Yeni yönetici doğal olarak Med Başbakanlığını ve Med kraliyet unvanlarını devraldı ve etkileri hâlâ Darius ve takipçilerinin Eski Farsça yazıtları dilinde görülmektedir.¹⁸⁰

Eski İran dili'nin dil bilgileri tarafından daha Ahamenişler devrinde eskimiş bir dil olarak yalnızca resmi fermanlar ile kitabelerde kullanıldıkları ileri sürülerek, halk arasında ve hatta sarayda konuşulan ve özel haberleşmelerde kullanılan lehçenin daha sade olduğu belirtilmektedir. Kitabelerde görülen hatalar halkın bu resmi dili iyi bilmediklerine atfedilse de bu sağlam bir sebebe dayanmadığı gibi aksine yazıtlardaki dilin o zaman ki saray dili olma olasılığı gerçeğe daha yakın görülmektedir. Ancak bu dilin Ahameniş İmparatorluğu döneminde idare dili olmadığı kesindir. Devlet dairelerinde o dönemlerde ortak kültür dili olan Aramice kullanılmıştır. Mezopotamya'yı, Suriye'yi, küçük Asya'yı kuşatan Cyrus'un yanında Pers komutanları bulunmuş ancak katipler ve muhasebeciler olmamış, bu görevler için Babil'den Cyrus II zamanında devlet hizmetine alınan yetişmiş memurların, Arami yazısını kullanmış oldukları kesin görülmektedir. Pers çivi yazısını düzenleyenlerin de bu kişiler olma ihtimali vardır.¹⁸¹ Aramice Yakındoğuda kullanımı uzun zamandır yaygınlaşmış bir dil olduğu için yeni imparatorlar o dili imparatorluğun idari dili olarak benimsemiş olabilirler.

Hint Avrupa ailesinin bir üyesi olup adına "Eski Farsça" denen bugünkü Farsçanın erken bir biçimini konuşan Ahameniş dönemi Persleri¹⁸² İmparatorluklarını kurana kadar yazılı gelenekleri olmayıp, eski bürokratik gelenekleri bulunan ülkeleri fethettiklerinde, yerel kullanımda bu gelenekleri benimsemişlerdir. Persepolis'te ortaya çıkarılan 25.000 tabletin yer aldığı arşivlerden, Persia'da idari belgelerde Elam dili ile çivi yazısı kullanıldığı, Mezopotamya'da Babil kayıt uygulamalarının devam ettiği ve Mısırda hiyeroglifler ve papirüsün kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸³

¹⁸⁰ Kent, 1950, s.6.

¹⁸¹ Günaltay, 1948, s.310.

¹⁸² Khurt, 2010, s.356- 357.

¹⁸³ Mieroop, 2004, s.258

3.2. Ahameniş Yazıtları

Ahameniş döneminden kalan yazıtlar eski Pers dili, Elam ve Babil dili olarak üç dil kullanılarak yazılmıştır. Bu yazıtlar arasında sadece eski Pers dili ile yazılmış olan yazılar da bulunmaktadır.¹⁸⁴Eski Pers yazıtlarında kullanılan dil eski Farsça konuştukları bilinen kralların ana dillerine dayanmaktadır. Fakat “kralın dili” olarak belirtilen yazılarda, arkaik biçimler, yabancı sözcük ve daha başka niteliklerin kullanılması ile “yapay dil” karakterleri de içermektedir.¹⁸⁵

Ahameniş imparatorlarının yazıtları çivi yazısı olarak bilinen yazıdır. Kalde ,Asur ,Elam halkı ve Sümerliler ve İranlılar bu yazıyı benimsemişlerdir fakat Pers çivi yazısı Asur ve Elam çivi yazısından daha kolaydır.Çünkü adı geçen kavimlerin yazısında her bir kelime yerine bir sembol/gösterge kullanılır. Asur yazısı 700, Elam yazısı 300 sembole sahiptir. Fakat İranlılar yalnızca çivi yazılarının 42 sembolünü kullanırlar ve onun alfabetiyle düzenlerler.¹⁸⁶ *“Pers çivi yazısı hece değil, sesçil bir alfabe yazısıdır. Rakamlar için sadece ondalık sistem kullanılmıştır.”*¹⁸⁷

Pers dilini yazmak için eski çivi yazısında yapılan sadeleştirme Arami yazısını bilen saray katipleri tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Bu yazı incelendiğinde Arami yazısının sanki çivi işaretleri kullanılarak yazılmış bir şekliyle karşılaşıldığını düşündürecek benzerlikler olduğu ancak işaretlerin Arami yazısına göre biraz daha fazla olduğu görülmektedir. Eski Pers dilini oluşturmada kullanılan ancak kimler tarafından ve nasıl uygulandığı bilinmeyen çivi yazısının Babil’den gelen katiplerce Pers hükümdarının emri üzerine Elam ve Babil dilleri yerine Pers dilini geçirmek amacıyla, bu yazı sistemini kurdukları sanılmaktadır. Ancak o dönemde Pers yazısının her yere yayılmadığı ve Babil yazısı gibi tüm konularda yararlanılmadığı bilinmektedir. Bunun aksini belirten bir kanıt henüz bulunmamaktadır. Buradan yazıtlarda kullanılan dil ve işaretlerin halk arasında yayılmadığı anlaşılmaktadır.

Eski Farsça kitabelerde kullanılan dil, o dönemler de dahi çok eskidiği kabul edilen, Darius ve Xerxes himayesindeki saray görevlilerinin konuşma dilidir. Hatta

¹⁸⁴ Günaltay,1948,s311.

¹⁸⁵ Wiesehöfer, 2003, ,s.26

¹⁸⁶ Perviz, 1343, s.129

¹⁸⁷ Reyhan- Cengiz,, 2015, s.262-263.

Artaxerxes III'e ait yazıtların bu eski Pers dilini tam olarak bilmeyen yabancı bir kişinin kazıdığı kabul edilmekte, yazıtlardaki dil hataları da bu sebebe dayandırılmaktadır.¹⁸⁸

İrana tabi memleketlere gönderilen emirler, halkın yazısı ve dilinde olmuştur. Öyle ki Darius ve Cyrus'un kitabeleri Babilde, Babil dilinde; Mısırda, Mısır ve Arami dili ve yazısıyla ele geçirilmiştir.¹⁸⁹ Behistan kitabesinin yüksek bir kaya üzerine, yoldan geçenlerin rahatlıkla okuyamayacağı bir yere yazılmış olması düşünüldüğünde de, o zamanlar halkın bu yazıyı okuyamadığı ihtimali kuvvetli görülmektedir. Mısır'da Nil nehri üzerinde ve Elefantin adasında Behistan yazıtının Aramice tercümesini içeren bir papirus ele geçmiştir. Yine Darius I'in kopyalarından birini içeren eski Babil harabelerinde, Babil çivi yazısı ile yazılmış resmi bir metin olduğu düşünülen bir metin ele geçmiştir. Ele geçirilen Papirüs'ün orjinal kopya olmayıp, Elafantin yahudileri tarafından tercüme edilen esas kopyadan kopyalanmış bir nüsha olduğu ancak Babil diliyle yazılan kopyaya uyduğu görülmektedir. Pers yazısının her yere yayıldığını ve Babil yazısı gibi tüm alanlarda istifade edildiğini ortaya koyan her hangi bir kanıtın bulunmaması, çivi yazısının kolay uygulanabilir olmaması nedeniyle halk arasında Arami dilinin kullanılmış olma olasılığını güçlendirmiştir. Arami dili ve yazısının kullanımının uzun zamandır Ön Asya kavimleri arasında yaygınlaştığı bilinmektedir. Tevrat'ın bazı kısımlarında yahudilerin Ahameniş hükümdarlarına Arami dili ve yazısıyla dilekçeler sunduklarının görülmesi de bunu destekler niteliktedir. Kral yazıtlarının bir kısmına da Aramice yazılmış yazıların eklendiği bilinmektedir.¹⁹⁰

Ahameniş krallarının kitabeleri Pers çivi yazısıyla yazılmıştır.Çivi yazısı sol dan yazılmış ve görünüşte kitabeleri yazmaya daha fazla çalışılmıştır. Kitabelerin bazısında da Elam,Asur ya da Arami dilleri görülmüştür.¹⁹¹ Çoğunluğu üç dilli olan, bunun yanısıra iki dilli ve tek dilli olarak da yazıldığı bilinen Ahameniş yazıtları, çoğunlukla Persis'den yani Persepolis,Naqş-ı Rüstem ve Pasargad'dan, Elam'dan yani Susa'dan ve Medya'dan yani Behistan ve Hamadan'dan ele geçmiştir. Bunlar dışında İmparatorluğun merkezi yerlerinin dışında, Darius'un Süveyş kanalında olduğu bilinen üç yazıtı, Mısır ve diğer bölgelerden ele geçirilen vazolar ve çeşitli eşyalar üzerinde yazıtlar, Romanya'nın kuzeybatısında Gherla'da bulunan toprak (kırık bir çömlek

¹⁸⁸ Günaltay,1948,s. 311.

¹⁸⁹ Perviz,1343, s.129

¹⁹⁰ Günaltay,1948,s.312

¹⁹¹ Perviz, 1343, s.129

parçası) üzerindeki yazıtlar, Xerxes'in Van gölü üzerinde bulunan kaya yazıtı, Mühürler ve Babil'den ele geçen yazıt parçalarının da olduğu bilinmektedir. Yazıtlarda Ahameniş gelenek anlayışına göre eski Pers,Elam dili, ve Babil dili şeklinde sabit bir sıralama görülmesi yazıtlarda yer alan çivi yazısının çözülmesi açısından öneme sahiptir. Yazıtların üç türünde de ortak olan içeriklerin olması metinlerin çözülüp okunmasını kolaylaştırmasının yanında diğer çivi yazılarının da çözülmesi ve okunmasını sağlamış ayrıca bu yazıtların ardında saklı olan dillerin anlaşılmasını ve böylece yeni ilim disiplinlerinin oluşmasını sağlamıştır. Yazıtların büyük çoğunluğu I.Darius ve I.Xerxes zamanından yani 6.yy sonu 5.yy ortalarına uzanan dönemden kalmıştır. I.Artaxerxes'in hakimiyetinden itibaren yazıtların sayıları azalmış ve sadece tek dilli olarak yazılı, kalıplaşmış karakter ve biçimlerde oluşturulmuştur.¹⁹²

Taht-ı cemşid, Naqş-I Rüstem, Bisutun ve Sus da Ahameniş krallarından sayısız kitabeler kalmıştır. Onlardan en detaylı ve en önemlisi büyük Darius'dan bisutun kitabesidir ve bu kitabeler genellikle çivi yazısındadır.

Ahameniş krallarının en önemli eserleri Pasargad da tahtı cemşid ve Sus'tadır ve onların en eski eserleri Pasargad da görülmüştür. Bilinen en eski eser, eski farsça dilinden ele geçmiştir. Büyük Cyrus kitabeleri ve Behistan dağındaki büyük Darius kitabesi en detaylı eserlerdir.Pasargad'ın en önemli eserlerinden biri büyük Cyrus'un mezarıdır. Cyrus mezarının yakınında o padişahın bir kitabe ele geçmiştir. Xerxes'in ve büyük Darius'un en kıymetli eserleri Tahtı cemşid saraylarıdır. Orada Xerxes'den bir kitabenin görüldüğü Apadana ya da Baram salonu önemli bölümlerden biridir. Diğer yüz sütunlu saray ve Teçar sarayı ya da kış kasrı ve başka saray eserleridir. Taşın yaklaşık dörtte üçü Taht-ı Cemşid'e uzak olan Nakş-ı Rüstem'de Ahamenis krallarından bir bölümü ve büyük Darius'un mezarı yer alır. Bu mezarı dağda yapmışlardır. Darius'un mezarında o padişahın bir kitabe görülmüştür.

Sus da, önemli bir bölümü Fransa Laouvre müzesinde olan I.Darius, Xerxes ve II.Ordişir'e ait eserler ele geçirilmiştir.

Son yıllarda Büyük Darius'tan Taht-ı Cemşid'de bulunan ve o padişahın üzerinde kendi sınırlarını zikrettiği 4 gümüş ve altın levhanın da aralarında olduğu Ahamenişler döneminden önemli eserler ele geçirilmiştir.¹⁹³

¹⁹² Wiesehöfer,2003 ,s.27vd.

¹⁹³ Perviz,1343, s.

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre incelenmiştir.¹⁹⁴

3.3. Pers çivi yazısının okunması

Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve anlaşılması için çok sayıda çalışma yapılmıştır.¹⁹⁵ Pers yazıtlarının yazısı önceki başlıklarda belirtildiği üzere, çivi yazısı türündendir: yani karakterler, açılı bir ucu olan bir kalemle yumuşak malzemeler üzerinde etkilenebilen vuruşlardan yapılır. Sert malzemelerin üzerinde yer alan Eski Farsça yazıtları, yumuşak malzemelerden etkilenen vuruşların taklit edildiği gravür araçlarıyla yapılmış olmalıdır. Antik dönemlerden gelen, karakterlerin önemi konusunda bir gelenek yoktu ve daha önce bilinen bir yazı sisteminde bir versiyonun eşlik ettiği herhangi bir Eski Pers yazısı bulunmamaktaydı; Modern bilim adamları bu nedenle deşifre görevinde en baştan başlamak zorunda kaldılar.¹⁹⁶

Şifre çözme işleminde ilk adımlar şu şekilde olmuştur. Eski Pers yazıtları ve yazıları, Herodot'tan başlayarak çok sayıda antik yazarda belirtilmiş ve on yedinci yüzyılın başlarında Persepolis'te rastladıkları yazıtların bölümlerini yayınlayan bazı modern gezginler tarafından dikkat çekmiş ve anlatılmıştır.¹⁹⁷ Günaltay eserinde, şövalye Pietro dela Valle'nin 1622 tarihinde bu yazıtların Avrupa yazıtlarındaki gibi soldan sağa yazıldığına işaret ettiğinden bahsetmektedir.¹⁹⁸ Tam şekliyle yayınlanacak ilk yazıt, 1711'de Chardin tarafından verilen DPc olmuştur. Yazıtların üç yazı sisteminden oluştuğunu ve yazının soldan sağa doğru gittiğini kabul eden Carsten Niebuhr tarafından 1778 yılında daha iyi kopyalar verilmiştir.¹⁹⁹ Yazının yönü, XPE'nin iki kopyası ile biraz farklı çizgi bölümlerine sahiptir. 1798'de O.G. Tychsen, üç yazı sisteminin üç farklı dili temsil ettiğini ve üç tipin en basitinde tekrarlayan bir köşegen kama'nın bir kelime bölücü olduğunu keşfetmiştir, ancak yanlış bir şekilde Parth dönemine atamıştır. 1802'deki Friedrich Münter, bölücü kelimesini bağımsız bir şekilde

¹⁹⁴ Günaltay,1948,s.319

¹⁹⁵ Günaltay,1948, s.312

¹⁹⁶ Kent, 1950, s.9

¹⁹⁷ Kent, 1950, s.10

¹⁹⁸ Günaltay,1948,s. 313

¹⁹⁹ *Burada Günaltay, Carsten Niebuhr tarafından kopyaların 1765 tarihinde çıkarıldığı bilgisini vermekte ve üç alfabeden ilkinin en kolay olduğunu ve 42 işaretin bulunduğunu tespit eden kişi olduğunu belirtmektedir.* Bkz. Günaltay,1948,s. 313.

tanımlamış, ve sık sık yinelenen karakter dizisinin 'kral' kelimesi olması gerektiğini düşünerek: yazıtları Ahameniş dönemine atamıştır.²⁰⁰

1802'de Frankfurt'lu G. F. GROTEFEND, şifre çözme probleminde DPa ve XPe' yazıtlarını karşılaştırarak (Niebuhr'un kopyalarında) ilk gerçek ilerlemesini yapmıştır. Yazıtların Ahameniş krallarının yazıtları olduğunu, esasen kralların adlarını ve unvanlarını içerdiğini ve en basit yazı tipinde olanların Farsça olduğunu, Avesta dilini yakından andırdığını varsaymıştır. Silvestre de Sacy'nin son zamanlarda Pehlevi'deki kraliyet unvanlarını çözmesi (büyük kral, kralların kralı, iran ve İran'lı olmayan, büyük oğlu, vb.), onun ne düşüneceğine yardım etti.²⁰¹

Grotefend, yazıtlarda yaptığı incelemeler sonucunda “büyük kral, kralların kralı” ünvanı ile okunan işaretlerle birlikte yer alan iki farklı kral adı işaretlerine ulaşmıştır. Devamında yazıtlardan birinde kral olmayan birinin adını gösteren üçüncü bir işaretin olduğunu ve ardından kralın babasının adını izleyen işaretlerin takip ettiğini doğru bir şekilde anlamıştır. Adına ulaştığı krallardan ilkinin, ikincinin babası olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ahameniş kral isimlerini inceleyerek sözü edilen iki kralın kim olabileceğini araştırması sonucunda birinci yazıttaki ad işaretlerinin Darius, ikinci yazıtta yer alan ad işaretlerinin oğlu Xerxes ve yanında kral ünvanını belirten işaretlerin yer almadığı üçüncü ismin ise Darius'un babası Hystaspes olduğu sonucuna ulaşmıştır. Böylece yazıtlarda Hystaspes, Darius, Xerxes adında üç isim tanımlamıştır. Grotefend Dpa ve XPe yazıtlarında 22 işaret tanımlamış, tanımladığı bu 22 işaretten yalnızca 10'u doğru çıkmıştır. Üç ismin yanı sıra doğru tanımladığı tek kelime ‘kral’ ve ‘büyük’ kelimeleri olmuştur. 1815 yılında ise CMa yazıtında Cyrus adını belirlemiştir.

Yirmi bir yıllık bir boşluğun ardından diğer alimler görevi üstlenmişler, ancak ilerleme esas olarak bireysel karakterleri ve tek kelimeleri tanımlamak olmuştur.²⁰² Grotefend'in keşfinin değerini ve önemini ilim dünyasına tanıtan Silvestre de Sacy olmuştur. Yapılan bir takım çalışmalar sonucunda P.Bopp, J.Saint Marlin ve R. Rask'ın çalışmalarından faydalanarak “memleketler kralı” kelimesini belirten işaretleri çözen kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1836'da Elvend ve Van kitabelerinin kopyaları üzerinde çalışan, Ahuramazda ismini gösteren işaretle birlikte bir takım başka işaretleri

²⁰⁰ Kent, 1950, s.10; *F.Münter'in yazıtların zend lehçesinde olduğunu düşünerek, işaret tekrarına dayanan bir sistem uygulayarak çözmeye çalıştığı ancak başarılı olamadığı da belirtilmektedir. Bkz. Günaltay,1948,s. 313.*

²⁰¹ Kent, 1950, s.10

²⁰² Kent, 1950, s.10-11.

de çözen E.Burnouf, bunun yanı sıra Aynı dil ailesinden olan Avesta'daki dil ile Ahameniş kitabelerindeki dilin aynı olmadığını ortaya çıkarmıştır. ²⁰³ Deşifre içinde kayda değer adımlar şunlardır: 1836'da Lassen, ünlü harfleri birçok ünsüzden sonra vermiş; yani, bu ünsüzlerin doğuştan bir a olduğunu fark etmiştir. 1839'da Lassen bazı karakterlerin sadece i ve u önünde başka kullanıldığını belirtmiş; 1846'da Rawlinson, 1846'da Hincks ve 1847'de Oppert bağımsız olarak bu ünsüzlerin i ve u'ya sahip olduğunu fark etmişlerdir. ²⁰⁴

Kent, Deşifre içinde yer alan alimleri ve yayın tarihlerini aşağıdaki kısaltmalar ile göstermiştir;

<i>B</i> Beer 1838	<i>L</i> Lassen 1836 39 '45
<i>Bf</i> Burnouf 1836	<i>M</i> Münter 1802
<i>Br</i> Brandenstein 1932	<i>Op</i> Oppert 1817 '51 74
<i>E</i> Evetts 1890	<i>Rk</i> Rask 1823
<i>G</i> Grotefend 1802	<i>RI</i> Rawlinson 1816
<i>H</i> Hincks 1846	<i>Sc</i> Scheil 1929
<i>HI</i> Holtzmann 1845	<i>SM</i> Saint-Martin "23 32
<i>HZ</i> Herzfeld 1931	<i>Ty</i> Tychsens 1798
<i>J</i> Jacquet 1838	<i>W</i> Windischmann 1815 ²⁰⁵

42 işaretten ve her bir işareti çivi şeklinde yatay veya dikey olarak kullanılan 1-5 kadar nakıştan oluşan Pers çivi yazısı soldan sağa doğru yazılmaktadır ve şu şekilde taksim edilmiştir.

"1. İlk dör işaret (1-4) anlam ifade etmekte her biri bir kelimeyi göstermektedir. Bu kelimeler Ahuramazda, yer, kral ve memlekettten ibarettir.

2. Üç işaret a, o, i seslerini ifade etmektedir.

3. Bir işaret, y harfine delâlet etmektedir.

4. İki işaret kelimeler arasındaki haddi fâsılı göstermektedir.

5. Geri kalan 32 işaret sessiz harfleri ifade etmektedirler.

*Sesli harflerle birleşen 32 sessiz harften 21 harf a ile, dört harf l ile, 7 harf de o ile birleşmişlerdi."*²⁰⁶

3.4. Pasargad Yazıtları

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş krallarının, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurdurdukları, bunu yaparken dinlerinde tapınak

²⁰³ Günaltay, 1948,s.313-314

²⁰⁴ Kent, 1950, s.11; Günaltay,1948,s.314.

²⁰⁵ Kent, 1950, s.11

²⁰⁶ Günaltay,1948,s.314.

olmadığı için bütün çabalarını saray ve mezarlara harcadıkları görülmektedir. Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kalındığı bilinen ilim dünyası, İngiliz araştırmacı Loftus'un 1851 yılında İran harabelerinde yaptığı bir takım araştırmalar ve onun ardından Fransız Mühendis Marcel Dieulafoy'un eşyle bu harabeleri temizleyerek saray kalıntılarını ortaya çıkarması sonucunda aydınlatılmıştır. Ancak Persepolis sarayını tasvir eden ve Behistan kitabesini keşf edip örneğini çıkararak kişi Fransız bilgin Flandin olmuştur. Dieulafoy'un araştırmalarını yaparken bulduğu çini gibi değerli eşyaları ve bir takım kabartmaları Fransa'ya kaçırdığı da söylenmektedir.²⁰⁷

Ahameniş krallarının en önemli eserleri Pasargad²⁰⁸ da tahtı cemşid ve Sus'tadır ve onların en eski eserleri Pasargad da görülmüştür.²⁰⁹ Cyrus'un, Medleri yenmesinin hatırası olarak Pasargad'da kurdurduğu ve yerli halkın "Taht-ı Mader-i Süleyman" dediği sarayın kalıntıları Cyrus'un mezarından sekiz yüz metre uzaklıktaki harabelerde bulunmuştur. Dört sütunlu bir kapı ile iki sıra sütunlu geniş bir salonu olduğu anlaşılan yapının üç direğinde Pers, Elam ve Babil dillerinde "Ben, Ahameniş kralı Cyrus'um" yazılmış kitabe yer almaktadır. Bu harabenin doğusunda ki bir başka harabede 1881 yılında Dieulafoy tarafından örneği çıkarılan bir yazıtın, 1885 yılında bilginler tarafından yapılan bir ziyaret de kaybolduğu görülmüştür.²¹⁰

Pasargadın en önemli eserlerinden biri büyük Cyrus'un mezarıdır. Halk dilinde ona "Kabr-i Mader-i Süleyman" yani peygamber Süleyman'ın annesinin mezarı diyorlar. Bu bina küçük bir odadan oluşmaktadır. Uzun bir sütun üzerinde yer almıştır. Onun yüksekliği 11 metreye yakındır.²¹¹ Mezarda bakımsızlıktan yıkılacak duruma gelmiş olan "yolcu, ben Cyrus'um" ifadesi bulunan bir kitabe yer almaktadır. Mezar çevresinde bugün de çivi yazısıyla yazılmış "ben,Ahameniş kralı Cyrus'um" ifadesini içeren bir yazıt bulunduğu bilinmektedir.²¹² Garthwaite, Strabon'a göre mezarın üzerindeki bir yazıtta "Ey insan, ben Cyrus, Perslerin İmparatorlunun kurucusu ve

²⁰⁷ Günaltay,1948,s.319

²⁰⁸ *Kyros'un başkenti olan Pasargad, bir çok yapı ve eserin bulunduğu bir şehirdir. Büyük İskender ile Kyros'un bu eski başkentine giden Anaksimenes'in Pasargad adının Pars kalesi anlamına geldiğini söylediği belirtilmektedir.* Bkz. Günaltay,1948,s.319.

²⁰⁹ Perviz,1343, s.130

²¹⁰ Günaltay,1948,s.319-320.

²¹¹ Perviz,1343, s.130

²¹² Günaltay,1948,s.321.

Asya'nın kralyım.Dolayısıyla bu anıtı bana çok görme.” ifadelerinin yer aldığını ancak böyle bir yazıt varsa bile günümüze ulaşmadığını belirtmektedir.²¹³ Bu bilgi, Strabon'un belirttiği yazıt ile yukarıda bahsi geçen 1885 yılında kayıp olduğu belirtilen yazıt olabilir mi sorusunu akla getirmektedir.

Cyrus mezarının yakınında o padişaktan bir kitabe /yazıt da ele geçmiştir. Pasargad'daki kabartmalarla Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki yazıtlar hükümdarlığı vurgulayan unsurlardan biri olmuştur. Bu kabartmalardan birinde Asurlu kanatları, Elam giysisi ve Mısırlı tacı olan figürler ve üzerindeki yazıtta “Ben Cyrus,kral, Ahameniş” ifadelerinin yer aldığı görülmüştür. ²¹⁴ Asurlu kanat kabartmalarının olması bu kabartmanın Asur sanatkarları tarafından kazıldığını düşündürmüştü ancak bu iddianın doğru olmadığı, giysinin Elam, tacın Mısır, saç ve sakalın ise persvari olmasının Ahameniş sanatına uygun olduğunu gösterdiği belirtilmektedir.

Profesör Herzfeld'in da Pasargad bölgesinde çivi yazısıyla üzerinde “ben,Büyük Kral Cyrus'um” yazılı bir taş bulduğu bilinmektedir. ²¹⁵

3.5. Taht-Cemşid Yazıtları

Taht-ı Cemşid'de duvar sütunlarının ve sarayın giriş kapılarının üzerinde Ahamenişlere ait yazıtlar bulunmuştur. Bunun yanı sıra Darius'a ait bir elbise (Bkz.DPb) ve taş havan (Bkz.Dpi) gibi malzemelerin üzerinde de yazıt bulunduğu görülmektedir. Xerxes'in ve büyük Darius'un en kıymetli eserleri Tahtı cemşid saraylarıdır. Orada Xerxes'den bir kitabenin görüldüğü Apadana ya da Baram salonu önemli bölümlerden biridir. Diğeri yüz sütunlu saray ve Teçar saray ya da kış kasrı ve başka saray eserleridir. ²¹⁶

Babil, Elam ve eski Farsça dilleriyle çivi yazısıyla yazılmış bu sütun ve kapı üzerindeki yazıtlarda sarayı inşa eden kralın adı ve Ahuramazda'ya karşı olan minnettarlığın belirtildiği görülmektedir.²¹⁷ Bu yapılardan Teçar sarayı üzerindeki yazıtta sarayın Büyük Darius inşa ettirildiği belirtilmektedir.²¹⁸ Darius bir başka yazıtta atasının adını saydıktan sonra tanrı Ahuramazda'yı övüp, her şeyin onun lütfuyla

²¹³ Garthwaite,2011, s.40

²¹⁴ Garthwaite,2011, s.40-41

²¹⁵ Günaltay,1948,s.322. *Bu yazıt tezimizde yukarıda yer alan ve Kent'in CMC diye adlandırdığı yazıt olmalıdır.* Bkz.Kent,1950, s.119.

²¹⁶ Perviz, 1343, s.

²¹⁷ Bkz. DPa, XPC yazıtları

²¹⁸ Bkz. DPa.

olduğunu söyleyerek hakimiyet kurduğu memleketlerin isimlerini sıralamıştır.²¹⁹ Yine Darius Taht-ı Cemşid'deki bir başka yazıtında ülke sınırlarının Sakalardan Etiyopya'ya kadar ve Hind'den Sardes'e kadar uzandığını söylemektedir.²²⁰

Son yıllarda Büyük Darius'tan Taht-ı Cemşid'de bulunan ve o padişahın üzerinde kendi sınırlarını zikrettiği 4 gümüş ve altın levhanın da aralarında olduğu Ahamenişler döneminden önemli eserler ele geçirilmiştir.²²¹

That-I Cemşid'de tıpkı Darius'un olduğu gibi neredeyse aynı nitelikte ve üç dilli Xerxes'e ait yazıtlar da bulunmaktadır. Taht-ı Cemşid'deki binaların en görkemlisi olan Xerxes sarayının kapısı üzerinde "memleketler kapısı" ifadesi olan Elam Babil ve Eski Farsça olmak üzere üç dilli yazıt görülmektedir.²²² Milletler kapısı duvarı üzerinde yer alan yazıtta, Xerxes, Ahuramazda'yı övüp, atasını söyledikten sonra ve yine Ahuramazda'nın lütfu ile milletler kapısını inşa ettirdiğini ve babası ile kendisinin güzel yapılar yaptırdığını söylemektedir.²²³ That-I Cemşid'de Xerxes'e ait olduğu bilinen beş yazıtta 1931 yılında E.Herzfeld tarafından keşfedilen bir başka daha eklenmiştir.

That-I Cemşid'de bulunan yazıtlar tarihi açıdan iki önemli bilgi vermektedir.İlki Büyük Darius tahta çıktığı zaman babası Hystaspes ve dedesi Arsames'in henüz yaşadığı bilgisi ve diğeri Darius'un hayatta iken oğlu Xerxes'i halefi olarak seçtiği bilgisidir.²²⁴

Taht-ı Cemşid'de Artaxerxes'e ait bir yazıt da bulunmuştur. Bu yazıt da Artaxerxes, babası Xerxes'in o sarayı inşa ettiğini ve ondan sonra kendisinin binayı tamamladığını söylemektedir.²²⁵

3.6. Nakş-ı Rüstem Yazıtları

Nakş-ı Rüstem'de²²⁶ Ahamenis krallarından bir bölümü ve büyük Darius'un mezari yer alır. Bu mezarı dağda yapmışlar Darius'un mezarında o padişahın bir kitabe

²¹⁹ Bkz. DPe ; Günaltay,1948,s.326

²²⁰ Bkz. DPh; Kent, 1950, s.137.

²²¹ Perviz, 1343, s.

²²² Günaltay,1948,s.325

²²³ Bkz. XPa; Kent, 1950, s.148; Günaltay, s.326

²²⁴ Bkz. XPf ; Kent, 1950, s.150; Günaltay, s.326.

²²⁵ Bkz. A¹Pa ; Kent,1950,s.153; Lecoq,1997,s. 265; Günaltay,1948,s.326

²²⁶ Ahamenişler döneminde Persepolis'in 6 km kuzey batısındaki sarp kayalarda kendilerini anıtsal olarak çapraz biçimli ve kabartmaların olduğu kaya mezarlara gömdüren kralların defin yeridir. Bkz. Wiesehöfer, 2003, s.53.

görülmüştür.²²⁷ Mezarın kapısının yukarı kısmında kralı gösteren kabartma resimde ayakta durduğu görülen kralın sol eliyle bir yay tuttuğu, sağ elini ise Ahuramazda'nın sembolü olan ateş mihrabına uzattığı görülmektedir. Bu tasvirde Ahameniş imparatorluğunu oluşturan memleketleri temsili olarak kralın tahtını alttan tutarak tasvir edilmiş iki sıra halinde dizilen 28 insan görülmektedir.

Naqş-I Rüstemde Darius'un mezarında olan ancak diğer kralların mezarında olmayan üç dilli yazıt bulunmaktadır. 1885 yılında alanda inceleme yapan Dieulafoy'un ekibinden Babin ve Houssay'ın bir iskele kurarak yaptıkları araştırmada kralı taşıyan insanlardan yedisinin altında temsil ettikleri satraplıkların isimlerini belirlemişlerdir.²²⁸

Darius'un ele geçirilen yazıtında Ahuramazda'nın lütfuyla olduğunu söyleyip onu övdüğü, ünvanlarını saydığı ve her şeyin onun lütfuyla olduğunu söyleyerek hakimiyet kurduğu memleketlerin isimlerini sıraladığı görülmektedir.²²⁹ Yazıtta Darius'un elde ettiği başarıların görülmesinden ötürü kendi otobiyografisi olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir.²³⁰

3.7. Sus Yazıtları

Elam'ın eski merkezi Sus'da çok zaman geçirmiş olan Ahameniş kralları buraya da saraylar yaptırmışlardır. Darius'un Sus'da yaptırdığı saray Persepolis'deki yapılara örnek olmuştur. Sus'da yapılan kazılarda da saraylar üzerinde yazıtlar bulunmuştur.²³¹ Bu yazıtlar J.de Morgan'ın idaresindeki heyetin yaptığı kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır.²³²

Sus'ta, önemli bir bölümü Fransa Laouvre müzesinde olan I.Darius, Xerxes ve II.Ordişir'e ait olduğu bilinen eserler ele geçirilmiştir.²³³ Bu yazıtlar arasında Büyük Darius'un Elam Babil ve eski Farsça dillerinde yazılmış olan yazıtları büyük öneme sahiptir. Bu yazıt, büyük Darius döneminde yapıldığı bilinen ancak I. Artaxerxes döneminde yanmış olan ve II. Artaxerxes döneminde yeniden inşa edildiği bilinen sarayın kalıntıları arasında bulunmuştur.²³⁴ Buranın Darius tarafından yapıldığını ve

²²⁷ Perviz, 1343, s.

²²⁸ Günaltay,1948,s.327.

²²⁹ Bkz. DNa ;

²³⁰ <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dna/>>(16.11.18)

²³¹ Garthwaite, 2011, s.46; Günaltay,1948,s.328 vd; Wiesehöfer, 2003, s.51

²³² Günaltay,1948,s.329

²³³ Perviz, 1343, s.

²³⁴ Günaltay,1948,s.329

I.Artaxerxes döneminde yanmış olduğunu II. Artaxerxes yazıtında anlatmakta ve kendisinin yeniden inşa ettiğini söylemektedir.²³⁵ Toprak levha üzerine yazılmış olan yazıt, parçalar halinde ele geçirilmiş ve parçaların birleştirilmesiyle okunması sağlanmıştır. Yazıtlardan ele geçirilen parçalar P.Scheil tarafından çözülmüş ve yayınlanmıştır. Ancak yazıta ait bir kaç parçanın bulunamamasından dolayı eksiklikler vardır. Darius'un Behistan ve Naqş-I Rüstem yazıtlarından daha sonra yazıldığı düşünülen bu yazıtın Pers dili ve tarihi açısından çok önemli olduğu görülmektedir. Yazıt, Darius dönemi imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içerdiği ve dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.²³⁶

Sus'da bulunan bir Yazıtta²³⁷ (Dsf) Darius İmparatorluğun her yerinden getirilen ve ithal ürünler ile yapılan Sus kraliyet sarayının inşasını anlatmaktadır. Üç dilde yazılmış olan metin (13 eski Pers, 27 Babil ve 12 Elamca) olarak, mermer, kil veya sırlı fayanslar halinde ele geçirilmiştir. Babil (DSa) ve Elam'da (DSz) da bu yazıtın paralel metinler olduğu bilinmektedir.²³⁸ Darius bu yazıtta sarayın inşasında çalışanları ve ustaları saymakta ve bu saray inşasında kullanılan malzemeler hakkında malumatlar verip bunların nerelerden getirildiğini söylemektedir. Burada Darius'un, hükümdarlığın unsurlarından olan mimarlık ve sanatı nasıl himaye ettiğinin anlatıldığı görülmektedir.²³⁹

Sus'da yetmişli yılların başında, Darius'un bir bina girişinde Ahamenişlerin korunmuş ilk yuvarlak heykeli olduğu belirtilen, kralın başsız bir heykeli bulunmuştur. Mısırdaki yapıldığı ve başlangıçta Mısır'da Heliopolis tapınağında durduğu bilinen bu heykelin kralın üzerindeki elbisesinin sağ tarafında üzerinde üç dilli çivi yazısının olduğu görülmüştür. Elbisenin sol tarafında kemer bağı, hançer ve sütun tabanının dört tarafında Mısır hiyeroglifiyle yazılmış daha ayrıntılı bir yazı görülmüştür. Bu detaylı yazı da İmparatorluk halklarının isimlerinin yer aldığı, çömelmiş şekilde imparatorluk halklarının temsilcilerinin resmedildiği görülmektedir.²⁴⁰

²³⁵ Bkz. A²Sa

²³⁶ Günaltay,1948,s.330.

²³⁷ Bkz. DSf

²³⁸ <<https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/dsf/>> (19.11.18)

²³⁹ Garthwaite, 2011, s.46

²⁴⁰ Wiesehöfer, 2003, s.52-53

3.8. Behistan Yazıtı

Hamadan'a varmadan 65 mil öncesinde Bağdat'tan Tahran'a giden ana kervan yolunun sol tarafında yükselen bir uçurumda olan bir geçidin yüzeyine yazılmıştır. Yolun yukarısında yaklaşık 225 fit yükseklikte, son 100 fit zorlu kaya tırmanışı, son kısmı barbarların erişimini engellemek için Darius'un emriyle pürüzsüz şekilde kesilmiştir. Yazıtlar doğaya kazınmıştır.²⁴¹ Darius'un yazıt için bu yeri seçmesi tasadüf değildir. O dönemlerde yazıtta kullanılan dilleri okuyabilen kişi sayısının çok az olduğu bilindiği gibi yazıtın okuma bilen kişinin bile göremeyeceği yüksek bir yamaca kazılması, Darius'un burada başka bir amacı olduğunu göstermektedir. Bu yer Bağdat'tan Tahran'a giden ana kervan yolunun bulunduğu, stratejik olarak ticaret yollarının kesişim noktasında yer almakta ve İran bölgesi ile Mezopotamya'yı bağlayan önemli bir noktada bulunmaktaydı. Darius'un bütün dünya'ya Behistan sayesinde gücünü duyurabileceği yazıt, onun iktidarının kaydı olarak, meşruiyetini ve tarihi devamlılık duygusunu, hükümdarlığını gelecekte de ifade edebilmesinin kaydı olarak durmaktadır.²⁴²

Kayanın adı ayağına yakın olan Bisitun veya Bisutun adındaki küçük bir köyden gelir. "Behistun" ismi ülkenin modern sakinleri tarafından kullanılmadığı halde Avrupalı bilim insanları tarafından kayanın en iyi bilindiği yerdir. Kayanın bilinen en eski ismi, Diodorus Siculus tarafından verilmiştir. Adın modern biçimleri türetilir. Birçok modern yazarın yapıtlarında, Behistun Kayası izole bir tepe olarak tanımlanır, ancak aslına bakılırsa, doğudaki Kirmanşah düzlüğünü saran, uzun ve dar bir aralık olan son tepedir.²⁴³ Behistan, Kirmanşah şehrine yaklaşık 32 km mesafede yer alan eski bir köy adıdır. Bu dağın eski Pers adı "tanrıların yeri manasına gelen "Begistan ve Beğistan" , yunan yazıtlarında Begistanun şeklinde görülür. Arap coğrafyacılarının eserlerinde de bu dağın ismi Behistun, Bihistun ve Behistan şeklinde kullanılmıştır. Bu kelime çeşitli yayınlarda Beğistan, Begistan, Behestun, Behestan, Bistun gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Behistan coğrafi şartları nedeniyle insan yaşamının başlangıcından günümüze kadar her zaman dikkat çekmiş ve tarihin her döneminde eserlerde yer almıştır.

²⁴¹ Kent, 1950, s. 107-108; Llewellyn-Jones,2017,s.69.

²⁴² Garthwaite, 2011, s.31

²⁴³ Frowde, Henry, 1907,s.xi.

Günümüzde tarihi alanda yaklaşık 5km ve 3km genişlikteki Behistan ile ilgili tarih öncesinden günümüze milli eserler sözlüğünde 28 eser kaydedilmiştir.²⁴⁴

Heykellerin sol panelinde Darius'un ayakta duran figürü ve arkasında iki görevli olduğu sağ ayağının altında Gaumata'nın secde eden figürü yerleştirildiği görülmektedir. Gaumata'nın ötesinde boyunları birbirine bir iple bağlanmış, elleri arkalarında bağlı olan 9 tutsak isyancı birlikte durmaktadır. Yukarıda ise Ahuramazda figürü bulunmaktadır.²⁴⁵Rölyefte resmedilen esirlerin kimliği ek yazısında belirtildiği gibi özgün ülke kıyafetleriyle de tespit edilebilmekte ve fiyonomi ile de belirli bir etnik tip görüntüsünün anlatılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Ayaktaki duran ilk sekiz figürün Darius'un iktidarının ilk yılında meydana gelen ve Darius'un kan gölüne çevirdiğini söylediği ayaklanmaların önderlerini temsil ettiği görülmektedir. Son esir Skunkha'nın ise daha sonraki bir dönemde oraya eklendiği bilinmektedir. Bu yazıtlarda isyanların bastırılma sırasına göre taht üzerinde hak idda eden kişiler tespit edilebilmektedir.²⁴⁶

Eski Farsça yazıtlar, Elam ve Akadca panelin alt kenar boşluğunun serbest kısımlarını, ayrıca aşağıdaki boşlukları sağa, sola ve çapraz olarak soldan aşağıya doğru yer alır. Heykellerin her ikisi de Dünya savaşında otoyoldan geçen askerlerin kurşunlarının hedefi olmuş ve zarar görmüştür.²⁴⁷

Bu yazıtların uzun bir zaman kim tarafından yazıldığı anlaşılamamıştır. Başlangıçta 1819 yılında İngiliz araştırmacı Robert Ker Peter bu yazıtı Asur kralı Salmanasser'e dayandırmıştır. Ancak ilk ciddi çalışmayı Henry Rawlinson yapmıştır.²⁴⁸Yazıtlara ilk olarak 1836-47 de Henry C.Rawlinson ulaşmış ve kopyalamıştır. 1903'te Kolombiya üniversitesi profesörü A.V. Williams Jakson araştırmış ve ilk defa fotoğraflamıştır. 1904'te İngiliz Müzesinden L.W. King ve R.C. Thompson ve son olarak 1948'de Michigan Üniversitesinden prof. George G.Cameron tarafından heykel panelinin sağındaki Elam metni dahil olmak üzere tüm yazıtı incelemiştir.²⁴⁹

²⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Armin, Kesrevi, **Bistun**, İran,1386,s.3 (e-kitap)

²⁴⁵ Kent, 1950, s. 107-108; Wiesehöfer,2003, s. 36; Günaltay, 1948, s. 331-332; Garthwaite,2011, s.43

²⁴⁶ Wiesehöfer, 2003, s. 36

²⁴⁷ Kent, 1950, s. 107-108

²⁴⁸ Kesrevi,1386, s. 40

²⁴⁹ Kent, 1950, s. 108

Bu yazıt eski farsça, Elam ve Babil dillerinde yazılmış üç dilli bir yazıttır. Elam diline ait parça bu yapının sağ üst ve sol aşağı tarafındadır. Elam dilinde ki sol aşağıdaki parça 3 sütundan oluşmaktadır. İlk sütunu 1-21. bendi, ikinci sütun 21-40. bend, üçüncü sütun 40-69.bendleri içermektedir.

Babil dilindeki parça da bu yapının sol yukarısında yer alır. İki yüzeeye sahip 69 benden oluşmaktadır. Bu yapının asıl kısmı Eski Farsça olan parçadır. Bu eserin en altında yer alır ve 5 sütundur. İlk sütun 1-19. bendleri, ikinci sütun 20-35.bendleri, üçüncüsü 36-50. bendleri, dördüncüsü 51-70. bendleri ve beşinci sütun 71-76. bendleri içerir. Bu beş sütunda 414 çivi ve 3600 eski Farsça kelime yer almaktadır. Bunlar yalnızca bu yapının büyük parçalarında bulunmaktadır. Bu eserin küçük parçaları da bulunmaktadır.²⁵⁰ On bir küçük yazıt Darius'un ve esir düşmanları ile ilgili olan 11 küçük yazıt nitelediği kişiye alanın izin verdiği kadar yakın yerleştirmiştir.²⁵¹

Darius 5 sütundan oluşan büyük yazıtın ilk sütununda kendisini ve atalarını tanıtararak, Ahuramazda'ya olan bağlılığını belirtmekte Ahuramazda'nın lütfuyla sahip olduğu ülkeleri sıralamaktadır. Ardından Cambyses ve Gaumata'nın isyanından ve bu isyanı bastırmasından bahsederek Gaumata'nın tahrip ettiği bina ve tapınakları onardığını anlatır. İkinci Sütunda, Babil, Elam, Med, Saka ve Part isyanları anlatılmakta, üçüncü sütunda Part, Merv, yalancı Bardiya ve ikinci Babil isyanları anlatılmaktadır. Dördüncü sütunda ise kralın Gaumata isyanının ardından meydana gelen ayaklanmalardan bahsederek asilerin isimlerini teker teker saymakta ve bu isyancıları esir aldığını belirtmektedir.²⁵²

Bu yazıtta Ahameniş kralı I.Darius'un İmparatorluğunun ilk yılı boyunca gerçekleşen bir dizi isyanın ve o isyanların bastırılmasını içeren Gaumâta'ya karşı kazandığı zaferin ardından gelecek nesillere aktarılacak olan Behistan Dağı'na yazılan bu olayların detayları öğrenilmektedir. Elam, Babil ve Eski Farsça şeklinde üç dilde olan Behitan yazıtı, kralın Gaumâta'ya karşı kazandığı zafer ve diğer dokuz asiye temsil eden kabartmadan oluşmaktadır. Bu yazıda Büyük Darius, atalarının çizgisi boyunca kendisini tanıtır, imparatorluğunun yirmi üç vilayetini numaralandırır ve iktidarı ele geçirmeyi iddia edenleri ve isyancıları mağlup etme şeklini iyice açıklar. Sadece

²⁵⁰ Kesrevi, 1386, s.6-7

²⁵¹ Kent, 1950, s.108.

²⁵² Günaltay,1948, s. 332.

Ahamenişlerin en uzun yazıtı değil, aynı zamanda antik Perslerin en önemli dokümanıdır.²⁵³

Yazıtların Darius ile ilgili olduğu görülmektedir. Ayrıca bir Elephantin papirüs dökümanlarında Arami versiyonu da bulunmuştur.²⁵⁴

²⁵³ Reza, Baghdibi, “*Darius and the Bisotun Inscription: A New Interpretation of the Last Paragraph of Column IV*”, **Journal of Persianate Studies** 2, 2009, s.44

²⁵⁴ Kent, 1950, s.108.

SONUÇ

Persler dilleri açısından İrani olarak adlandırılan geniş bir topluluğun koludur. İmparatorluğun merkezi Persia'nın dili, Batı İrani grubunun bir lehçesi olan Farsçadır. Ahameniş Hanedanının çivi yazısı yazıtlarında kullanılan dilin Eski Farsça olduğu görülmektedir. Eski Farsça yazıtlarına genellikle diğer çivi yazısı türlerinde oyulmuş olan Elam ve Akadca çeviriler ve bazen de Aramice bir versiyon veya Mısırca bir hiyeroglif versiyonu eşlik etmiştir. Eski İran dili'nin Ahamenişler devrinde eskimiş bir dil olarak yalnızca resmi fermanlar ile kitabelerde kullanılmış, halk arasında ve sarayda konuşulan ve özel haberleşmelerde kullanılan lehçenin daha sade olduğu görülmüştür.

Ahameniş döneminden kalan yazıtlar, eski Pers dili, Elam ve Babil dili şeklinde üç dil kullanılarak yazılmıştır. Bu yazıtlar arasında sadece eski Pers dili ile yazılmış olan yazılar da bulunmaktadır. Ahameniş krallarının kitabeleri Pers çivi yazısıyla yazılmıştır. Yazıtlarda kullanılan dil ve işaretlerin halk arasında yayılmamış, İrana tabi memleketlere gönderilen emirler, halkın yazısı ve dilinde olmuştur. Çoğunluğu üç dilli olan, bunun yanı sıra iki dilli ve tek dilli olarak da yazıldığı bilinen Ahameniş yazıtları, çoğunlukla Persis'den yani Persepolis, Naqş-ı Rüstem ve Pasargad'dan, Elam'dan yani Susa'dan ve Medya'dan yani Behistan ve Hamadan'dan ele geçmiştir. Taht-ı cemşid, Naqş-I Rüstem, Bisutun ve Sus da Ahameniş krallarından sayısız kitabeler kalmıştır. Bilinen en eski eser, eski farsça dilinden ele geçmiştir. Büyük Cyros kitabeleri ve Behistan dağındaki büyük Darius kitabesi en detaylı eserlerdir.

Ahameniş döneminden kalan anıtların tarihleri kesin bir şekilde tespit edilememiş bu nedenle ait oldukları hükümdarların zamanına göre incelenmiştir. Perslerin kullandığı yazılar uzun çabalar sonucunda çözülmüş ve anlaşılması için çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Geniş bir İmparatorluğa sahip olan Ahameniş krallarının, güçleri ve büyüklükleriyle uyumlu büyük anıtlar kurdurdukları, bunu yaparken dinlerinde tapınak olmadığı için bütün çabalarını saray ve mezarlara harcadıkları görülmektedir. Günümüzde bu anıtlardan geriye başkentlerde görülen saray harabeleri, mezarlar, kabartmalar ve yazıtlar kalmıştır. Uzun yıllar bu anıt ve yazıtlarla ilgili bilgisiz kaldığı bilinen ilim dünyası, İngiliz araştırmacı Loftus'un 1851 yılında İran harabelerinde yaptığı bir takım araştırmalar ve onun ardından Fransız Mühendis Marcel Dieulafoy'un

eşiyile bu harabeleri temizleyerek saray kalıntılarını ortaya çıkarması sonucunda aydınlatılmıştır.

Ahameniş krallarının en eski eserleri Pasargad da görülmüştür. Pasargad'daki kabartmalarla Eski Farsça, Elam ve Babil dilindeki yazıtlar hükümdarlığı vurgulayan unsurlardan biri olmuştur. Taht-ı Cemşid'de duvar sütunlarının ve sarayın giriş kapılarının üzerinde Ahamenişlere ait yazıtlar bulunmuştur. Babil, Elam ve eski Farsça dilleriyle çivi yazısıyla yazılmış sütun ve kapı üzerindeki yazıtlarda sarayı inşa eden kralın adı ve Ahuramazda'ya karşı olan minnettarlığın belirtildiği görülmektedir.

Yazıtlarda kral tarafından, Ahuramazda'nın ünvanları sayılarak herşeyin onun lütfuyla olduğu söylenmekte ve hakimiyet kurulan memleketlerin isimlerine ulaşılabilmektedir. Yazıtlar, dönemin imparatorluk sınırlarına ilişkin kullanışlı bir satrap listesi içermekte ve dönem hakkında bilgi verdiği gibi Pers dili hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Sarayın inşasında çalışanların ve ustaların sayıldığı bir yazıtta bu saray inşasında kullanılan malzemeler hakkında malumatlar alınmakta, bunların nerelerden getirildiği söylenmektedir. Burada kralın, hükümdarlığın unsurlarından olan mimarlık ve sanatı nasıl himaye edildiğinin anlatıldığı görülmektedir.

Yazıtlarda İmparatorluk halklarının isimlerinin yer aldığı listelere de ulaşılmaktadır. Yine bir başka yazıt olan Darius'un Behistan yazıtında, isyanların bastırılma sırasına göre taht üzerinde hak idda eden kişiler tespit edilebilmektedir. Bu yazıtta, I. Darius'un İmparatorluğunun ilk yılı boyunca gerçekleşen bir dizi isyanın ve o isyanların bastırılmasını içeren zaferin ardından gelecek nesillere aktarılacak olan Behistan Dağı'na yazılan bu olayların detayları öğretilmektedir. Yine birçok yazıtta olduğu gibi kral atalarını sıralayarak kendisini tanıtmakta ve imparatorluğunun yirmi üç vilayetini numaralandırmakta ve iktidarı ele geçirmeyi iddia edenleri ve isyancıları mağlup etme şeklini iyice açıklamaktadır.

Pers tarihine bakıldığında elde bulunan bilgilerin birçoğunun kesin olmaması, henüz yeterli miktarda çalışmanın yapılmamış olması ve konu ile ilgili arkeolojik verilerin sınırlı olması konunun daha ayrıntılı araştırılmasını ve yazılmasını engellemiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere konu ile ilgili yazılmış olan eserler hep yabancıdır. Genelde çeviri olan Türkçe eserler ise çok az sayıdadır ve birçok kaynağın Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Çevirisi olan sınırlı sayıdaki eser ise konunun tam

olarak açıklanmasını sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Akademisyenlerin gerekli çalışmalar yaparak bu alanda tercümelerin ve araştırmaların artması durumunda dönem ile ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecektir. Bu çalışmada da alandaki bu eksiklik bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ARMİN, Kesrevi, **Bistun**, İran 1386, (e-kitap) <<https://pdf.tarikhema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>>
- BAGHDİBİ, Hassan, Rezai, “*Darius and the Bisotun Inscription: A New Interpretation of the Last Paragraph of Column IV*”, **Journal of Persianate Studies** 2, 2009, s.44-61
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi XVIII, "Persler"** Maddesi, Milliyet, İstanbul, s. 9297.
- ÇİMEN, Ali, **Tarihi Değiştiren İmparatorluklar**, Timal Yayınları, İstanbul 2010.
- DİAKOV, V.-KOVALEV, S., **İlk Çağ Tarihi I (Ortadoğu Uzakdoğu Eski Yunan)**, (Çev. Özdemir İnce), Yordam Kitap, İstanbul 2008, s. 215.
- EDULJEE, K.E., “*Iran and Persia*”, www.heritageinstitute.com/zoroastrianism/iranpersia/ (22.02.19)
- FRWDE, Henry, **Sculptures and Inscription of Darius Great on the Rock of Behistun in Persia**, Oxford University Press, Londra 1907.
- FRYRE, R.N, **The History Ancient Iran**, C.H. Beck'sche Yayınevi, Münih 1983.
- GARTWHAİTE, Gene, R., **İran Tarihi (Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze)**, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s.2-3.
- GHASEMİ, Shapour, “Büyük Cyrus Silindiri”, <http://www.iranchamber.com/history/cyrus/cyrus_charter.php> (24.06.19)
- GÜNALTAY, Şemseddin, **İran Tarihi I (En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara 1948, s.1.
- HERODOTOS, **Herodot Tarihi**, (Çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, s.84.
- İranatlas. info, “Hahamenişyan”, <https://iranatlas.info/parseh/pe_cuneiform.htm> (16.09.18)
- KENT, Roland, **Old Persian (Grammar Texts Lexcion)**, American Oriental Society, New Haven, Connecticut, 1950.
- KESREVİ, Armin, **Bistun**, İran 1386, (e-kitap) <<https://pdf.tarikhema.org/PDF/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%84%D9%88%D8%AF-%DA%A9%D8%AA%D8%A7%D8%A8-%D8%A8%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D9%88%D9%86/>>.

- KHONJÍ, Emir,H. , **Bazhani Tarih-i İran Zemin**, İran, < khonji@irantarikh.com >
- KSENOPHON, **Anabasis**, (Çev. Hayrullah Örs),Dünya Edebiyatından Tercümele-
Yunan Klasikleri:61, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1962.
- KUHRT, Amelie, **Eski Çağ'da Yakındoğu (M.Ö. 3000-330) II**, (Çev. Dilek Şendil),
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- KURT, Mehmet, **Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I.Binde Mezopotamya-Anadolu İlişkileri**, Murat Kitabevi, Ankara,2007,s.55
- LECOQ, Pierre, **Les inscriptions de la Perse achéménide**, Gallimard,1997,Paris,
s.179-186
- Livius.org, Articles on Ancient History, "Persia", <<https://www.livius.org/category/persia/>> (02.05.17)
- LLEWELLYN-JONES, Lloyd, "The Achaemenid Empire", **King of the Seven Climes: A History of the Ancient Iranian World (3000 BCE - 651 CE)** Edited by
Touraj Daryaee, Ancient Iran Series, Vol. IV, s.63-105, 2017.
- MANSEL, Arif, M., **Ege ve Yunan Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- MANSEL, Arif, M., **Eski Doğu ve Yunan Tarihinin Ana Hatları**, Rıza Koşkun
Matbaası, İstanbul 1945,s.188-189.
- MİEROOP, Marc Van de, **Eski Yakındoğu Tarihi MÖ 3000-323**, (Çev. Sinem Gül) ,
Homer kitabevi, İstanbul 2018.
- ÖZKAN KILIÇ, Serap, "*Pers Eğitim Sistemi*", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXX/1,
2015, s.181-198.
- ÖZMAN, Recep, "*İlkçağda Hint-İran Kültürel İlişkileri*", **Gaziantep Üniversty Journal Of Social Sciences XIII/4**, Gaziantep,2014, s.1007-1016.
- PERVİZ, Abbas, **Tarih-i Du Hezar Pansed Sale-i İran ,(I)**, I,Elmi,1343.
- RAWLİNSON, Major H.C. , **Persian Cuneiform Inscription at Behistun**, Londra 1846.
- REYHAN, Esmâ- CENGİZ, Tülin, B. , **Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı**, Grafiker
Yayınları, Ankara 2015.
- WIESEHÖFER, Josef, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. Mehmet Ali İnci) ,Telos Yayınları,
İstanbul 2003.
- Web site, < <http://m.payam-aftab.com> > (11.06.19)

EKLER

Ek 1

Behistan Yazıtında bahsi geçen ay isimleri ve tarihlerinin karşılığı:

11.03.522 (14 Viyaxna)	Gaumata'nın İsyanı
01.07.522 (9 Garmapada)	Gaumata kendini kral ilan etti
29.09.522 (10 Bagayadi)	Sikayauvati'de Gaumata'ya karşı Darius'un zafer ilanı
10.12.522 (23 Açiyadiya)	Margiana'da Frada'ya karşı Dadarshi Zaferi
13-12-522 (26 Açiyadiya)	Dicle yakınlarındaki Niduntubel'e karşı Darius zaferi
18-12-522 (2 Anamaka)	Zazana'da Niduntubel'e karşı Darius zaferi
29-12-522 (13 Anamaka)	Vivana'nın Kapishakani'deki Vahyazdata'ya karşı zaferi
31-12-522 (15 Anamaka)	Vaumisa'nın Izala'daki (Asur) Ermenilere karşı ilk zaferi
12.01.521 (27 Anamaka)	Maru'da Phraortes Medlerine karşı Hydarnes'in zaferi
21.02.521 (7 Viyaxna)	Vahyazdata'ya karşı Gandutava'da Vivana'nın zaferi
08.03.521 (22 Viyaxna)	Vishpauzati'de Partlara karşı zafer
08.05.521 (25 Adukanisa)	Kunduru'daki Phraortes'e karşı Darius'un zaferi
20.05.521 (8 Ouravahara)	Dadarshi'nin Zuzahya'daki Ermenilere karşı kazandığı zafer
24.05.521 (12 Ouravahara)	Artavardiya'nın Vahyazdata'ya karşı Rakha'daki zaferi
30.05.521 (18 Ouravahara)	Dadarshi'nin Tigra'da Ermenilere karşı zaferi
11.06.521 (30 Ouravahara)	Vaumisa'nın Autiyara'daki Ermenilere karşı zaferi
20.06.521 (9 Oaigarci)	Dadarshi'nin Uyama'da Ermenilere karşı zaferi
11.07.521 (1 Garmapada)	Patigrabana'da Partlara karşı Hystaspes'in zaferi
15.07.521 (5 Garmapada)	Artavardiya'nın Vahyazdata'ya karşı Parga'daki zaferi
27.11.521 (22 Vrkazana)	Babil'de Arkha üzerine Intaphernes'in zaferi

Ek 2: Kişi yer ve kısaltmalar ek

Bu çalışma yapılırken kişi, yer ve kısaltmalar hususunda Kent'in eseri dikkate alınmış ve onun yöntemi kullanılarak yazılmıştır. Bu doğrultuda bahsi geçen eserde aşağıda yer alan açıklamalar ve kısaltmalar şu şekilde belirtilmektedir. Bu çalışma oluşturulurken bu bilgilerden faydalanılmış ve bu bilgilerin ekte verilmesi uygun görülmüştür. Bunlar:

Am = Ariaramnes

As = Arsames

B =Behistan

C = Cyrus the Great (Büyük Cyrus) P = Persepolis

D = Daris the Great (Büyük Darius) N= Naqs-i Rostam

X = Xerxes

S = Susa

A¹ = Artaxerxes I

Z = Suez

D² = Darius II

E = Elvend

A² = Artaxerxes II

V = Van

A[?] = Artaxerxes II or III (ve)

H = Hamadan

A³ = Artaxerxes III

M = Murghab

W = Weight of Darius (Darius ağırlığı) I = incerto loco (belirsiz site?)

S = Seal (Mühür)

Vs = Vase (Vazo)

SD = Seal of Darius (Darius Mührü)

Varsa diğer semboller: Hemen ardından küçük bir harf, önceden belirlenmiş bir yazının veya belirli bir yazının parçasını gösterir. İkinci bir küçük harf, yazının belirli bir kopyasını gösterir. Küçük bir v, değişken ortografili bir kopyayı gösterir. Bir boşluktan sonra Roma rakamı, yazıtın özel bir bölümünü gösterir. Boşluktan sonra öbekler veya kelimeler belirtilir: İki sayı ile sütun ve çizgiyi gösteren. Bir rakam ile, çizgi belirten. 0 ile, daha önce bilinen ve numaralandırılmış olanlardan önceki bir çizgiyi gösterir.²⁵⁵

Metin İçi Kısaltmalar

AmH =Ariaramnes, Hamadan

AsH= Arsames, Hamadan

CMa= Cyrus, Murghab (Pasargad) A.

CMb= Cyrus, Murghab (Pasargad) B.

CMc= Cyrus, Murghab (Pasargad) C.

DB= Darius, Behistan

DBI = Darius, Behistan Sütun I

DBII= Darius, Behistan Sütun II

DB III= Darius, Behistan Sütun III

DB IV= Darius, Behistan Sütun IV

DB V= Darius, Behistan Sütun V

DB Küçük Yazıtlar = **Darius Behistan Küçük Yazıtlar** :

DBa- DBb -DBc -DBd -DBe -DBf -DBg -DBh -Dbi -DBj -DBk

DPa= Darius, Persepolis A.

DPb= Darius, Persepolis B.

DPc = Darius, Persepolis C.

DPd= Darius, Persepolis D.

DPe= Darius, Persepolis E

DPH= Darius, Persepolis H.

DPi= Darius, Persepolis I

DPj= Darius, Persepolis J.

DNa= Darius, Naqş-ı Rostam A.

DNb= Darius, Naqş-ı Rostam B.

DNc= Darius, Naqş-ı Rostam C

DNd= Darius, Naqş-ı Rostam D.

DNe= Darius, Naqş-ı Rostam E.

DSa= Darius, Susa A.

DSb= Darius, Susa B.

DSc= Darius, Susa C.

DSd= Darius, Susa D.

DSe= Darius, Susa E.

DSf= Darius, Susa F.

DSg= Darius, Susa G.

DSi= Darius, Susa I

DSj= Darius, Susa J

²⁵⁵ Kent, 1950, s. 4-5.

DSk= Darius, Susa K.
DSl= Darius, Susa L.
DSm= Darius, Susa M.
DSn= Darius, Susa N.
DSo= Darius, Susa O.
DSp= Darius, Susa P.
DSq= Darius, Susa Q.
DSs= Darius, Susa S.
DSt= Darius, Susa T.
DSu= Darius, Susa U
DSv= Darius, Susa V
DSw= Darius, Susa w
DSy = Darius, Susa Y.
DSz= Darius, Susa Z.
DZ= Darius Süveyş
DZa= Darius Süveyş A.
DZb= Darius Süveyş B.
DZc= Darius Süveyş C.
DE= Darius, Elvend
DG= Darius, Gherla
DH=Darius,Hamadan
DWa= Darius,Ağırlık A.
DWb= Darius,Ağırlık B.
DWc= Darius,Ağırlık C.
DWd= Darius,Ağırlık D.
SDa=Darius, Mühür A.
DVS= Darius ?,Vazo
SDb=Darius, Mühür B
XPa=Xerxes, Persepolis A.
XPb =Xerxes, Persepolis B.
XPc=Xerxes, Persepolis C.
XPd=Xerxes, Persepolis D.
XPe=Xerxes, Persepolis E.
XPf=Xerxes, Persepolis F.
XPg=Xerxes, Persepolis G.
XPh =Xerxes, Persepolis H.
XPi=Xerxes, Persepolis I.
XPj=Xerxes, Persepolis J.
XPk=Xerxes, Persepolis K.
XPl =Xerxes, Persepolis L.
XPm=Xerxes, Persepolis M.
XSa=Xerxes, Susa A.
XSb=Xerxes, Susa B.
XSc=Xerxes, Susa C.
XSD=Xerxes, Susa D.
XSe=Xerxes, Susa E.
XE=Xerxes, Elvend
XV=Xerxes, Van

XH=Xerxes, Hamadan
SXa= Xerxes, Mühür A.
SXb-c= Xerxes, Mühür B-C
XVs= Xerxes, Vazo
A¹Pa= Artaxerxes I, Persepolis A.
A¹ Pb= Artaxerxes I, Persepolis B
A¹A = **A¹I**= Artaxerxes I, Incerto Loco?
A¹B= **AVsb** =Artaxerxes, Vazo B
A¹ C=A¹ D / **AVsc-d** = Artaxerxes, Vazo C-D
A¹=Artaxerxes I
A¹=Artaxerxes I
D2Ha= Darius, Hamadan A
D2Sa= Darius, Susa A.
D2Sb= Darius, Susa B.
D2Sc? = Darius, Susa C.
D² V=Darius II, Vazo
A2Ha= Artaxerxes II, Hamadan A.
A2Hb= Artaxerxes II, Hamadan B.
A2Hc= Artaxerxes II, Hamadan C.
A2Sa= Artaxerxes II, Susa A.
A2Sb= Artaxerxes II, Susa B.
A2Sc= Artaxerxes II, Susa C.
A2Sd= Artaxerxes II, Susa D.
A?P=Artaxerxes II ya da III Persepolis / **A2Pa**
A³Pa= Artaxerxes III, Persepolis A,B,C,D
A³ Sc= Artaxerxes III, Mühür